

CONVORBIRI LITERARE

No. 1.

BUCUREȘTI, IANUARIE 1908.

Anul XLII.

DIRECTOR: S. MEHEDINȚI

CUPRINSUL

Carmen Sylva. — Vegherea.

J. C. Negruzzi. — Din „Dicționarul Junimei”.

P. Cerna. — Celei așteptate (versuri).

I. Bianu. — Donclă (un vechiu cântec vitejesc).

I. A. Bassarabescu. — După Rache (novelă).

P. P. Negulescu. — Din istoria filosofiei.

C. A. Garoflid. — Problema agrară și deslegarea ei.

G. Tutoveanu. — Răsărit (versuri).

C. G. Gălușcă. — În amintirea lui Ascoli.

G. Vâlsan. — Șoapta lacului (versuri).

S. Mehedinți. — Americanism literar.

* * * *Cronica literară și științifică*: Fapte, recenzii, reviste.

Al. Tzlgara-Samurcaș. — *Cronica artistică*: Casa Meșterului Antonie Mogôș. (cu ilustrații).

Chr. D. Stalcovici. — *Cronica economică*: Statistica Societăților pe Acțiuni.

C. Hiotu. — *Cronica politică*: Legea Invoellilor agricole.

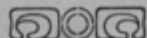
I. A. R. — *Cronica Școlară*: Situațiunea materială a membrilor Corpului Didactic.

I. B. — *Dela Academie*.

Dr. A. Bunea. — *Dela Românii de peste hotar*: Mișcarea literară religioasă la Românii din Ardeal și Țara Ungurească, în 1907. — *Tăut: Din Bucovina*: Rutenizarea completă a Institutului pedagogic.

Al. Rubin. — *Necrolog*: Ronetti Roman.

Bibliografie.

BUCUREȘTI

Inst. de Arte Grafice CAROL GÖBL S-r I. St. Rasidescu

16, STRADA DOAMNEI, 16

1908.

20.898.

Prețul unui exemplar, Lei 1,50.

„CREDIT PETROLIFER“

SOCIETATE PENTRU FAVORIZAREA INDUSTRIEI PETROLIFERE DIN ROMANIA

Sediul: BUCUREȘTI, STRADA LIPSCANI, No. 10

Adresa telegrafică: CREDITPETRO, București

CAPITAL SOCIAL 5.000.000 LEI, DEPLIN VARSAȚI

Case de bancă: **Direction der Disconto-Gesellschaft**, Berlin; **S. Bleichröder**, Berlin; **Banca Generală Română**, București; **Max I. Schapira**, Ploiești

SUCURSALA: PLOEȘTI, AGENȚIA BUȘTENARI

CONDUCT PROPRIU: Buștenari, Grăușor, Băicoiu Buștenari. Participațiuni la întreprinderi petrolifere. Închirieri de vagoane-cazane, vânzări și cumpărări de petrol brut, precum și de toate derivatele petrolului. Birou tehnic special pentru instalațiuni de ars păcura, întocmește planuri și devize.

Atelier mecanic Câmpina: Instalațiuni complete de sondaj, borcanuri de orice sistem, rezervoare, căldări de aburi, tuburi nituite de sondaj, reparațiuni radicale de mașini cu aburi și pompe. Toate materialele și uneltele necesare la exploatare petrolifere.

Stațiune de pompe Doftana: Furnizează apă exploatare petrolifere din regiunea Buștenari-Grăușor.

Uzina electrică: Mestișoara: Furnizează lumină electrică exploatare petrolifere.

Exportațiunea: de benzină, petrol lampant, ulei de gaz, uleiuri pentru motoare, uleiuri lubrifiante și păcură.

Stațiuni de transbordare: **BRĂILA și CONSTANȚA**

CONVORBIRI LITERARE

No. 1.

BUCUREȘTI, IANUARIE, 1908

Anul XLII.

VEGHEREA

Cu drept cuvânt poate, cei mai mulți oameni socotesc insomnia ca pe cel mai mare dușman al lor, ca pe unul din cele mai bine alese chinuri ale trudnicei noastre vieți pământești. Ei întreabă pe toți doctorii, ce trebuie să facă pentru ca să poată dormi; iau fel de fel de otrăvuri, cari să le ademenească somnul și cari mai rău le strică nervii; se învârtesc în așternut fără odihnă și dau frâu liber gândurilor, pe cari le lasă furtunatece să alerge fără rost și fără nici o țintă. Și, pentrucă sunt obosiți, zăbovesc pe urmă până târziu în pat, și se lipsesc astfel de prilejul de a dobândi cât mai multă oboseală sănătoasă.

Dar, mai întâiu de toate, nu orice om are nevoie de nouă ceasuri de somn. Dacă doarme dela nouă până la trei sau patru, sau dela miezul nopții până la cinci sau șase dimineața, îi e cu prisosință deajuns. Poate o mică siestă, ca păsările și plugarii, la amiazi, după prânz, — și omul e odihnit.

Multora le-am dat, cu folos, sfatul să se scoale la ceasurile patru, în toiul verii ca și în toiul iernii, și iată că seara, în adevăr, piroteau de somn!..

Dar să zicem că și acest mijloc ar fi zadarnic; sunt

vremuri în cari nu se lipesc genele, — de ce să te sbumi însă atât de amarnic ?

Deci, nedormind, te folosești de vremea aceasta ca să citești, dacă nu te încumetezi să-ți pornești gândurile tale pe calea cea dreaptă, — să scrii, dacă ai gânduri proprii, și să cugeți, dacă ai limpezimea și tăria sufleteasca trebuincioasă. S'ar cuveni să prefacem în adevărate ceasuri de sărbătoare nopțile noastre de insomnie. Firește că în ceasurile de cumpănă greă, când somnul e izgonit de o durere cumplită, trebuie, mai întâiu, să lași durerea să se răzbune în largul ei — are și ea drepturile ei — dar, pe cât e cu putință, nici atunci slab și șovăelnic, ci să te măsoari cu durerea față 'n față, ca un bărbat!..

Mult ajută munca, fie chiar numai manuală. Aș recomanda și bărbaților să se apuce bunăoară de împletit, în caz când scrisul și cititul nu le e la 'ndemână. Numai să nu vezi cum se scurg, unul după altul, ceasuri lungi, fără a face nimic. Ce păcat de vremea aceasta scumpă, care pentru mulți e un dar dumnezeiesc ! S'ar cădea să-ți sfințești în așa fel nopțile nedormite, încât, mai târziu, după ce le-ai trăit și ai scăpat teafăr, să le poți număra printre ceasurile cele mai de preț ale vieții tale, căci adeseori trebuie să zorești un gând, care altminteri, în vârtejul vieții de toate zilele, niciodată n'ar fi ajuns la maturitate.

Câte descoperiri mărețe nu datorăm insomniei cutărui geniu ! Krupp-batrânul își întocmise un pat pe șine, iar alături, pe zid spânzurase table uriașe, astfel ca noaptea să poată desenă în tihnă, alunecând cu pat cu tot incoace și 'ncolo după cum cerea mări-

mea desenului. Ar trebui să ai totdeauna un pupitru lângă pat și un teanc de cărți, așa fel ca să fii pregătit pentru orice împrejurare sufletească. O lampă dinna-poi cu hârtie albă pentru ca lumina să cadă puternică și totuși dulce, și pe urmă să tot lucrezi așa de frumos ca nici odată peste zi, și să cugeți de-a dragul, așa de profund ca nici odată 'n viață. Te vei minuna singur de câte poți să 'nchipui când ai deplină stăpânire de tine.

Oamenii se plâng că sunt batuți de gânduri năvalnice! Dacă zăcerea-ți adună prea mult sânge în creier, care apoi dă naștere la imagini neliniștite și dezordonate, așează-ți perne la spate și ia-te de lucru.

Când nici așa nu merge, îmbracă-te cu o haină calduroasă în iatacul pe cât se poate de rece și apucă-te de o muncă migăloasă și plictisitoare. Peste un ceas-două te biruie un somn dulce, ca o răsplată dreaptă.

Este par'că o nenorocire așa de mare să stai singur cu gândurile tale? Sunt oare gândurile un rău așa de imens? Ele ar fi ceva miraculos, sfânt, întăritor și plin de înviorare, dacă omul ar ști să le țină în frâu.

Nu poți să adormi de cu seară? Lucrează atunci toată noaptea până se luminează de zi, și somnul va veni totuși, mai cu seamă când vei face această la rând, iar dacă nu vine, la urma urmei, e așa îngrozitor dezastu? Eu mi-am petrecut luni de-arîndul nopțile cu păhărelul cu apă și cu vopselile alături sau cu poleiala care nu supără ochii la lumina, iar patul îmi era încărcat cu hârtii, de lemn tablite și chiar pietre, ce trebuia să le încondez sau să le zugrăvesc pentru scopuri de bine-

facere, — și adesea ori eram dimineața gata cu un lucru care mi-ar fi cheltuit munca unei zile întregi.

Cum să disprețuești și să ocărești un dar așa de prețios ca noaptea cea plină de pace! Oamenii sunt totuși prea nerecunoscători! Ce nu poți să întruchipezi, câte castele 'n aer nu poți clădi, pe câți oameni nu poți să-i ajuți și să-i scapi; neavând nici odată bani de ajuns spre a 'ntinde tuturora o mână de ajutor, dăruiește-le cel puțin gândurile tale!

În adevăr pot să-ți răsară gânduri fericite ca să măntuești pe ceilalți din împrejurări îngrozitoare numai prin o noapte nedormită ce-o dăruiești, lor și ursitei lor. N'aș putea să număr nopțile ce le-am veghiat pentru alții și uneori am găsit în adevăr un fir de scăpare acolo unde numai desnădejdea mai avea loc. Ești tu oare așa de zgârcit, că nu poți dărui fratelui tău nici măcar o noapte, lui, care poate de mult n'a mai închis ochii din pricina grijilor și a chinurilor amare! E creerul tău așa de gol sau găzduiești într'insul oaspeți așa de nemernici, încât nu poți stă singur cu mintea ta la judecată fără ca să te cutremuri? Sfintele ceasuri ale nopții să îndure asemenea batjocură? O nici nu pot auzi așa ceva!

Insomnia se cade să fie socotită ca un har dumnezeesc, prin care în sufletul nostru se pârguește ceeace n'ar fi găsit intrare niciodată în munca de toate zilele. Cred că nopțile de veghe ar trebui să ne lase cu sufletul primenit și mai buni, mai maturi, mai oțeliți, cu un crâmpei de muncă săvârșită. Și nu e nevoie numai decât să așterni pe hârtie. Poate fi totul sfârșit în creer, ca romanele lui Balzac care se bucură ca un copil ca

a făcut o carte așa de frumoasă, iar când lumea doriă s'o vadă cu ochii, răspundeă: „nu'mi rămâne decât s'o scriu!“ „*je n'ai plus qu'à l'écrire!*“.

Intr'o viață împovorată de treburi, dacă n'ai aveă nopțile, cum ai puteă să ieși la liman! Cate întrebări grele nu desleagă omul în gândirile sale de peste noapte, fără ca pentru aceasta să ajungă nervos! Eu nici nu primesc măcar în dicționarul meu acest cuvânt. Nervozitate se chiamă rea creștere. N'ai de ce să fii nervos. Stăpânește-te pe tine însuți, în somn sau veghind. Pană și somnul să fie sub stăpanirea ta; decuseara să'ți așterni cu gândul care în noaptea aceasta e chemat să se coacă, și adeseori se coace în somn, fără ca să-i jertfești o noapte întreagă. Spiritul nostru lucrează mai sigur și mai netulburat, când corpul doarme dus. Dar dacă și corpul e nevoit să steă fața, nu este ertat să răpească puterea spiritului creeator, ci să-l supui poruncilor sale. Calugării, cari noaptea pe la douăsprezece și dimineața pe la trei se duc la rugă și totuși muncesc apoi cât e ziua de mare, sunt teferi și niciodată nu sufăr de nervi. Ce nevoe este să dormim așa grozav de mult? N'are nici un scop! Și după ce n'am dormit câte-va săptămâni sau luni de-arândul, iată că vine odată vremea, când somnul ne birue cu tot farmecul lui dulce pe drept dobândit.

Insomnia, acest monstru, cată să fie cel mai bun prieten și sfetnic al nostru!

CARMEN SYLVA.

DIN „DICȚIONARUL JUNIMEI”

Cu ocaziunea serbării Aniversare a 45-a a vechii societăți literare „Junimea” și a 41-a a Convorbirilor Literare, publicăm mai la vale o notiță despre un șir de serbări anterioare ale „Junimii”. Această notiță este extrasă din așa numitul „Dicționar al Junimii”, lucrare inedită, scrisă în anul 1880 de Secretarul perpetuu al societății „Junimea” cu ocazia Banchetului aniversar dat în acel an. Scrierea „Dicționarul Junimii” se va da în întregime publicității la timpul ei.

ANIVERSAREA

Dela începutul Junimii, ba chiar din timpul când societatea nu există încă în forma actuală și sub numele de astăzi⁽¹⁾, Maiorescu a introdus obiceiul banchețelor colegiale. Astfel în anul 1864, când Maiorescu ședează în curtea bisericii Trei Erarhi, el a dat o masă mare, în formă pentru a sărbători pe noii numiți profesori universitari N. Culian și Iacob Negruzzi, în fapt în onoarea societății literare pe cale de înființare. La această masă au asistat afară de fondatorii Junimii (vezi aceștia) și Costache Negruzzi, precum și mai mulți profesori ai Universității de Iași care mai târziu nu s’au arătat tocmai prieteni înfocați ai societății și anume: Gh. Mărzescu, V. A. Ureche, Șt. Mică și alții. Nicolae Ionescu însă și Petru Suciu, precum și ceilalți

(1) 1880.

profesori transilvăneni: Bărnuz, Popp și Emilian, deși invitați, nici n'au venit, nici nu s'au scuzat, arătându-se de pe atunci adversari ai societății ce să găsea în formațiune.

La 1865, banchetul s'a ținut tot la Maiorescu; asemenea la 1866, când s'a introdus obiceiul scrierilor satirice. La 1867, tot Maiorescu a găzduit Junimea în noua sa locuință din fața Primăriei (casele Catargiu, apoi Mandl, astăzi Weisengrün). La acest banchet luând parte și Vasile Alexandri, s'a întâmplat ca el să fie unul din puținii rămași cu totul treji până la sfârșit. La 1868, aniversare a cărei dată nu se știe exact, dar care se presupune a fi între 15 Octomvrie și 15 Noemvrie s'a serbat la Café de Paris, ținut de răposatul Ernest Gérardin. La 1869, aniversarea societății nu s'a serbat de loc, nu știu din care împrejurare. Se vede că mai mulți fondatori erau absenți din Iași.

La 1870, banchetul s'a dat la răposatul Hillaire, Hôtel d'Europe, unde s'a întâmplat incidentul cu preotul Climenti — acel care a făcut o tentativă de omor asupra mitropolitului Calinic Miclescu și puțin mai târziu a murit la Atena. Parintele Climenti, fiind cu chef și văzând din uliță o masă întinsă într'un otel se invitase singur la dansa. Abia a putut fi depărtat prin dibăcia lui I. Caragiani. În anii 1871 și 1872, Junimea a banchetuit la Café de Paris și la Hôtel d'Angleterre — astăzi Jockey Club. La 1873, masa a fost întinsă la Hôtel du Nord. Dela această aniversară se trage pierderea *Dosarului* (vezi a.). Care din Junimiștii ce pe o lună plină splendidă făcuse o lungă plimbare pe jos până la Copou, eșind dela banchet, putea presupune că o așa nenorocire se întâmplase! La 1874 și 1875 banchetul s'a ținut la Scarlat Pastia (Hôtel România) unde Maiorescu era în gazdă, ca ministru, venit din București — politetă făcută adversarilor politici.

La 1876, serbarea a fost la răposatul Launay sub Joc-

key-Club, una din aniversările cele mai vesele, poate tocmai din cauză că Junimea, căzută dela putere, hui-duită, oropsită, dată judecății voia să se mângâie de nenorocirile sale. La 1877, Junimea s'a adunat iarăși la Ernest Gérardin; la 1878 la Hôtel Binder unde deodată și-au făcut intrarea șase amici din București, între care și I. L. Caragiale cetindu-și *Noaptea Furtunoasă*. Iar la 1879 la Grand Hôtel d'Europe (Glanz) unde noua teorie filozofică a lui Iăger s'a dezvoltat de Maiorescu și s'a și botezat de Pogor *Panb*... nume cu totul aristofanic.

Tradiția cere ca la serbarea aniversării membrii societății să aducă câte o lucrare făcută ad-hoc, în general satirică sau cel puțin comică. Ședința începe ca o Junime ordinară, după care se trece la citirea scrierilor ad hoc; câteodată se mai citesc acele din scrierile anilor trecuți ce avuseseră mai mult succes, iar între 11 și 12, Junimea trece în sala banchetului. Aici Pogor începe șirul *corosivităților* (vezi a.), întâi puțin apreciate, apoi tot mai mult, cu cât se deșertează paharele. Când vine șampania, secretarul Junimii (vezi a) trebuie într'un discurs eloquent să povestească istoria Junimii dela înființarea ei și până în ora prezentă, să-i laude meritele și să glorifice pe membrii ei. Indată însă ce secretarul sfârșește și se bea în sănătatea Junimii, Pogor trebuie să ia cuvântul după obicei și să combată istoricul făcut, arătând că Junimea există chiar înaintea înființării ei — controversă ce rămâne nelămurită și încurcată. Toastele în onoarea Convorbirilor Literare, a deosebitelor categorii de membri militari, jurisconșulți, artiști, eclesiastici, etc. urmează până să pierd în anecdote (vezi a.)

Ora despartirii Junimii nu e fixată. Ea variază între 2^{1/2} și 5 dimineța. Atunci mesenii se întorc în general pe la casele lor, parte cu pas liniștit, parte cu pas ceva mai sărbătoresc...

CELEI AȘTEPTATE

*Ades, pe mare, luna 'ngândurată
Sub vâl de nori alunecă tăcută,
Dar marea tot o simte și, sbătută,
Spre dânsa, vuetând, se 'nnalță toată...*

*În zarea viitorului pierdută,
Așa-mi plutești în taîne 'nvesmântată,
Dar sufletu-mi se sbate și te cată,
Iar gândurile mele te sărută.*

*Dar de e scris să-mi fii în veci departe,
Să fugi de umbra mea, cum fugi de moarte, —
O rugă am: Prin visul meu când treci,*

*Să te oprești în loc, surâzătoare,
Și să-mi lipești pleoapele mai tare:
În veci să dorm, să te visez în veci...*

P. CERNA

DONCILĂ

— UN VECHIU CÂNTEC VITEJESC —

În zilele noastre poezii cărturari, pre lângă cât și cum pot face din al lor, mai traduc și imitează sau „localizează” poezii din alte literaturi, uitând chiar câte odată să spună de unde le-au ales, uitare pentru care sunt amar certați de răutăcioșii critici, cari îi găsesc în păcat. Eră altfel în veacurile trecute, când poezia trăia și se răspândia fără scrisoare, numai din viu graiu dela un cântăreț la altul. Dar atunci lumea poezilor nu avea pretenții de originalitate. Cântă fiecare cum știea; cântecul sbură peste masă și meseni, îl ascultă, cui îi plăcea și-l învăța cine putea. Nimeni nu avea asupra-i drept de autor, dreptul de „proprietate literară.” De aceea de scandalul plagiatului nu putea fi vorba atunci ca în zilele noastre.

În veacurile depărtate ale vieții neamului nostru, în secolii XVII, XVI și mai departe, în zilele lui Mateiu Vodă, ale lui Mihaiu, ale Buzuștilor, până departe la Ștefan Vodă, la Mircea și mai adânc în întunerecul vremilor dinainte de danșii, Românii au cântat și de jale și de dor dar și de vitejie și despre viteji cu puteri minunate în suflet și în trup.

Pe atunci viața noastră eră strâns legată de vecinii Sârbi, Bulgari, Albanezi, dela miază zi; de Rutenii dela miază-noapte și alții, cu cari aveam soarta asemenea și aceiași vrăjmași: păgânii Turci și Tătari. Între durerile noastre și ale lor a fost multă vreme strânsă legătură, multă asemănare;

și deaceea poezia noastră din acele vremi — mai ales cea vitejească — are multe elemente comune cu a lor. Cercetătorul critic care va studia și va arăta toate aceste legături, va arunca multă lumină asupra formării și dezvoltării vieții sufletului nostru național și va completa astfel istoria noastră cu foarte prețioase cunoștințe.

O greutate mare pentru aceste studii stă în faptul că la noi poezia secolilor trecuți nu s'a scris, după cum s'au scris spre pildă multele poeme eroice medievale franceze și germane. Din transmiterea orală noi am prins numai faza cea din urmă, cea ajunsă până la Alecsandri și Russo și după dâșii până în zilele noastre. Astfel fiind, noi putem cunoaște numai deosebitele forme — așa numitele „variante“ — în cari un cântec este știut în zilele noastre de deosebiți cântăreți și în deosebite locuri; dar nu putem cunoaște cum se cântă acel cântec pe la 1800, pe la 1700, la 1600 și mai departe în trecutul întunecos. Prin urmare și mai puțin putem ști cam când s'au făcut cântecele, cum este al lui Mișu Copilu, al lui Grue Grozovanul și altele. La unele elementele istorice, cari se întrevăd în țesătura povestirii, pot da oarecari arătări — și ele foarte nelămurite — asupra epocii când au fost făcute sau preschimbate cântecele. Tot așa de puțin putem lămuri și vremea când cântece dela popoare vecine — mai ales dela Sârbi — au trecut la noi, în ce mod și pe ce căi s'au prefăcut în cântece românești și s'au răspândit.

Acestea sunt unele din problemele grele și delicate pe cari va trebui să se silească a le lămuri istoria poeziei noastre populare. Cunoștința limbilor slave, care a început a se răspândi între ai noștri din cele două catedre universitare de slavistică, va pregăti și va înlesni aceste studii de însemnătate atât de mare.

Deocamdată eu public aici o variantă veche — dela 1809 — a unui vechiu cântec vitejesc cunoscut din colecția lui Alecsandri publicată la 1867 — este cântecul lui *Doncila*.

Cântecul lui *Doncilă* în forma în care se tipărește aici se află pe întâiele 12 foi din manuscriptul românesc No. 3078 din Biblioteca Academiei. Volumul este scris la 1809, cum se vede din câteva note datate, și este una din acele mici biblioteci de mână, pe care și le făceau unii cărturari spre a le avea totdeauna cu sine; el cuprinde 16 scrieri diverse în proză și în versuri precum și câteva poezii grecești.

Iată cuprinsul volumului:

	Pag.
1) Istorie a unui veteaz anume Doncilă	1
2) Cântecul lui Ștefan Vodă cu a lui Constantin Vodă când l-au tăiat împăratul împreună cu cinci Beizadele a lui	13
3) Frunza verde cardamă (<i>sic</i>)	27
4) Stihuri spre cei ce pătimesc di amor	41
5) Pentru amor	47
6) Pentru copile	53
7) Plângere după fetie	59
8) Despărțire a doi iubiți	64
9) După iubita scăpată	71
10) Nevestele trăind rău cu bărbații lor	73
11) Pentru avuție	76
12) Alte stihuri	80
13) Stihuri adecă a norocului și a nenorocului oglindă întrebuințată spre iglindisire iubitorilor de petrecanie în veacul 1809 Mai 5 Silvestru Marghiolul cel în zodiia Săgetătorului zămislit, Strenepot a lui Procopie Cântărețului prin Pagradie scriitorului. Inceputul stihurilor după alfa vita etc. S'au sfârșit la 1809 Mai 24	83 128
14) Gromovnic a împăratului Iracie ce au fost cetitori de stele și știitor de zodie și de planete și au știut umbletul crugurilor și întoarcerea cerului și are aceste seamne și așa se începe: 1809 Iunie 30.	129
De aice în care zodie va tuna ce vreme arată și așa să începe:	
Berbece	135
Vițâl	137
Giamăn	139
Racū	142
Leu	144
Fată	147
Cumpănă	149
Scorpie	152

	Pag.
Vânătoriu	154
Corn de capră	156
Udeală	158
Pește	160
14) <i>De naștere lui Hs. învățatură în ce zi să va întâmpla facerea lui Ozearie (?) Proroc. 1809 Iuli 5.</i>	161
15) <i>Semnele zodiilor și diferite numere și semne.</i>	167
16) <i>Poesii grecești</i>	183
La sfârșit e însemnarea 11 Iulie 1809. Dimitrios (în grecește).	

Istorie a unue vetîiaz anume Doncilă *).

- În vreme de mult trecută ¹⁾
 Și de abila pomenită
 Nimerit-au la un împărat
 Un deliu din Țaregrad.
 5. Multu-i mare și ădat
 Groznic și înfricoșat,
 Că iaste 'n stat șapte coți,
 Socotește dacă poți,
 Și șapte palme în spate,
 10. De tî-apucă groji de moarte;
 Cu capul cît stambolul,
 Cu ochii cît păharul,
 Cu ălmaoa cît o roată,
 De să 'ngroză fire toată.
 15. Dacă împăratul l-au văzut
 Lui tain că i-au făcut ²⁾:
 De toată casa vacă grasă,
 Și o casă prî frumoasă,
 De gustare gonitoare
 20. Și de noapte fată mare;
 Cinzăci de ocă de vin,

(*) Textul se reproduce după manuscris, dar se întregeste între paranteze drepte [], unde sunt evidente lipsuri scăpate de copist.

(¹⁾ În manuscris. «Intru o vreme trecută» evidentă greșală de copist.

(²⁾ În mss. gătit.

- Cinsprezăci de rachiu,
De rachiu cam mermezău,
Ci iaste bun și dulciu.
25. Și cu ačasta urmare,
Ce-i vrédnică de mirare,
Tot târgul că săvârșiră
Și cheful că iș făcură,
Că niči o fată frumoasă
30. Nu au rămas sănătoasă.
Împăratul cu dreptate
Pre rând i le da [pe] toate,
Ca să scape de urgie
Și de a lui grozăvie.
35. Dela toți au împlinit
Și rândul că au venit
La Doncilă bolnavul,
Vrédnicul și vetézul.
Iar a sa sor pre iubită
40. Întru toate iscusătă,
Ia de vesti că prindē
Și afară că eșē,
Față albă zgărie,
Păr galbăn că iș rumpē,
45. Cu amar tare plângē,
Și din gură așa zicē:
Mare păcat și mai greu
Ć-au căzut pe capul meu.
Fratele său o auzē
50. Și din gură așa-ī zicē:
Oh, soro, surioară,
Scărba me te împresoară,
Au că [tu] tī-aī supărat
De atăta alergat,
55. Mutându-mī pernuța
Care mă culc pe dănsa,
Ni la cap, ni la piçoare,

- Ni la umbră, ni la soare,
De noao anî şi jumătate
60. Într'aastă răutate
Şi noao zile de vară
Şi noao de primăvară?
Sora-sa tare plângè
Şi toate-i istorisè
65. Di ce are întristare
Şi plângè aşa cu jale.
Frate-său că-i răspundè:
Soro, surioara mè,
Tu, dacă, mi-i ascultă,
70. Nici în samă nu-î băgă.
Tu singură ȳa căirul
Şi deschide căirul
Şi-m găteşte pe negrul
Care-m va scoate capul,
75. Îl cesală şi-l insală
Şi me-l scoate ici la scară,
Pe trei uşi că li-i băgă
Şi în casă c-a intră,
De perni m'oi răzămă
80. Doar voi putè 'ncălecă.
ȳa toate că-l ascultasă
Şi grajdîul că-l discuţasă
Şi pe negrul il gătisă
Şi la dănsul că-l adusă.
85. ȳar Doncilă bolnavul,
Vrednicul şi vetiazul,
De perni să răzămă,
Şi pe negru 'ncălecă,
Şi afară că eşè,
90. Măna'n streşină punè,
Şi suliţa că-ş scotè,
Di rugină n-o ştergè,
Că ȳa tare ruginisă

- De când el să bolnăvisă.
95. Buzduganul că-ș luasă
De acole purcesășă,
Negru lui tot buestrând,
Și Doncilă tot gemând,
Și din buzdugan zvărlind,
100. Tot în palmă sprijinind.
Pe uliță că mergè,
Și la poartă ajungè,
La poarta împărățiască,
Cu gând ca să-ș izbândiască.
105. Și la deliu să ducè,
Și la masă că-l găse,
Cu o ȧaloviță grasă,
Și c'o copilă frumoasă.
Deliul dacă-l vidè,
115. El la masă că-l poftè.
El deliul suduè,
Si din gură așa-i zicè:
Ah, deliule, spurcate
Și cu totul blăstămate,
120. N'am venit să mă învoesc,
Ce-am venit să mă lovesc,
Inima să-m răcoresc
De ahtul ce pătimesc.
Deliul de-l auziè
125. Tare să să mănîe,
Măna pe puzdugan punè,
Și 'ntr'ănsul il răpeză.
Îar Doncilă bolnavul,
Vrédnicul și vetřazul,
130. Cu măna să aținè,
Și în palmă că-l prindè,
Și de genunchi că-l trântè,
Patru bucăț că-l făcè.
Și paloșul că scotè,

135. Și din gură așa grăia:
 Aține-te a te, sprijini,
 Și odată să invărtè,
 Și in deliul răpeză,
 Și foarte tare il lovè.
140. Nu șt(i)u cum foc il loviră:
 Ochii amândoi săriră,
 Și paloșul iș scoseră,
 Și capul ca mi-i tăeră,
 În sulită il luară,
145. Și în pământ il înfipseră.
 Iar împăratul privè
 Și pre scări să pogoră,
 La Doncilă că mergè,
 Și pe spate că-l bătè,
150. Cu mângăiare îi grăe,
 Și pre dânsul veselè:
 Ah, Doncilă, bolnave,
 Vrednice și vetlaje,
 Decând tu te-ai bolnăvit
155. Deliî s-au înmulțit.
 Așterni-i mântăluța,
 Ca să-ț plătesc [eu] lîafa.
 Mântăluța iș așternè,
 El de galbinî i-o înplè.
160. Galbenii [el îi] luară
 Și pre cal încălecară
 Și pe poarte că eșè,
 Și pe uliță mergè,
 Negrul lui tot buestrând
165. Și Doncilă tot gemând
 Și din buzdugan zvârlind
 Tot în palmă sprijinind.
 Când pe uliță mergè
 Tot orașul să strângè,
170. De bine că-l cuvântă

Și pre dănsul sărută,
 Pre vârful capului,
 Cumu-i rândul Turcului.
 Și acasă că mergè
 175. Cătră soră-sa zicè:
 Nici în samă nu băgă,
 Ți-am mântuit de-ăcasta.
 Am fost și s-a pomeni
 Cât soarele în ceri va fi.

Despre vitejia lui Doncilă, afară de această versiune scrisă la 1809, mai avem alte două versiuni românești:

Una este publicată de At. Marienescu la 1859 (Balade, Pesta, pag. 96—108) sub titlul „Radu și Călugărița”;

Cealaltă este cea publicată de Alecsandri în Poesii populare (București 1866, pag. 112—114).

Iată în scurt cuprinsul acestor trei versiuni românești:
 Versiunea dela 1809:

Cândva de demult a venit la un împărat un *deliu* din Tarigrad — un fel de uriaș: în stat de șapte coți, în spate de șapte palme, cu capul cât *stambolul*, cu ochii cât păharul, cu cealmauă cât o roată. Împăratul s'a îngrozit, a făcut uriașului tain: o vacă de fiecare casă, 50 ocă de vin, 15 ocă de rachiu și o fată mare de fiecare noapte. A ajuns rândul la Doncilă bolnavul. Soru-sa, care-l caută, începă a se jeli și a se plânge de nenorocirea care o amenință. Fratele o auziă și o întrebă dacă îi este greu a-l mai îngriji. Ea spune pricina supărării. El cere să-i aducă pe negrul (calul) în casă că doar răzămându-se de perne va putea încăleca. Așa se și face, Doncilă bolnavul încăleacă. Fînd din casă iea din streșină lancea, care «tare ruginise decând el se bolnăvise», iea și buzduganul și purcede. Ajunge la deliu, care îl poștește la masă, dar el îl cheamă la luptă. Deliu aruncă în Doncilă buzduganul, dar Doncilă îl prinde în palmă și-l rupe în 4 bucăți. Apoi lovește pe deliu și-i taie capul cu paloșul. Împăratul se bucură, se pogoară din palat și merge la Doncilă, îl bate pe spate ca mângâere și-i spune că de când el s'a bolnăvit deliul s'au înmulțit; și-i dă o mantă plină de galbeni. Mergând Doncilă spre casă, tot orașul îi eșă înaintea și-l binecuvîntă și-l sărută

Tot pre vârful capului
 Cumu-i rândul Turcului.

Versiunea Marienescu dela 1859 :

Radu, voinicel,
De trei ani tot pătimește
Numai sora-l îngrijește.
Radu pătimește 'n pat
De trei ani nu s'a sculat.

Sora este fata Anghelina, care «de frumoasă soață n'are». Merge după apă; acolo o altă fată îi spune că o mare primejdie o amenință: Domnii din Udrea au hotărît să trimită pe Anghelina la Țarigrad, spre a pieri la un Turc care a biruit pe Împăratul și-l lasă să domnească numai pentru nește mari daruri, între cari dreptul de a i se da fetele pe cari el le va cere. Anghelina se întoarce acasă la frate-său plângând și-i spune de ce plânge. El îi spune să nu plângă, ci să se uite când va veni turcul să-și iea prada, și să gătească calul fratelui «ca de tabără» și lui să-i dea armele. Turcul vine groaznic. Radu-i iese înainte. Turcul îl vede:

Că e'n oase înșirate
Și e suflet de păcate

și crede că nici nu are cu cine se bate și pune sabia în teacă. Radu îi spune că-l va tăia, și turcul scoate iar sabia să-l lovească. «Radu 'nvârte busduganul» și sdrobește pe turc; apoi se întoarce acasă, și se așează iar în pat și puțin în urmă moare.

Versiunea Alecsandri din 1866:

Donciul zace bolnav de nouă ani și jumătate:

Pe deoparte carnea-i cade,
Pe de alta vermi-l roade.

Își dorește moartea; toți l-au lăsat, numai soru-sa Ancuța îl îngrijește ca pe un frate zi și noapte. Într-o zi el o vede plângând și o întreabă dacă s'a săturat de a-l mai căuta. Ea răspunde: nu, ferească Dumnezeu, dar plâng pentru că mare urgie a căzut pe fetele din sat. Un Mârzac a venit jăfuind țara; și-a pus cortul lângă sat și cere în silă și 'n putere de om zece galbeni Venetici, un miel și-o giuncă grasă de fiecare casă și pe fiecare noapte câte o fată mare. Donciul spune soru-sa să n'aibă teamă, să-i facă o scăldătoare de lapte fiert și să-l frece cu busuioc; apoi să-i aducă haine albe, armele și calul lui de voinicie. Toate se fac cum cere Doncilă. El incalecă și ntr-o clipă ajunge la cortul lui Crîm

Hagia Tătarul Mărzac. Acesta îl cunoaște, îi zice bun sosit și-i spune să-i aducă pe soru-sa. Doncilă răspunde că i-a adus altă mireasă,

Care când te-o sărută
Halal de viața ta!

Dar când îi spune Doncilă că mireasa-i paloșul, Mărzacul zice că n'a cerut așa copilă, să se ducă cu ea înapoi, că el pleacă chiar azi de acolo. Donciul învârtă paloșul și capul mărzăcesc zboară.

Pre lângă aceste trei versiuni românești, dintre cari cele dela 1809 și 1866 sunt mult mai apropiate decât cea bănățeană a d-lui Marienescu dela 1859, unde și numele eroului este deosebit, avem două versiuni balcanice: una sârbească și cealaltă bulgărească.

Versiunea sârbească este, după Dozon (*Poesies populaires serbes*, Paris, 1859, p. 195), în rezumat următoarea:

Voivodul Doicin boalește la Salonic nouă ani; este crezut mort. Vestea despre moartea lui s'a dus până'n țara Arapilor, până la Usso Arapul. El încalcă îndată și merge drept asupra Salonicului. Ajunge lângă oraș își așează cortul pe un șes larg și pune asupra orașului dare: fiecare casă să-i dea o oaie, un cuptor de pâine albă, un vas de vin roșu, o oală de rachiu curat, 20 de galbeni și o fată frumoasă. În oraș nu este nici un viteaz care să îndrăznească a eși la luptă cu negrul Arap. Este Doicin, dar e bolnav, este Duca, dar are brațul stricat, este Ilic, dar este tânăr neîncercat, care nu știe ce-i lupta. Tot orașul Salonic a trebuit să dea darea Arapului, până a ajuns rândul la casa lui Doicin bolnavul. Lângă Doicin eră numai nevasta lui Angelia și Ielița sora lui. Au strâns ele darea, dar trebuia să meargă cu ea la Arap și Ielița. Fata, stând la capul fratelui bolnav, s'a pus pe plâns și lacrimile ei au căzut pe obrazul lui. El întrebă de ce atâta plâns? și când i se spune nenorocirea venită asupra orașului și asupra lor, el blăstemă orașul, că nu are viteji cari să se bată cu Arapul și el să fie lăsat să moară în liniște. Cere să-i aducă nevasta calul și armele, iar sora să-l lege strâns cu pânză dela șolduri până la coaste, de teamă să nu i se miște oasele și să alunece unele preste altele. Femeile ascultă. Doicin încalcă și iasă în șesul larg la cortul lui Usso negrul Arap. Când îl vede sosind Usso sare în picioare, îi iasă înainte, se miră că-l vede viu, îi vorbește prietenește și-l pofteste să bea vin, să lase vechile lor vrăjmașii, și-i lasă din darea Salonicului. Doicin bolnavul însă îl cheamă la luptă. Arapul nu cutează, iar Doicin împinge calul asupra cortului și cu o lo-

vitură de lance răstoarnă cortul. Sub cort erau 30 fete și în mijlocul lor Arapul. Usso sare atunci și el pe cal cu lancea în mână. Doicin îl bîruește și-i taie capul. Apoi se întoarce acasă și moare.

În versiunea bulgărească (Dozon, *Chansons populaires bulgares inédites*. Paris 1875, p. 243—248) viteazul este numit Gheorghe bolnavul. Cuprinsul ei este următorul:

Gheorghe este bolnav de nouă ani și suferă grozav de nouă răni de gloanțe și a zecea de sabie. Nevasta își sfârșește răbdarea, cere voie să se mărite cu altul și sora bolnavului Anghelina să-l caute și ea cum l-a căutat nevasta. El îi dă voie să se mărite cu alt bărbat tot așa de viteaz și de cinstit ca și dânsul. Nevasta se bucură, își iea lucrurile și merge la mama ei. Mama se bucură și dânsa, când își vede fata, și aude că Gheorghe nu-i nici mort nici vindecăt, dar i-a dat voie să se mărite cu alt bărbat, care să nu fie decât el mai pe jos. Femcea merge la izvor să aducă apă proaspătă; acolo întâlnește un june grec frumos, pre care îl îmbie să se logodească și să se cunune cu ea. El primește, schimbă inelele de logodnă și Duminecă eră să fie nunta. Gheorghe bolnavul spune soru-sa Anghelina săi scoată calul, care de nouă ani nu a mai eșit: și să-l ducă la potcovit, și paloșul la ascuțit pe credință de voinic a lui Gheorghe bolnavul, care va plăti când se va însănătoși. Meșterii însă nu voesc să potcovească calul și să ascută paloșul decât numai dacă Anghelina le va plăti cu dragostea ei. Ea spune fratelui bolnav, care merge și-i taie; apoi merge la nevasta lui și-i taie capul atât ei, pentru că voia să se mărite câtă vreme îi trăește bărbatul, cât și mumei ei, care s'a învoit la așa faptă.

Din arătarea pe scurt a acestor două versiuni balcanice și din asemănarea lor cu cele trei românești, se văd câteva deosebiri însemnate de mentalitate și de simț moral între popoarele la cari cântecul a trăit și eroul a fost admirat.

Nu intru în precizarea acestor deosebiri, căci pentru a le stabili în mod serios, ar trebui să fie scoase dintr'un număr mai mare de manifestări literare ca aceasta.

Un lucru se vede însă limpede, că acest cântec eroic căută în vremea lui să deștepte admirarea ascultătorilor asupra eroului, arătându-le ce fapte mari și grele eră el în stare a face după așa lungă și grea boală și să-i facă să-și închipuească ce va fi fost în stare să facă el pre când eră sănătos, înainte de boală!

Tot atât de limpede se vede originea balcanică a cântecului. Este evident că la noi a trecut dela Sârbi, și a fost schimbat, după gustul cântăreților, în cele trei versiuni cari s'au prins, și fără îndoială și în altele multe cari nu s'au prins până acum prin scrisoare.

Dealtfel faptul nu este izolat: Este de mult cunoscută apropiata înrudire a minunatului nostru cântec despre zidirea bisericei dela Argeș cu cântecele și legendele sârbești despre zidirea podului dela Arta și a cetății Scutari (Scodra). În anii trecuți învățatul bulgar Șişmanoff a pus în lumină înrudirea strânsă între cântecele și credințele românești și balcanice relative la *Călătoria Mortului*. Este aici un foarte bogat câmp de cercetări deschis învățaților noștri, cari vor dori să pătrundă mai adânc o parte din viața sufletească a Românilor din secolii trecuți până de parte în evul mediu.

I. BIANU.

DUPĂ RACHE

— SCHIȚĂ —

Filip Ghindeanu ar fi rămas singur pe lume, dacă un cărd de unchi și mătuși nu i-ar fi dat zor să-l însoare.

De cinci ani rămăsese stăpân pe casa părintească din strada Câmpului. Casă mică, uliță cam dosnică, pustiu destul prin prejur; vedeă el bine, dar cunoștințele astea vechi nu-l spăimântau.

Cu patru clase primare și două jumătate de liceu, slujbaş la Bancă, scăpase de armată și aveă trei mii de lei la casa de economie.

Dar unchii și mătușile nu-l mai lăsau în pace:

„Ei, băete! Mai târziu ai să alergi tu după ele și n'o să le găsești. Nu vezi? ai trecut de treizeci de ani. Măine-poimăine o să-ți albească părul. Cine o să se mai uite atunci la tine? Nici Aghiută.

Eră un sficios și jumătate. De școală se lăsase numai din pricina asta. Aveă însă un prieten vechi, Rache, contabil la o casă de grâne. Rache eră viața, liniștea, curajul și indemnul lui Filip. În fața lui Rache, Filip se topea ca zăpada la soare, stă mulțumit, tăcut, zămbitor, cu ochii în ochii prietenului, ca un copil cuminte. La poruncile lui, se supunea orbește, fermecat. Ar fi jertfit tot pentru Rache.

Să-i fi zis cineva:

— Filip dragă, împrumută-mă până mâine cu cinci lei...

L'ar fi luat cu un fel de răgușală, ar fi tușit de două ori și s'ar fi incurcat la vorbă:

— I...i...iartă-mă; n'am nici de tutun.

— Păi, nu fumezi...

— Vorba vine!!

Și piereă, grăbit, zâmbind lingușitor, îngânând vorbe de iertare.

Rache însă se răstea scurt:

— Filipe, plătește tu.

Filip lăsa pleoapele greoi, oftă în el, căută alene pe rând prin toate buzunarele, se mai uită odată pe furiș spre amicul său, ca să vadă, nu cumva și-o fi luat seama. Apoi plăteă.

Și-ar fi dat și sufletul.

Vezi că Rache îi aflase slăbiciunea: Filip se prăpădea după oamenii vorbitori și îndrăzneți cu femeile. Nu se putea el dumiri cum e cineva în stare, în fața unei pălării cu pene de struț, a unei rochii cu zorzoane, a unui păr mare și buclat, a unor ochi cercetători cum au femeile, să rămăne neschimbat, să nu-și piarză cumpătul, să nu se roșească și mai cu seamă să poată vorbi fără să se'ncurce.

Rache vorbea cu femeile fără să se'ncurce și Filip îi sorbea cuvintele; rămânea incremenit ascultându-l. El făcea haz la nebunie.

N'are să uite niciodată ce bine au petrecut amândoi două zile la Brașov. Trei mii două sute ar fi avut azi la Depuneri dacă nu cheltuia atunci două sute cu Brașovul. El a plătit peste tot. Dar mai că nu-i pare rău: a petrecut.

De atunci, nu mai tace:

— Rache, ții minte? Oacheșă cu prăjiturile.

Și povestește singur:

„Intrăm într-o cofetărie câte și trei. Rache alege zece corăbiile mari. Dânsa ia pachetul și eu dau o hârtie de zece coroane, să oprească. Până să-mi dea restul, dumnealor se fac nevăzuți. Tocmai pe seară i-am găsit pe fus-promenad, leșinați de răs. Imi mâncaseră corăbiilele. Ce haz am făcut!“.

Dar cu englezu?...

„Rache m'a pus la Brașov să-mi raz mustățile, zicând că-mi șade mai bine așa, că prea imi cresc sbârlite și rare; că străinilor le place rase. Ce-am pățit!... Mă coborisem dimineața jos în restaurantul hotelului, singur. Tocmai eram la a doua sorbitură de cafea, când văz o mătăhală de om, îmbrăcat cu haine cadrilate, span ca și mine, că se apropie, se apleacă spre urechea mea și începe: ștoc-poc pe englezește. Mă uit la el, îl măsoar. Se uită și el la mine; mă măsoară. Am priceput: Mă semuise cu vreunul de ai lui. Intorc capul spre ușe: Rache în prag, incremenit. Țineam ceașca lângă gură. Englezul mă ștocăiea într'una. Nu știu cum mi s'au părut ochii lui vârgați atunci, nu știu cum s'a

mai uitat și Rache mucalit la mine, că nici una nici două: puf! Pufnesc de râs în cafea. L'am stropit și pe englez și fața de masă și tot. Mai mare ocara..."

Toate acestea le numia Filip poznele lui Rache. Ii râdea inima povestindu-le. Atunci se făcea și el mai guraliv. O vorbă de laudă cât de mică, de ori unde, aruncată pentru Rache, îi înroșea ochii, îl inecă de plâns, îl făcea să-și scoată batista, să-și chinuească nasul.

Pentru viitor, au pus la cale un drum și mai lung, la Viena. Asta cere însă bani mai mulți. Cele trei mii nu le ciunțește, că-i e milă. Dar joacă amândoi în tovărășie un loz unguresc, pe care-l plătește de-o cam dată Filip. Il plătește și se roagă în fiecare zi la Dumnezeu să câștige. Când trece pe lângă biserica suburbiei, își face cruci mărunte și pripite în jurul unui nasture delă vestă.

Și acum, unchii și mătușile l'au incolțit rău cu insurătoarea. I-au găsit fată și i-au aflat leacul. Au pus pe Rache să-l indemne. Și Rache i-a zis:

— Insoară-te Filipică; e vremea.

La început se codi; dar când prietenul îl asigură că nu-l lasă, că în călătoria de nuntă la Brașov, îi însoțește și el, se hotără. Frica lui eră că n'o să poată vorbi nimic cu nevasta. Ș'apoi Brașovul plin de atâtea amintiri—corăbiilele, englezul—ii da curaj...

În tren, Rache se așezase între Filip și mireasă, făcând glume, spunându-le snoave și povești. Ghindeanu stă întors spre el, ascultându-l cu lăcomie. Ochii lui alunecau zglobiu de pe pieptul scrobît al cămășii, când pe obraji mari și rumeni, când pe barbetele tunse mărunte, când pe cravata roasă a lui Rache. Se tăvălia de râs.

Când mireasa vră să vorbească și cu el și-l întrebă pentru întâia oară ceva, Filip se întunecă de odată și nu înțelese:

— Poftim?

Și cu acest „poftim“ o duse tot drumul și rămase multă vreme după aceea.

La întoarcere, după cinci zile, slăbise ca un iepure în cușcă.

Noroc că Rache se mutase pe lângă ei și venia să-l îmbărbăteze.

Filip avea o curtică bătătorită, cam săracă de verdeață. În fund, într'un colț, un sac ghemuit în ulucile vecinului. La poartă, un stuș bătrân de urmuz. Din firea lui, Filip nu prețuia farmecul amintirilor din copilărie. Stușul ăsta

însă, cu frunzele lui pline de praful ulițelor, încărcat vara cu mărgăritare albe și pietroase, îi deșteptă, în clipele de odihnă, într'unele amurguri, ceasuri limpezi, bine depănate, trăite acolo par'că ieri. Eră singura lui bucurie.

Uneori, când se întorcea dela slujbă, Filip găsiă pământul nins de boabe.

Femea lui îl așteptă citind pe un scăunel afară.

— A fost Rache pe aici? V'ați jucat cu urmuz? De ce nu l'ai oprit? Ți-a mai spus vre-o pozna?

Și râdea, fără să mai aștepte povestea, inchipuindu-și-o.

Intr'o seară, Filip veni trist acasă:

— Rache se'nsoară.

A, de aceea nu mai dase pe la ei de patru zile. Ce dușman; să nu le spue nimic!

— Am văzut eu că nu e om sincer, zise ea încet, cu ochii în zare, jumulind o garoafă pestriță, ce i se vestejise la piept.

Filip însă n'o auzi. Căzuse pe gânduri. Cine știe ce soiuri de femei o mai fi, care să nu-l lase așa des pe la ei Doamne, cum i-o fi încolțit în minte greșala asta? Vezi la așa întâmplare nu se așteptase.

A doua zi îl căută amețit în toate părțile. Peste puțină să-l găsească. Eră dus după târgueli. Atunci simți el ce nemăsurat gol îi poate face în suflet lipsa lui Rache.

Abia seara târziu îl prinse acasă. Până la miezul nopții îl cercetă, îl descusă cu fel de fel de întrebări, mănate de o singură țință: să se încredințeze că Rache nu e hotărât cu tot dinadinsul să se insoare, că poate vreă iar să-i facă vre-o pozna. Rache îl înțelese și-i fû milă:

— Știi că după cununie plecăm îndată la Brașov. Dacă vreți, haideti și voi!

Filip alergă voios la nevastă, și o deșteptă, ca să-i spue. Dar aceasta îi tăie cheful scurt:

— Ar trebui să n'avem nici pic de obraz, ca să ne agățăm de niște oameni, care s'au purtat așa cu noi. Auzi, să ascunză de tine! Ce, îi omorai?

Filip se necăji. Brașovul îi răsărise deodată în minte, coplesindu-i inima.

Urmă o ceartă, care țină pân'la cântatul cocoșilor. Se culcară incruntați, bombănind, trântindu-se în paturi cu putere, ca doi bolovani veniți din vârful muntelui.

Iar ea nu vrû să meargă la nuntă. Filip o lăsă acasă, pe jumătate bolnavă, și se duse singur. Intr'un buzunar

ascuns al vestei, avusese grijă să-și pue din ajun o mie de lei scoși dela casa de economie. Mereu îi pipăia.

Peste câteva ceasuri, eră cu prietenii în tren.

Rache, la mijloc, ca de obicei.

Filip, amărit de cele din urmă zile de ceartă, simția că înviază. Obrajii i se îmbujorau, ochii prinși în vraja vorbelor lui Rache, i se luminau din ce în ce, sclipind ca jericul însuflețit de fcale. Simțea că aceea pe care o lăsase acasă, trântind ușile și amenințând, o să-i fie de acum o piedică. Eră hotărit, — la întoarcere — să dea hârtie de divorț.

Dela gară, la tribunal, de-a dreptul!...

Pe seninul feții lui jucau din când în când adieri de amărăciune.

Și eră o zi de Septemvrie, dulce și aurie, ca și strugurii ce se coc atunci.

În vagon, nici un străin. Puteau râde, vorbi deschis, în liniște. Filip își potolise mânia. I se părea că plutește pe o undă nesfârșită. Grijă furtunei din ajun, unchii și mătușile se topiseră departe, în urmă. Gândul zilei de mâine nici nu tremură măcar în zare. Mergea înainte, fără timp, fără loc hotărit, așa, după pozele lui Rache.

În vagon nici un străin. Puteau râde, vorbi deschis, în liniște. Filip își potolise mânia. I se părea că plutește pe o undă nesfârșită. Unchii și mătușile, grija furtunei din ajun se topiseră departe, în urmă. . . .

În gară la Sinaia, Rache se duse la restaurant să cumpere cornuri.

Până atunci, Filip nu se uitase bine la nevasta prietenului său. Acum își dete pentru întâia oară seama că e mică, slabă, cu păr mult, parte castaniu parte roșcat, cu ochi rotunzi și vârgați. Nu-i plăcu. Știa însă dela Rache că e foarte învățată: urmase la secundar, vorbea franțuzește, lucru care iarăși nu-i venea la socoteală. S'ar fi dat jos după Rache; dar n'avu încotro. Trebuia să-și îndatoreze prietenul, să-i ție de urit.

Pe sus, se auzi odorogind. Amândoi se uitară în acelaș timp mirați în tavanul vagonului. Se'nserase și o mână nevăzută aprindea lampa. Nu-și luară ochii de acolo, până ce mâna nu isprăvi de tot, trecând în altă parte.

Atunci își întâlniră privirile. Ea zâmbi sficios. El se încruntă și tuși. Inima-i bătea, să-l înec.

— Este frumos Brașovul, Domnule Filip?

Întrebarea asta așa de ușoară, pusă cu blândețe, îl făcu

să și vie în fire, ca un școlar când știe lecția. Și-i răspunde îndată, vesel, tare de tot, aproape strigând:

— Pică, *domnișoară!*

Iar vorba și-o desăvârși cu o roată a mâinei stângi în aer, cu strângerea buzei de jos în dinți, cu rostogolirea ochilor, cu tot ce l-ar fi putut ajuta s'arate cât de frumos e Brașovul.

Ei, dar asta îi făcuse poftă de vorbă:

Rache îl găsi povestind pozna cu oacheșă și cu prăjiturile, cu un belșug de amănunte, care-l lăsă înmărmurit...

IOAN A. BASSARABESCU.

DIN ISTORIA FILOSOFIEI

Filosofia nu e o știință definitiv constituită. Nu numai rezultatele, dar și obiectul și metoadele sale sunt încă în discuție. Toate eforturile cugetătorilor ce s'au succedat de la apariția sa și până astăzi, n'au putut încă duce la un sistem de idei admise deopotrivă de toată lumea, precum sunt principiile științelor pozitive. Nu există încă o filosofie, precum există o matematică sau o astronomie, ci atâtea filosofii diferite, câți cugetători s'au indeletnicit cu problemele generale ale vieții și ale naturii, deslegându-le fiecare în felul său. Această lipsă de unitate, însă, crează studiului filosofiei greutate, pe cari nu le cunosc celelalte științe. Un matematic își poate sfârși studiile fără să fi cetit în original nici una din operele istorice, cari au contribuit, în trecut, la constituirea științei sale. Poate învăța cineva azi geometria analitică fără să citească pe Descartes sau calculul infinitesimal fără să citească pe Leibniz; îi e de ajuns să studieze ultimele tratate, în care se găsesc expuse principiile stabilite de acești inovatori, împreună cu consecințele ce s'au dedus până acum dintr'insele. În filosofie însă, neexistând un corp de adevăruri indiscutabile, pe cari să le putem ceti oriunde, suntem siliți să ne adresăm fiecărui cugetător în parte și să-i ascultăm părerile, rămânând firește liberi să credem pe unii sau pe alții — sau pe nici unul — dintr'inșii, după factura și afinitățile noastre sufletești. Pe când dar științele pozitive pot fi expuse, în învățământ, în mod dogmatic, filosofia n'o putem studia cu adevărat decât numai în mod istoric.

De aci vine marea importanță a istoriei filosofiei. E caracteristic din acest punct de vedere faptul, că la toate

universitățile bine organizate se fac cursuri de istoria filosofiei, dar la foarte puține — și numai în mod accesoriu — se fac cursuri de istoria științelor pozitive. Iar aceste cursuri de istoria filosofiei au înlocuit mai pretutindeni vechile catedre de metafizică. Științele așa numite filosofice: logica, psihologia, etica, estetica, sociologia, își au catedrele lor deosebite — și se propun ca toate celelalte științe. Pentru metafizică însă, s'a renunțat mai pretutindeni la vechea expunere dogmatică, ce nu putea fi decât unilaterală și variabilă, și s'a admis, ca mai obiectivă și mai uniformă, expunerea istorică. Și 'n adevăr, istoria filosofiei e mai largă și mai imparțială; ea cuprinde deopotrivă toate punctele de vedere, și pe când sistemele filosofice se schimbă neconținut, istoria lor rămâne veșnic aceeași. Ea s'ar putea numi cu Leibniz o filosofie oarecum eternă: *perennis quædam philosophia*.

Această însemnătate a istoriei filosofiei e poate mai mare azi decât oricând. Căci, după o eclipsă îndelungată, interesul pentru filosofie începe a se trezi în vremea noastră, nu numai în publicul cel mare — pentru motive pe cari le vom cerceta mai târziu — dar și în acele cercuri, din cari pareă alungat pentru totdeauna, adică printre oamenii de știință. Punându-și toată nădejdea în metoadele lor exacte, reprezentanții științelor pozitive se depărtaseră cu hotărîre de filosofie, la începutul veacului trecut ⁽¹⁾. Încetul cu încetul însă, acești vrăjmași declarați ai speculațiilor filosofice au ajuns să descopere la temelia științelor lor o sumă de probleme, pe cari nu le prevedeau și pentru a căror deslegare simt nevoia să se apropie din nou de filosofie. Așa am ajuns să avem azi o sumă de „filosofii ale științelor speciale” — cari formează puntea de trecere între aceste științe și filosofia propriu zisă. Matematica, fizica, chimia, biologia, sunt silit să supună principiile lor fundamentale unei analize, care împinge pe nesimțite pe savanții specialiști — pe unii cel puțin, și pe cei mai buni, dintrînșii — către cercetări filosofice.

Spre a lua însă cunoștință de ideile filosofilor, nu toți au timpul și pregătirea necesară ca să citească în original numeroasele lor opere, a căror formă e de regulă prea tehnică, iar uneori prea personală și alteori prea învechită, cu toate că fondul lor e încă de actualitate. De aci, pentru cei mai mulți, nevoia de a recurge la o istorie a filosofiei în care să găsească expuse mai pe scurt și mai clar,

(1) Al XIX-lea.

precum și într-o formă ceva mai modernă, acele idei. De aci, abundența relativă a lucrărilor de acest fel, ce apar de câțva timp din ce în ce mai des în țările culte, deși nu îndeplinesc totdeauna condițiile cerute spre a fi în adevăr folositoare. Și fiindcă lucrarea de față cuprinde o nouă încercare de acest fel, e bine să ne întrebăm, cari sunt anume aceste condiții?

Istoria, în general, are de scop, să stabilească mai întâi în mod neîndoios faptele, pe cari vrea să le expună, și apoi să le explice. Aceste două sarcini sunt deopotrivă de necesare, dar nu sunt pretutindeni deopotrivă de indicate. În istoria propriu zisă, socială, politică, economică, lucrul de căpetenie e stabilirea faptelor. Căci evenimentele, pe cari e ținută să ni le povestească ea, s'au petrecut cele mai multe la depărtări mari de noi, în timp și în spațiu, și ne-ar fi peste putință să ajungem la cunoașterea lor prin noi înșine. În istoria filosofiei însă faptele de stabilit sunt ideile filosofilor, cari — în marea lor majoritate — stau la dispoziția oricui, în biblioteci. Sunt filosofi vechi ale căror opere s'au pierdut în întregime sau dela cari nu ne-au rămas decât fragmente, așa încât stabilirea precisă a ideilor lor declamă intervenirea specialiștilor. Dar afară de asemenea cazuri, orice om cult își poate da seamă prin el însuși de părerile filosofilor, citind operele lor. Am zis e drept mai sus, că nu toți au timpul și pregătirea necesară, ca să înțeleagă asemenea opere. Dar această greutate e foarte relativă. Ii e fără 'ndoială cu mult mai ușor unui om cult, care nu se ocupă în deosebi de filosofie, să ia cunoștință prin sine însuși, de operele lui Descartes, decât să stabilească prin sine însuși, dacă nu se ocupă în special de istorie, evenimentele politice și sociale ce s'au petrecut în Franța pe vremea acestui filosof. Așa în cât, în istoria filosofiei accentul cade, nu pe stabilirea faptelor, ci pe explicarea lor, nu pe expunerea sistemelor, ci pe cercetarea cauzelor, cari le-au dat naștere.

Căci un sistem filosofic nu e un produs, izolat și de sine stătător, al întâmplării, ci un inel necesar în lanțul celorlalte sisteme, ce formează toate împreună, în desfășurarea lor istorică, evoluția cugetării filosofice a omenirii. De aci și vine greutatea de a înțelege un sistem *în sine*, abstracție făcând de cele ce l'au precedat și de atmosfera sufletească a timpului în care a apărut. Căci nu putem pătrunde cu adevărat un sistem, decât numai atunci când izbutim să pricepem punctul său de plecare. Kant începe Critica

rațiunii pure cu întrebarea: cum sunt posibile judecăți sintetice apriori? De ce începe însă așa și nu altfel? E oare acest punct de plecare întâmplător? Dacă da, atunci trebuie să renunțăm de a-l mai înțelege, căci hasardul e, prin chiar natura lui, inexplicabil. Dacă însă e necesar, atunci trebuie să ne dăm seamă de cauzele, cari l'au determinat. Problema care se ridică dar, în pragul fiecărui sistem filosofic, pentru cei ce vor să-l studieze, este: motivarea istorică a punctului său de plecare. Și această problemă n'o pot deslega cei ce sunt, e drept, în stare să citească un filosof în original, dar nu i-au cetit încă pe toți și n'au gândit încă destul asupra lor, ci numai specialiștii, cari, îmbrățișând cu mintea întreaga evoluție a cugetării filosofice a omenirii, își pot da seamă de legăturile dintre sisteme, precum și de legăturile lor cu celelalte forme de activitate omenească.

Iar în stabilirea acestor legături, istoricul nu trebuie să plece dela concepții subiective sau dela ipoteze apriori, ci să se conducă numai de indicațiile pozitive pe cari i le dă studiul obiectiv al faptelor. Cel dintâiu cugetător, care a considerat istoria filosofiei ca un tot organic și a încercat s'o expună ca atare, a fost Hegel. El porneă însă dela ideea, că întreaga evoluție a cugetării filosofice nu e decât lanțul sfortărilor succesive ale rațiunii absolute de a relua cunoștința de ea însăși. Această idee eră o concepție apriori—ca întregul sistem filosofic din care făcea parte—și, rezultând din studiul pozitiv al faptelor, nu se potrivea totdeauna cu ele. Istoria filosofiei a devenit din această cauză sub condeiul lui Hegel, o construcție subiectivă, vrednică poate de admirat prin măestria cu care izbuteste să plece sistemele sub jugul principiului său ideal, dar fără valoare obiectivă. Căci virtuositatea cea mai uimitoare nu prețuiește niciodată cât cel mai banal adevăr. Istoria filosofiei trebuie să fie deci mai modestă, spre a fi mai adevărată; ea nu trebuie să aspire a fi decât o reconstituire obiectivă a succesiunii reale a sistemelor filosofice. Istoricul vrednic de acest nume, trebuie să studieze mai întâi această succesiune, așa cum i se înfățișează în realitate, fragmentară și obscură, și, adâncindu i pe de o parte înțelesul, să-i descopere logica internă, iar observând pe de alta curențele paralele ale vieții sufletești a omenirii, să-i desvăluiească și condițiile externe. Istoricul trebuie cu alte cuvinte să-și lămurească factorii ce determină evoluția cugetării filosofice în general—nu pornind dela idei preconcepute—ci studiind însăși această evo-

luție, în fragmentele ei, împrăștiate în atâtea opere diferite, ce par a nu avea nici o legătură unele cu altele. O asemenea cercetare formează obiectul acestei introduceri.

I

Când urmărim desfășurarea cugetării omenesti, fie dela origine, fie, mai ales, dela începutul timpurilor moderne încoace, suntem fără voe izbiți de contrastul, ce iese neconținut și din ce în ce mai mult la iveală, între cele două forme de competență ale ei: între evoluția științei și aceea a filosofiei.

În știință, orice progres nou se întemeiază în mod firesc pe cele de mai înainte. În matematică bunăoară, tipul cel mai desăvârșit al științelor exacte, fiecare concepție nouă a izvorit oarecum dela sine din cele deja câștigate, și, chiar când a luat naștere în mod de sine stătător, li s'a adăugat fără să le contrazică. Geometria analitică, când a apărut, n'a tăgăduit nici decum adevărul geometriei euclidiene: operațiile cu logaritmi, deși s'au substituit în multe cazuri operațiilor cu numere simple, nu le-au considerat niciodată ca false; — calculul infinitesimal, deși a înlocuit în multe privințe analiza algebrică, n'a declarat-o nici decum absurdă. Dimpotrivă, sistemele ce alcătuiesc, în succesiunea lor istorică, fazele diferite ale evoluției filosofiei, nu se continuă regulat unele pe altele, ca concepțiile științifice. Mai fiecare sistem nou, când ia naștere, își îndreptățește apariția și își întemeiază existența negând, mai mult sau mai puțin, sistemele anterioare. Ceeace a permis să se zică, că cea din urmă grijă a unei filosofii nouă, când apare, este, să îngroape filosofiele precedente⁽¹⁾.

Pe lângă această lipsă de continuitate, turburări și mai adânci se întâmplă uneori în evoluția cugetării filosofice: sunt anume schimbările totale de direcție ce dau naștere perioadelor diferite ale istoriei filosofiei. Între filosofia veche, bunăoară și cea medievală e un abis, din punctul de vedere al principiului lor fundamental. Și tot așa e un abis între filosofia medievală și cea modernă. Concepția pe care o avea antichitatea despre filosofie se schimbă radical în veacul de mijloc, iar concepția veacului de mijloc e respinsă cu desăvârșire de timpurile moderne.

(¹) Taine—*Philosophes classiques du XIX-e siècle...* p. 1.

Asemenea soluții complete de continuitate nu se întâmplă însă mai niciodată în dezvoltarea științelor propriu zise. Greșeli se fac și se îndreptează și într'însele, dar firul continuității nu se rupe nici odată cu desăvârșire. Ceeace se schimbă în știință sunt ipotezele, destinate să țină provizoriu locul explicărilor adevărate ale fenomenelor. Dar sâmburele de adevăruri positive, pe care trebuie să-l cuprindă toate științele spre a-și merita numele, rămâne statornic și crește neconținut, prin adaose regulate. Și dacă considerăm și aci știința cea mai exactă din toate, matematica, ne putem încredința fără greutate, că nici o schimbare radicală a concepțiilor ei fundamentale sau a direcției dezvoltării ei nu s'a întâmplat în decursul timpurilor.

Așa încât, progresul ideilor în știință, privit, firește, în trecut, s'ar putea compara, mai mult sau mai puțin, cu acele pături omogene ale scoarței pământului, cari au fost depuse de ape liniștite și în cari toate stratele sunt paralele, pe când, desfășurarea sistemelor filosofice s'ar putea asemăna cu acele pături eterogene, în cari depozitele și rocele cele mai felurite se amestecă și se întretae într-o desordine, care e mărturia acțiunii violente și opuse a puterilor naturii.

Cauza acestei deosebiri fundamentale nu e anevoe de găsit. În știință, mintea omenească a urmărit scopuri ce se puteau atinge mai ușor, a căutat anume să-și explice fenomenele izolate, sau categoriile izolate de fenomene, ce se puteau observa și experimenta; în filosofie însă, a urmărit scopuri cu mult mai anevoe—dacă nu cu neputință—de atins, a căutat anume să înțeleagă întregul Univers, să deslege enigma totală a lumii. Și de aceea, în știință, mergând pe căi mai netede, mintea omenească a fost scutită de nevoea de a-și schimba neconținut direcția, a fost scutită mai ales de crize violente; pe când, în filosofie, în luptă cu greutate de neînvins, a trebuit să-și încerce norocul pe toate căile, pe cari și le-a putut închipui, și să ajungă totuși uneori, zdrobită de greutatea sarcinei, să se îndoiască de ea însăși și să-și schimbe cu desăvârșire, în acele momente de criză, direcția activității sale. Fluviul, ce curge pe un șes nisipos, își sapă în voe albia și păstrează în mersul său liniștit o direcție uniformă, pe când pâraul ce se strecoară prin văile înalte ale munților, lovindu-se neconținut de stânci, e-silit să-și modifice neconținut cursul și uneori să și-l schimbe cu desăvârșire.

Cu alte cuvinte, cauza succesiunii numeroaselor sisteme pe cari ni le înfățișează istoria filozofiei, și mai ales a diferențierii marilor ei perioade, e nevoia inerentă minții omenești de a lupta în contra scepticismului, de care e neconștient amenințată. În această luptă se rezumă odiseea cugetării filozofice; ea este care dă istoriei filozofiei elementul dramatic, ce nu poate scăpa niciunui ochiu mai pătrunzător; iar formele ei, așa de numeroase și uneori așa de ciudate, sunt o dovadă, că în căutarea adevărului mintea omenească e mână de aspirații, pe cari nici o izbândă, ori cât de strălucită, nu le poate mulțumi pe deplin, și nici o cădere ori cât de dureroasă, nu le poate înăbuși cu totul.

În adevăr, nevoia de a înțelege lumea și propria sa existență e pentru mintea omenească o nevoie organică în toată puterea cuvântului. Ce e, de unde vine și în ce scop există lumea, care e rostul întâmplărilor ei și, în sfârșit, care e înțelesul propriei lor vieți, iată întrebările ce au frământat pe oameni, sub forme mai mult sau mai puțin limpezi, încă din momentul, în care s'au trezit într'ânșii puterile sufletești ce îi deosebesc de animale. Animalele nu se miră nici de cum de existența lor, nici de existența lumii; în privirea lor calmă și indiferentă se resfrânge par'că inconștienta naturii neînsuflețite; iar spaima pe care o simt și ele în fața morții, e o repulsiune pur fizică, fără înălțarea metafizică specific omenească. Căci în fața morții oamenii nu suferă numai, ca animalele, ci se și întreabă, de ce suferă și de ce trebuie să sufere, de ce sunt adică condamnați să moară și care e soarta ce-i așteaptă apoi. Adânca seriozitate și dureroasa uimire de cari sunt cuprinși până și oamenii cei mai ușuratici și mai nereflexivi în fața cadavrului unei ființe scumpe, sunt o dovadă neîndoioasă de intensitatea, cu care misterul tragic al morții se impune tuturor. În fiorul ce o străbate în fața acestui mister a găsit poate mintea omenească primul indemn către reflexiunea filozofică.

Dacă însă moartea o vede omul mai rar, în jurul său, de durerile fizice și morale, cu miile lor de forme, se lovește la fiecare pas, în propria sa viață. Iar aceste dureri sunt un alt indemn, poate mai slab, dar mai continuu, de reflexiune. Căci omul intră în viață cu o nespusă sete de fericire. Nicăieri, însă, și niciodată, această sete morală, mai chinuitoare poate decât cea fizică, nu-și găsește îndeștulara deplină; nenumărate împrejurări vrăjmașe i se pun veșnic de-a curmezișul. Și'n fața acestei veșnice contradicții dintre natura sa, care-l împinge spre fericire, și viața sa,

care îl face să sufere, omul se întreabă desnădăjduit, care e înțelesul acestei amare fatalități? Cine a întocmit lucrurile cu atâta cruzime, și ce are de câștigat din durerile omenеști? Dacă toate au un scop pe lume, ce scop are suferința?

Și astfel, întrebările chinuitoare ce se ridică pe mormintele celor ce nu mai sunt, rătăcirile melancolice ale gândului din ceasurile de durere, stăruința plină de neliniște, cu care ochiul obosit al bătrânului caută să pătrundă întunerecul, ce-i învalue la orizont cărarea vieții, — au fost primele forme, oarecum instinctive, ale reflexiunii filosofice. Iar capetele mai bine organizate au ajuns încetul cu încetul la convingerea, că problema înțelesului vieții nu se poate deslegă decât numai în legătură cu celelalte probleme, privitoare la natura, originea și scopul lumii în general. — Căci omul are conștiința, că nu e singur pe acest pământ, că existența sa e strîns legată de aceea a tuturor celorlalte ființe asemenea lui. El se cunoaște pe sine însuși ca fiu al părinților săi, pe deoparte, ca părinte al fiilor săi, pe de alta, și gândul său, alunecând pe aceste două linii ce se împreună într'insul, — una a strămoșilor ce se pierd în trecut, alta a urmașilor ce se afundă în viitor, — îl face să înțeleagă că soarta sa atărnă de aceea a omenirii întregi și nu poate fi pricepută decât printr'insa. Cum să știe omul ce este el însuși și care e rostul vieții sale, dacă nu știe ce este omenirea și în ce scop există ea? Și cum să știe ce e omenirea și care e destinul ei, dacă nu știe cine, când, cum și de ce a creat-o? Sau, a luat naștere dela sine? Dar atunci, prin ce joc neînțeles al puterilor naturei? Și care e raportul ei cu restul universului? cu soarele, cu luna, cu stelele, cu tot ce se vede ziua și noaptea? Au aceste corpuri cerești de scop să facă posibilă viața omenească, sau existența lor e întâmplătoare și ea, iar această viață nu e decât o spumă de o clipă a framântărilor oarbe ale materiei universale? Și, în sfârșit, dacă viața a luat naștere dela sine în mijlocul spațiilor cosmice, cum a luat naștere universul însuși? Care e cauza a tot ce există?

Iată calea, pe care mintea omenească s'a ridicat la înălțimea speculațiilor metafizice, cu mult înainte de nașterea — sau, în ori ce caz, de constituirea — științelor propriu zise.

Că este în adevăr așa, ne-o dovedește mai întâi de toate străvechea existență a religiunilor, cari nu sunt altceva decât — sisteme rudimentare de metafizică. Ele cuprind toate un corp de dogme, adică de explicații de natură simbolică,

privitoare la originea universului și la mecanismul fenomenelor lui, pe deoparte, iar pe de alta, la originea omului și la scopul vieții lui pe lume. Tocmai de aceste probleme se ocupă însă și filozofia, cu deosebirea, că explicările ei sunt de altă natură decât cele religioase. Din acest punct de vedere, religiunile au format totdeauna filozofia celor ce nu puteau avea o filozofie propriu zisă, a celor ce nu se puteau adică ridica cu mintea până la o înțelegere mai științifică a naturei. Iată de ce toți oamenii au trebuit — și trebuie — să fie religioși la începutul vieții lor sufletești. Cei ce ajung cu vremea să-și piardă credințele religioase, sunt de regulă siliți să renunțe la ele din cauză că dezvoltarea lor intelectuală îi duce la alte explicări, mai bune, adică, pentru ei, mai satisfăcătoare, ale lumii. Dar în lipsa unor astfel de explicări, științifice sau filozofice, — cele religioase sunt indispensabile și inevitabile. Numai așa putem înțelege universalitatea religiunilor. Altfel, ar trebui să ne închipuim, că ele există fără să răspundă unor nevoi reale ale sufletului omenesc, — ceeace e absurd.

Nimic nu ne poate arăta mai bine tăria și adâncimea acestor nevoi sufletești, decât rolul covârșitor, pe care l-au jucat religiunile în viața popoarelor, a tuturor fără deosebire. Toate celelalte manifestări ale lor, politice, sociale, artistice etc., au fost influențate, într-o măsură variabilă după locuri și timpuri, dar nu mai puțin reală, de credințele lor religioase. Istoria ne-o dovedește mai la fiecare pas. Până și în ruinele lăsate de popoarele dispărute, se vede însemnătatea ce se dedea acestor credințe. Din toată viața, de mai multe ori milenară, a Egiptului antic, nu ne-au rămas, ca urme mai impunătoare, decât piramidele uriașe și dărâmurile, încă mărețe, ale câtorva temple, — unele ridicate spre slăvirea zeilor, celelalte spre cinstirea morților, — și toate deopotrivă spre împăcarea nevoilor metafizice ale celor ce le-au conceput. Celelalte clădiri, cerute de trebuințele obișnuite ale vieții, fuseseră la Egipteni, ca la mai toate popoarele antice, așa de neînsemnate ca proporții și așa de puțin trainice, încât au dispărut fără urmă. E aci un simbolism de un adânc și tainic înțeles. Cu cât nevoile vieții sunt mai lesne de satisfăcut, cu atât omul le dă mai puțină importanță. Așa sunt trebuințele fizice, de hrană, adăpost, îmbrăcăminte și celelalte. Pentru îndestularea lor omul se mulțumește de regulă, — s'a mulțumit în orice caz mult timp, — cu clădiri neînsemnate și vremelnice. Nevoile metafizice însă nu pot fi satisfăcute tot așa de ușor și de

repede. Și turburarea, pe care o produce în sufletul omului conștiința misterului nepătruns al lumii, îl împinge să dea actelor, prin cari se manifestează această conștiință, o însemnătate și proporții, ce întrec cu mult pe cele obișnuite. De aci, dimensiunile colosale, formele mărețe și podoabele rafinate ale clădirilor religioase, precum și pompa extraordinară a cultului, la mai toate popoarele, în antichitate, în veacul de mijloc, și chiar și în timpurile moderne.

II.

Dacă însă nevoia de a înțelege lumea este inerentă minții omenești, nu e greu de priceput, că satisfacerea ei, ca a oricărei alte nevoi organice, trebuie să producă o plăcere, legile biologice ale sensibilității fiind aceleași în întregul domeniu al vieții sufletești, atât în partea ei practică, cât și în cea teoretică. De fapt, oamenii au considerat în toate timpurile înțelegerea lumii ca o fericire. Felix qui potuit rerum cognoscere causas! — zicea poetul latin. Iar vechii Indieni, cari au avut dintre toate popoarele antichității religiunea cea mai reflexivă, rezervau lui Brahma singur numele de pururea fericit, fiindcă el singur era pentru ei atotștiutor. În vechile cărți sfinte ale Indienilor, dinainte de Budha, se întâlnesc uneori cuvintele: Brahma este înțelepciunea și fericirea. Nu e oare caracteristică această alăturare de epitete?

În schimb, nesatisfacerea nevoilor intelectuale de care vorbim trebuie să producă, după legile obișnuite ale sensibilității, o suferință, care, răpind omului liniștea și împăcarea sufletească, îl silește să lucreze fără preget spre a găsi adevărul. Sub forma cea mai limpede găsim această suferință în confesiunile celor ce și-au pierdut credințele religioase în mod brusc, așa încât s'au văzut deodată lipsiți de acele explicări ale lumii, cu cari se deprinseseră, și lipsiți în acelaș timp de altele nouă, cu cari să le înlocuiască. Golul sufleteș, produs în acest chip, e totdeauna dureros, cu atât mai dureros, cu cât nici un alt sistem de explicări, științifice sau filozofice, nu dă omului o certitudine așa de absolută, ca cele religioase. În știință și filozofie se fac totdeauna rezerve, se arată că grija lacunele, se scoate cu putere în relief caracterul hipotetic al explicărilor celor mai generale; cu un cuvânt, spiritul de relativitate e prea evident. S'apoi, știința și filozofia sunt creații omenești. Pe când, dogmele

religioase se impun celor ce cred într'insele cu tot prestigiul originii lor supranaturale, înfățișându-li se astfel cu caracterul unei certitudini absolute. Căci religiunile pretind, că au fost revelate omenirii de către D-zeu însuși, — și D-zeu nu se poate înșelă. Cei ce cred dar într'insele, sunt absolut siguri, ca au dezlegarea enigmei universului. Și cu cât această siguranță e mai desăvârșită, cu atât suferința produsă de dispariția ei e mai puternică.

Cei ce au trecut printr'o asemenea criză sufletească, și-au dat uneori osteneala, să ne-o povestească ei înșiși. Jouffroy, unul din reprezentanții filozofiei franceze dela începutul veacului al XIX-lea, ne-a lăsat în această privință o pagină plină de sentiment:

„Veni în fine ziua, când din sânul pacinicului edificiu al religiunii, care mă primise la naștere, auzii vântul indoelii bătându-i cu furie zidurile și sguduindu-l până'n temelii. Mintea mea nu se mai putea apăra împotriva puternicelor obiecții, răspândite ca o pulbere în atmosfera pe care o respiram, de geniul a două veacuri de scepticism... Nu voi uita niciodată seara de iarnă, în care vântul, ce-mi ascundea mie însumi propria mea necredință, căzû. Îmi aud încă pașii în odaia strâmtă și goală, în care mă învăTEAM fără odihnă și văd încă luna înconjurată de nori, luminând ferestrele-i înghețate. Ceasurile nopții treceau și eu nu băgam de seamă: urmăream cu spaimă propria'mi cugetare, care din strat în strat se coborâ tot mai adânc, până'n fundul conștiinței. În zadar mă agățam de ultimele mele credințe, cum se agață un naufragiat de sfărâăturile corăbiei; în zadar, înspăimântat de golul necunoscut în care aveam să mă prăvălesc, îmi aruncam privirile înapoi, înspre copilăria'mi nevinovată, înspre familie, înspre pământul nașterii, înspre tot ce'mi eră scump și sfânt; curentul inflexibil al cugetării eră prea puternic: părinți, familie, amintiri, credințe, el mă sileă să părăsesc totul; examenul de conștiință înaintă, cu atât mai neînduplecat, cu cât se apropiă mai mult de țintă, și nu se opri decât atunci, când o atinse în sfârșit. Simții atunci, că în fundul inimei mele nu mai rămăsese nimic în picioare...

„Acel moment fu grozav, și când, în spre dimineată, mă aruncaî zdrobit de oboseală pe pat, mi se părû că simt viața mea de până atunci, așa de veselă și de plină, stingându-se, și o alta deschizându-se dinainte-mi, întunecată și pustie, în care aveam să trăiesc de acum înainte singur cu neînduplecata cugetare. care mă exilase într'insa, și pe

care îmi venea s'o blestem. Zilele ce urmară fură cele mai triste din viața mea. Deși mintea mea nu privea fără mândrie rezultatele la cari ajunsese, inima mea nu se putea totuși deprinde cu o stare așa de puțin potrivită cu slăbiciunea omenească; sbătându-se cu violență, ea căută să recâștige țărnișurile pierdute; ea regăsea în cenușa credințelor sale trecute scântei, cari păreau că reaprind din când în când vechea sa evlavie. Dar convingerile răsturnate de rațiune nu se pot restabili decât printr'însa, și aceste ultime licăriri se stingeau repede... (1).

Tot așa ne povestește și Renan adâncă deprimare sufletească, pe care i-a pricinuit-o pierderea credințelor religioase.

„Văd în juru-mi oameni simpli, cărora creștinismul le e de ajuns spre a fi fericiți O, să-i ferească D-zeu, să nu se deștepte cumva într'înși acea ticăloasă facultate, acea critică fatală, care cere, cu atâta putere, satisfacție, și care odată împăcată, lasă în suflet așa de puțină mulțumire! De-ar atârna de mine s'o suprim, nu m'aș da înapoi dinaintea unei astfel de amputări...”

Iar când îndoiala ajunge la capăt, adaogă:

„Peștii din lacul Baical au avut nevoie de mii de ani spre a deveni pești de apă dulce, din pești de mare. Eu a trebuit să mă schimb în câteva săptămâni. Ca un cerc fermecat catolicismul îmbrățișează întreaga viață cu atâta putere, în cât, când el lipsește, totul pare searbăd. Universul îmi făcea impresia unui pustiu arid și rece. Din momentul ce creștinismul nu era *adevărul*, tot restul îmi părea indiferent, neînsemnat, de abia vrednic de luare aminte. Surparea vieții mele asupra ei înșiși îmi lasă un sentiment de gol, ca acela care urmează după un acces de friguri. Lupta ce'mi ocupase întreaga ființă, fusese așa de arzătoare, încât totul îmi părea acum strâmt și meschin” (2).

Fără îndoială, sunt și oameni, la cari dispariția credințelor religioase nu produce asemenea turburări sufletești fiindcă se face pe nesimțite, în decursul unui lung șir de ani, sau fiindcă nu sunt destul de reflexivi. Sunt și oameni cari, cum zicea Goethe, când văd frunzele căzând nu se gândesc la nimic altceva, decât că se apropie iarna. Dar la cei ce au o viață sufletească mai intensă, criza e, de cele

(1) Jouffroy-Nouveaux mélanges, p. 112.

(2) Renan Souvenirs d'enfance et de jeunesse, pp. 318—329.

mai multe ori, inevitabilă. Și această criză cuprinde în sine un puternic indemn de activitate. Cel ce și-a pierdut credințele religioase e silit, cum zice un scriitor contemporan, să străbată până la capăt „drumul agoniei” sale sufletești. e silit adică „să regăsească tot ce a pierdut”, să și reclădească din temelie o concepție nouă a lumii (1).

Iar când această reconstruire nu mai e crezută posibilă, drumul agoniei e fără sfârșit. Când golul sufletelesc lăsat de dispariția unui sistem de credințe nu mai poate fi umplut, fiindcă lipsește speranța în posibilitatea găsirii unei explicări mai bune a lumii, deprimarea e și mai adâncă. Admirabil e reprezentată această stare sufletească în marea operă dramatică a lui Goethe. Faust e tipul omului, care a căutat în zadar adevărul în tot cuprinsul activității intelectuale a timpului său :

Habe nun ah! Philosophie
Juristerei und Medizin,
Und leider auch Theologie
Durchaus studiert, mit heissem Bemühn.
Da steh'ich nun, ich armer Thor.
Und bin so klug als wie zuvor.
... Darum ist mir auch alle Freud'entrissen,
Bilde mir nicht ein, was rechts zu wissen.

Iar convingerea, că adevărul *nu poate* fi găsit, că cuvântul ultim al enigmei Universului îi va rămâne pururea ascuns, îi face viața nesuferită :

Entbehren sollst du, sollst entbehren!
.....
Nur mit Entsetzen wach'ich morgens auf,
Ich möchte bittre Thränen weinen
Den Tag zu sehen, der mir in seinem Lauf
Nicht einen Wunsch erfüllen wird, nicht einen.
Und so ist mir das Dasein eine Last,
Der Tod erwünscht, das Leben mir verhasst!

Din acest punct de vedere, s'ar putea susține, că una din cauzele — așa de multe și de felurite — ale pesimismului contemporan, cel puțin în sferile mai înalte ale vieții sufletești, e scepticismul ce izvorăște din filozofia lui Kant, e convingerea, că lumea nu e în realitate așa cum o cunoaștem, că ea nu e, ca atare, decât o nălucire a creierului

(1) Dugas, La dissolution de la foi, Rev. philos. Sept. 1898, p. 245.

nostru, și că totuși, dincolo de aparențele ce ne învăluie de toate părțile nu vom putea străbate niciodată, spre a da de fondul adevărat, de esența ultimă și reală a lucrurilor. Sub influența acestei doctrine, oamenii, la cari convingerile teoretice se prefac mai ușor în stări afective, se simt jucăria unei imense și neînțelese înșelăciuni cosmice, asemănându-și soarta cu aceea a prizonierilor din peștera lui Platon, cari sunt condamnați să întoarcă veșnic spatele lucrurilor reale și să nu vadă decât umbrele lor. De aci desamăgirea și sila de viață ce ies la iveală în creațiile unora din poeții contimporani, ca bunaoară în strofa cunoscută a lui Eminescu:

A fi, nebunie și tristă și goală!
Urechea ne minte și ochiul ne'nșală.
Ce-un secol ne zice, ceilalți o deszic,
Decât un vis searbăd, mai bine nimic! (1).

Și totuși, nici acest, „mai bine nimic!“ nu e ultimul cuvânt al pesimismului, ca stare de sentiment. Scepticismul îi stă și aci în cale, spre a-l mai agrava încă. În cazurile extreme, în cari omul, lovit de soartă sau obijduit de semenii săi și convins că îndreptarea este prin chiar natura lucrurilor imposibilă, ar dori să scape de viață, punându-i el însuși capăt, scepticismul îi paralizează voința, scoțându-i înainte chinuitoarea enigmă a ceea ce *se poate* întâmpla după moarte. Căci, cum se întreabă poetul: „cine știe de este mai bine a fi sau a nu fi?“ Și trebuie să fie o supremă suferință în această teamă de a nu putea scăpa de suferință nici chiar cu sacrificiul cel mai mare, pe care-l poate face omul, cu sacrificiul vieții proprii. Intuiția acestui ultim termen al pesimismului a avut-o, foarte limpede, Shakespeare, în celebrul monolog al lui Hamlet. Nefericitul prinț al Danemarcei ajunge la un moment dat să se întrebe, dacă n'ar fi mai bine să părăsească pentru totdeauna această lume plină de crime, și ceea ce-l ține în loc e grija „viitorului“ ce-l așteaptă după moarte:

„Căci ce om ar voi să îndure loviturile și ocările vremii, nedreptățile apăsătorului, batjocurile trufașului, chinurile amorului desprețuit, lungile întârzieri ale legii, obraznicia celor de sus și înjositoarele umiliri pe cari meritul răbdător le suferă din partea celui fără de inimă,—când, cu vârful

(1) Un psiholog francez merge chiar până acolo, încât să vadă în această stare de sentiment una din cauzele pesimismului teoretic al lui Schopenhauer. Ribot, Philosophie de Schopenhauer, p. 167.

unui cuțit, ar putea să-și procure el însuși odihna? Cine ar voi să poarte aceste poveri și să asude și să geamă sub greutatea unei vieți muncite, dacă teama vre unui viitor după moarte, acel ținut necunoscut din care nici un călător nu se mai întoarce, n'ar cufundă voința într'o înspăimântătoare nehotărîre și nu ne-ar face să îndurăm mai bine relele ce ne bîntue, decât să ne avîntăm înspre altele pe cari nu le cunoaștem?.. Cugetarea face astfel din noi toți niște nemernici; flacăra hotărîrii celei mai nestrămutate tremură și se stinge în fața palidei licăriri a acestui gând.“

O stare sufletească analoagă exprimă frumoasa poezie a lui O. Carp, intitulată „Indoiala“—Un moșneag „încovoiat de muncă prin holdele de grâne“, ne mai putînd purta „povara zilei“, pe care vârsta i-o face indoit de grea, ajunge să-și dorească „odihna cea din urmă.“ Adormind însă, bătrînul visează că a murit și că se înfățișează dinaintea lui Dumnezeu la judecată. La dreapta „tronului de aur“ stă micul număr al celor aleși, la stînga se întind cetele nesfârșite ale celor osîndiți. Și printre aceștia bătrînul zărește fețe cunoscute, zărește pe părinții, pe frații, pe prietenii săi, toți muncitori de pămînt ca și el, osîndiți de Dumnezeu:

In veci de veci să aibă tot soarta dinainte,
Tot chinuri fără preget, tot muncă încordată,
Și nici măcar nădejde, că vor sfârși odată.

Ingrozit, bătrînul se deșteaptă, se gîndește la cele ce i s'au arătat în vis, și, cu teama că nu va găsi poate odihna nici în viața de apoi, i se strecoară în suflet indoiala:

Grozavă născocire a minții și ispită!
Sau cine știe?...
Și-n cer aceste brațe urma-vor ca să are,
Să sape și să n'aibă cui cere îndurare... .

Dar se luminează de ziuă, și, făcîndu-și cruce, bătrînul pornește din nou la muncă:

Avînd să-și simtă gîndul și zilele mai grele,
In umbra 'ntunecatei și crudei indoele.

Dacă e adevărat, că dovezile existenței unei stări de sentiment trebuiesc căutate în operele scriitorilor, care își analizează impresiile și le pun pe hîrtie, aceste documente ne dovedesc, că scepticismul constituie în realitate o suferință.

Și e prin urmare firesc, ca oamenii să tindă pururea să-l ocolească. Căci tendința de a căuta plăcerea și de a evita durerea, atât în domeniul fiziologic cât și în cel psihologic, e legea fundamentală a vieții. De aci vine îndărătnicia fără seamăn, cu care mintea omenească a atacat problemele metafizice pe căile cele mai diferite — și uneori pe căile cele mai ciudate — dând naștere numeroaselor sisteme de idei ce umplu cu ruinele lor domeniul istoriei filosofiei. De aci vine și forma tragică pe care o ia uneori această „luptă pentru adevăr“ în viața marilor cugetători. Giordano Bruno, tradus înaintea tribunalului închisiei din Roma, refuză să abjure credințele sale filozofice, și nu odată, într-o încordare de moment a voinței, ci ani întregi, de și știa foarte bine ce soartă îl aștepta. (1) Spinoza suferă să fie isgonit din mijlocul coreligionarilor și din sânul familiei și se condamnă singur să ducă o viață plină de primejdii și de greutate, numai ca să se poată ocupa în voe de filozofie. Setea de adevăr ne apare astfel la marii cugetători ca o putere fatală, care învinge ori ce piedică și nu se dă înapoi dinaintea nici unei jertfe. În fața acestei puteri interesele individului, ca atare, dispar; el devin o simplă unealtă întru urmărirea unui scop mai înalt, unui scop ce trece peste marginile ființei lui, ca țintă către care tinde întreaga omenire. Această constatare ar putea îndreptăți, deși nu în înțelesul ei primitiv, ideea lui Hegel, că indivizii nu sunt decât purtătorii vremelnici ai rațiunii universale, a cărei evoluție se manifestează în desfășurarea sistemelor filozofice (2).

(1) El a fost ars pe rug la 1600, după mai mulți ani petrecuți în închisoare.

(2) Sub forme diferite ideea lui Hegel se regăsește și azi la unii istorici ai filozofiei. Așa bunăoară la R. Eucken, autorul unei cărți foarte citite în Germania: *Die Lebensanschauungen der grossen Denker*. Într-o mică lucrare a sa asupra principiilor istoriei filozofiei, Eucken zice: „Das Individuum an sich ist schwach und unvollkommen, aber über einen solchen Zustand hinaus treibt eine höhere Macht, über deren Namen allein die Denker streiten, es dazu, sich von dem Zufall des Aeusseren zu befreien, ... das Particulare als solches aufzugeben und Wesen und Leben einzufügen in das Ganze ... Ebenso entschieden heben wir hervor, wie wenig der Einzelne bei aller Anstrengung aus eigener Kraft erreichen könnte, wenn er nicht durch die Einheit der Vernunft mit der gesammten Menschheit und allem Segen in ihr innerlich verbunden wäre, wenn nicht sie den Kampf, in dem er steht, mit ihm kämpfte und wenn das, was sie wie überhaupt so namentlich in den Männern errungen, in denen eine Idee mächtiger war als alle besonderen Interessen, nicht für ihn mitterungen wäre, so dass er sich daran erheben, und dadurch umgestalten könnte“. - R. Eucken, Ueber den Werth der Geschichte der Philosophie, p. 14.

Mai bine ca ori unde se vede însă nevoia de a lupta în contra scepticismului în momentele, în cari cugetarea filozofică își schimbă cu desăvârșire direcția, în cari apar adică curente nouă ce deosebesc marile perioade ale istoriei filozofiei. Aceste perioade se sfârșesc toate cu o epocă de scepticism. Așa s'a sfârșit filozofia veche, așa cea medievală, așa cea modernă (1). O aceeași perioadă durează atâta timp, cât problemele filozofice se pun în acelaș mod și soluția lor se caută pe aceleași căi. Incetul cu incetul însă în fața diversității rezultatelor obținute cu aceleași mijloace, mintea omenească începe să-și piardă credința în eficacitatea metoadelor de cari se servise până atunci, și această îndoială îi paralizează câtva timp activitatea. Acest scepticism nu poate însă dura niciodată prea mult. Reacțiunea îi urmează în scurtă vreme, cu atât mai puternică cu cât el însuși fusese mai adânc. Ce fecundă a fost bunăoară influența scepticismului lui Hume asupra lui Kant! Și pe când toate eforturile filozofului german tindeau la înlăturarea metafizicei din domeniul cunoștinței, o extraordinară înflorire de sisteme metafizice a urmat imediat, cu Fichte, Schelling, Hegel, Schopenhauer. Mintea omenească trece astfel vecinic peste barierele ce i se pun, și cu cât aceste bariere sunt mai anevoie de sărit, cu atât avântul ei e mai puternic.

(Va urmă)

P. P. NEGULESCU.

(1) Precum se va vedea în sfârșitul acestui volum, noi considerăm filozofia modernă ca sfârșindu-se cu Hume și pe cea contemporană ca începând cu Kant. Modul cum se pune problema filozofică s'a schimbat cu totul dela Kant încoace; pe de altă parte, ideile filozofilor moderni au devenit mai toate istorice, pe când ideile lui Kant trăesc și astăzi, formând fondul mișcării filozofice a timpului nostru.

PROBLEMA AGRARĂ

și

DESLEGAREA EI

Problema agrară este de sigur complexă și pricinile ei sunt multiple. Însă nici extrema repartitie a proprietății între cele două mari clase, țărani și mari proprietari, și cu riscul de a fi taxat de paradoxal, nici neechitabila repartitie a folosinței, urcarea în voelii asupra căreia s'a declamat atâta, nu sunt factori principali cari au determinat criza agrară; căci ceea ce stă deasupra tutulor cauzelor și le domină pe toate este reaua organizare economică care face ca munca agricolă să lucreze în pagubă și care oprește prin tehnica înapoiată ori și ce puțință de a sporî producția. Această rea organizare economică care pune piedică la schimbarea tehnicei și la sporirea producției, apăsând în mod defavorabil asupra salariilor, se datorește numai relei întocmiri a micii proprietăți, aci stă marea explicație a problemei sociale agrare.

Această părere am susținut-o și dezvoltat-o în broșura mea asupra Chestiei Agrare, aci voi căută s'o expun insistând cu deosebire asupra urmărilor ce această întocmire a avut în dezvoltarea agricolă, apărând-o cu argumente noi și precizând mai mult unele părți cari erau lăsate în umbră.

Teoria mea se reazămă pe următoarele propoziții a

căror temeinicie și legătură de cauzalitate voi căuta să le arăt în paginile ce urmează :

1. Populația care sporește și nevoile crescânde ale fisco-lui impun deslegarea problemei agrare numai într'un singur chip, prin sporirea producției ;

2. Aceasta nu se poate obține decât prin schimbarea complectă a sistemului nostru de muncă. La mica cultură prin organizarea ei agricolă, la marea cultură prin desființarea dijmii sau munci de învoială, amândouă având ca rezultat încetarea culturii latifundiare și a culturii parcelare ;

3. Cultura latifundiară, care face rentabilă marea exploatare și neeconomic sistemul agricol actual, își are origina în nevoia *tuturor* plugarilor de ași vinde munca, proprie tatea lor nefiindu-le îndestulătoare ;

4. Cultura parcelară și munca de învoială, pe care se reazămă exploatarea latifundiară, se desființează prin una și aceeași operație : *organizarea economică și agricolă a micii proprietăți*. Căci :

a) Mica proprietate organizată, cultura ei devine susceptibilă de intensivare prin puțința unei execuții mai bune ; iar prin îndestularea proprietarilor micșorează numărul brațelor care se oferă în târgul muncii ;

b) Oferta mai mică mărește salariile ;

c) Mărirea salariilor și micșorarea numărului vitelor țărănești va face să înceteze cultura latifundiară, marile exploataări vor dispărea ; iar cultura se va intensiva prin nevoia și puțința concentrării capitalului pe suprafețe mai restrânse ;

d) Producția sporită va mări cererea muncii absorbind creșterea populației și va îndestula nevoile fisco-lui ;

e) Organizarea micii proprietăți va face selecțiunea proprietarilor.

Demonstrația teorică a părerilor acestora face obiectul studiului de față ; ca concluzie voi indica modalitatea prin care s'ar putea obține realizarea lor în fapt, ținând seamă de împrejurările concrete actuale.

* * *

Deslegarea chestiunii agrare trebuie privită din anume punct de vedere și numai din unul. Acesta este sporirea populației și a nevoilor fiscale; ori și ce altă deslegare care nu ar avea în vedere acest lucru, cât de revoluționară ar fi, nu ar rezolvi nimic, căci problema care se pune nu este de a împărți ceace există, ci de a mări cantitatea lucrurilor de împărțit. „De când există societăți omenești cu o „populație mereu crescândă, totdeauna s'a pus acestor societăți chestiunea de ști dacă pe teritoriul ce ele ocupă, „cu mijloacele tehnice de care dispun ar putea avea o „sporire considerabilă a populațiunii lor„ (1).

Populația întreagă a țării a fost a 1899, data recesământului, de 5.956.690 locuitori; la 1859 ea era de 3.864.848, sporul în acest interval e de 54%. Repartiția kilometrică e de 45%, înaintea Bulgariei, Spaniei, Rusiei și în urma Serbiei, Ungariei etc. Din acest total 81% e populație rurală și anume 4.638.699 suflete în 1899; această populație se ridică la 1859 (fără Basarabia) la 3.174.352, sporul ei a fost de 46%. (2).

Sar părerea ca densitatea kilometrică e slabă și că populația ar trebui să trăiască în larg; comparând cu deosebire sporul populației rurale dela 59 până azi cu sporul din acelaș interval al suprafeții cultivate, lucrul s'ar părea și mai neîndoios.

Suprafața cultivată (3) care era în 1862 de 2.963.940 hectare, (fără Dobrogea și Basarabia) s'a întins în 1905 la 5.520.607 Hect.; astfel pe când populația rurală a crescut cu 54%, suprafața cultivată a crescut cu 83.6%. Voi da amândouă aceste proporții pe regiuni.

In Moldova	cultura a sporit cu	37%	sporul populației a fost de	39%
„ Muntenia	„	124,1%	„	68%
„ Oltenia	„	104,7%	„	45%

(1) G. Schmoller. *Economie politique*. T. I pag. 419.

(2) L. Colescu. *Recensământul general al populației României*. București 1905.

(3) L. Colescu. *Statistica agricolă a României*. București 1907.

Acest raport destul de favorabil, afară de Moldova, între sporul populației și creșterea suprafeței cultivate ar fi trebuit să asigure clasei rurale o situație economică bună. Cum acesta nu a fost rezultatul, trebuie să fie o cauză care explică de ce acest spor de cultură nu s'a făcut în câștigul ei și de ce valoarea muncii depusă spre a produce această sporire a culturii nu i-a folosit. De sigur că un al treilea factor a intervenit în această distribuție care a înghițit o parte din câștigul țărănesc, voi arăta aceasta mai târziu.

Chestiunea populației și a subsistențelor preocupă toate popoarele cu creștere prea repede. Malthus are meritul de a fi stabilit științific că populația depinde de mijloacele de subsistență și de a fi arătat limitele acestor mijloace. La noi cât timp desțelenirile și colonizarea internă se făceau încă, populația putea spori, tehnică rămânând aceeași, fără ca problema să fie pusă; când însă toate câmpiile fură sparte cu plugul creșterea populației devine grea de rezolvit „cu deosebire când numai o schimbare generală a tehnicei, o dezvoltare a tuturor forțelor economice și a organizării lor permit de a nutri pe aceiași suprafață un număr crescând de oameni și acesta e punctul capital al chestiunii” (1).

Suntem oare în situațiunea de a fi preocupați de această problemă a populației?

Am arătat că cifră populațiunei noastre este însemnată, sporul ei nu mai puțin, ea crește cu aproximativ 100.000 suflete pe an; iată excedentul nașterilor din ultimii ani:

1900	88.699
1901	80.353
1902	70.056
1903	76.234
1904	98.721

La acest spor însemnat se mai adaugă imigrările destul de numeroase, în 40 de ani proporția străinilor a trecut

(1) Schmoller.

dela 48 la 79‰. Populațiunea noastră are deci o tendință de creștere repede, chestiunea este a se ști dacă această populație este sau nu densă și aceasta nu în mod absolut, ci relativ la mijloacele de existență, la dezvoltarea economică; căci suprapopulația înainte de a deveni reală, poate să nu fie decât aparentă, adică „datorită unei producțiuni rău organizată, unei rele repartițiuni sau unei stări înapoiate a tehnicei“ (1).

Pentru aceasta voi examina situația populației agricole față de întinderea cultivată, față de deșeuul ce sistemul actual agricol oferă brațelor muncitorilor și de valoarea ce el atribue muncii. Această constatare va permite să răspundem dacă densitatea populației a devenit prea mare în raport cu mijloacele tehnicei agricole și dacă numai în schimbarea acesteia va trebui să căutăm soluțiunea.

Populația rurală reprezintă 81‰ din totalul locuitorilor, la nici un popor din Europa apusană nu vom întâlni această proporție, aceasta ne indică grija care trebuie să ne inspire buna ei stare. După ultimul recensământ erau în comunele rurale 1.173.924 capi de familie, dintre care 938.019 agricultori; numărul lor trebuie însă să fie mai mare căci statistica agricolă nu cuprinde decât cultivatori nu însă și muncitori agricoli. După d-l Colescu (2), din lucrarea căruia am luat aceste date, numărul acestor din urmă ar fi de 156.000 capi de familie, cari împreună cu cei 938.000 agricultori arătați din statistica agricolă din 1900 fac un total de 1.094.000 capi de familie, trăind din agricultură în 1900. În 1905, socotind sporul anual, numărul lor ar fi de 1.200.000 cari înmulțiți cu 4,1 dau un total de 4.950.000 locuitori cari trăesc din cultura pământului; 90‰ din populația rurală și 75‰ din întreaga populație.

Căți din aceștia sunt întrebuințați în munca câmpului, d-l

(1) Schmoller. Econ. pol. I.

(2) L. Colescu. Statistica agricolă din 905.

Colescu socotește populația activă agricolă bărbați și femei în 1900 la 2.457.950 și în 1905 la 2.680.000.

Care e raportul între lucrătorii agricoli și întinderea cultivată?

În 1900 suprafața agricolă era de 5.850.950 hect., numărul lucrătorilor fiind de 2.457.950, fiecărui lucrător îi revine câte 2 hect. 38 arii. În 1905 suprafața agricolă e de 6.129.099 hectare și numărul muncitorilor fiind de 2.680.000, fiecărui lucrător îi revine câte 2 hect. 28 arii.

Pentru a pune și mai în evidență disproporția între populația agricolă și suprafața cultivată la noi voi arăta după d-l Colescu suprafața de cultură ce revine în alte țări unui muncitor agricol. În Franța 3 hect. 40 arii; în Germania 3,96; în Ungaria 2,61; și nu trebuie să se uite, cu deosebire pentru cele două dintâi, că tehnica lor agricolă cere mult mai multe brațe pe unitatea de cultură și că produsul brut mai ridicat permite o plată mai bună a muncii. Serbia numai dă o mijlocie mai mică ca a noastră, 1 hect. 40 arii.

Se vede deci din aceste două constatări statistice că suprafața de muncă ce revine unui lucrător la noi, e mai mică decât în țări cu cultură intensivă și mai mult încă, că în interval de 5 ani această joasă posibilitate de muncă descrește deși suprafața totală cultivată a crescut. Aceasta înseamnă că populația sporește mai repede decât întinderea culturei, și că tehnica rămânând aceeași problema populației e pusă. Aceasta va fi și mai evident când vom examina ce mijloace de îndestulare poate să dea muncitorului tehnica agricolă actuală, fie ca timp de muncă, fie ca salarii.

Cât timp de lucru cere cultura celor 2.28 h., și câte zile de muncă revine fiecărui muncitor? D-le Colescu făcând socoteala zilelor întrebuițate pentru cultura suprafeții agricole din 1905 și împărțindu-le prin numărul muncitorilor, găsește că fiecare din ei muncesc în mijlociu 91 de zile pe an. Dacă facem socoteala zilelor întrebuițate pentru un hectar de cultură, găsim ca toate zilele de muncă necesare pentru desăvârșirea completă a culturei dela ogor până

la transportul recoltei în port sau în schele nu trec de 40. Nu trebuie uitat că în obținerea acestei medii au intrat și culturi intensive ca muncă, via, cartofi, sfeclă, tutun, grădinării de zarzavat și dacă aș fi socotit numai zilele necesare culturii cerealelor de sigur că mijlocia la hectar ar fi fost mai mică. Aceasta e cea mai precisă caracterizare a sistemului nostru agricol, cultura pământului nu întrebuințează în mijlociu decât 40 de zile la hectar; pentru a pune în evidență primitivitatea agriculturii noastre, care nu-și reazemă rentabilitatea decât pe economie de muncă și de cheltueli, voi spune că în alte țări se socotește aceasta ca minimul necesar pentru cea mai rudimentară cultură, aceea a pășunilor. Settegast socotește între 40 și 80 zilele necesare pentru cultura unui hectar de pășune. Această mică cerere de muncă explică puținul număr de zile pe care un muncitor le poate munci într'un an.

Care e valoarea muncii agricole și cât revine fiecărui muncitor pentru cele 2.28 hectare care le muncește? Socotind că hectarul de păioase distribue 56 lei salarii cu vitele și brațele, hectarul de porumb 66, (1) hectarul de legume 200, via și pruni 150, fâneața 28 și împărțind cele 2.28 hectare în aceiași proporție de culturi după raportul ce fiecare din ele le au în statistica din 1905, adică:

păioase	48,6 %
porumb	36,7 %
sfeclă, cartofi, zarzavat, tutun . . .	4,0 %
vii și pruni	7,2 %
pășuni și fânețe	3,5 %
	100,00

(1) Păioase	
ogor	10
semănătură	12
grăpat etc.	2
secerat (cosit) cărat	20
treier	8
transportat	4
	<u>56</u>

Porumb	
ogor	10
semănat	12
2 sape	20
cules	16
bătut	4
transportat	4
	<u>66</u>

Mijlocia de 2,28 hectare se descompune astfel :

păioase	1.108,0 hectare
porumb	83,6 "
legume	9,9 "
vii și pruni	16,4 "
fânețe	7,8 "
	<u>2.28,5</u>

Inmulțind aceste suprafețe cu coeficienți de prețuri de mai sus vom avea că suma salariilor distribuite pe cele 2,28 hectare pe care le poate munci un lucrător e de 161 lei aproximativ, sau la hectar 71 lei; Și dacă am socoti numai cultura cerealelor, salariile distribuite la hectar ajung abia la 61 lei, iar venitul muncitorului la 139 de lei. Acesta este salariul *maxim* pe care actualul sistem de cultură îl poate distribui, în realitate însă e și mai mic, căci am socotit aci toată munca pe care o cere teoria. În practică însă e mai puțină deoarece toate semănăturile de păioase nu sunt ogorâte, abia grâul și încă nici jumătate, căci grâului de porumbiște, fasoliște, nu i se face ogor, mai puțin grâului țărănesc; porumbul se cultivă de asemenea prea puțin în ogor și de obicei cu o singură sapă sau rariță. Salariul acesta e *normal* căci e determinat de valuarea produsului brut; producția noastră agricolă neputând plăti salarii mai mari deoarece ar depăși rentabilitatea. Cu prețurile de muncă socotite mai sus și cu celelalte cheltueli, semântă, arendă, mașină, administrație, cultura unui hectar de grâu costă peste 130 de lei, iar a hectarului de porumb 112 lei (1) cu producția de mai puțin 14 hectolitri pe care o arată statistica, și cu prețul de 10 lei grâul și 6 lei porumbul, cheltuelile acoperă aproape

(1) Grâu	Porumb
muncă ca mai sus	56 66
sământă	28 2
treer mașină	4 2
cheltueli generale	8 8
renta pământului	<u>34</u> <u>34</u>
	130 112

toată valoarea produsului, fără a mai socoti dobânda capitalului și profitul.

Cererea restrânsă de muncă explică numărul restrâns de zile pe care le muncește anual un muncitor; și cum disponibilitatea zilelor de muncă e mai mare decât ceea ce poate întrebuința tehnica noastră înapoiată, căci capacitatea de lucru a muncitorului nu e limitată la cele 91 de zile, aceasta explică de ce salariile nu pot fi mari și de ce tendința lor e de a scădea.

Căci plugăria mare neputându-și căpăta rentabilitatea prin sporirea producției din cauza întocmirii ei esențiale și voi arăta mai târziu aceasta, împinge căutarea profitului, legea celei mai mici efortări, în micșorarea cheltuelilor de cultură și în plata muncii sub valoarea normală a producției actuale, fie prin micșorarea prețului la muncile în bani, fie prin aruncarea lor asupra învoitului prin creșterea dijei. Astfel că în loc de 61 de lei la hectar valoarea teorică a salariilor pe care actualul sistem de cultură ar trebui să le distribue, în realitate plata lor e cu mult mai mică.

Avem deci suprapopulație relativă, iar problema devine și mai complicată, căci aceste zile de muncă și salarii, chiar micșorate, din cauza, unei rele organizări a distribuției muncii, se împarte încă cu numeroși străini cari vin în fiecare an în țară pentru munca câmpului. Numărul acestora a fost în 1900 de 35.210 indivizi, în 1901 de 43.462, în 1902 de 46.962 (1) în 1905 de 57.988 (2); pe lângă aceștia trebuie adaogat, spune d-l Colescu, încă atâția imigranți anual intrați individual și care nu au fost înregistrați. Astfel statistica făcută de serviciul siguranței dela Ministerul de Interne a arătat că, în 1904 au intrat în țară, afară de 24.278 muncitori în grupe, încă un număr de 80.300 muncitori intrați individual și destinați agriculturii, industriei, etc.; la aceștia mai trebuie adaogat grădinari bulgari care în 1903 erau în număr de 881 întrebuințând 8.438 lucrători veniți din afară (2).

(1) L. Colescu. Statistica agricolă 1905.

(2) Scraba. Starea socială a țăranului 1907.

Cei mai mulți din acești streini sunt aduși cu deosebire în regiunile de câmpie ale Moldovei, mai puțin pe șesurile Dunărei și din acestea în special în jud. Ialomița (1). Toți aceștia imigranți răpesc muncitorului nostru și din acele puține zile de muncă pe care înapoiatul nostru sistem de cultură le întrebunțează anual și prin numărul lor apăsând asupra salariului îi fac viața și mai grea.

Din cele ce preced se arată neîndoios că situația populației noastre agricole nu poate fi cum s'ar presupune numai din cercetarea densității kilometrice absolute. Căci raportul ei față de suprafața cultivată e însemnat, mai însemnat decât în țări cu o cultură intensivă, iar față de zilele de muncă pe care le reclamă tehnica agricolă și față de salariile ce poate distribui producția mică, avem o supra populație.

Astfel fiind unul din cei doi factori care condiționează salariile trebuie schimbat; sau sporul populației emigrează căci munca pământului nu-i poate îndestula traiul; sau tehnica agricolă e schimbată, ca prin intensivarea muncii să-i mărească cererea și prin sporul producției să mărească salariile.

Emigrarea pentru țările cu populație deasă și cu mare creștere, e un derivativ necesar. Germania și Italia, cari dau azi cel mai mare contingent de emigranți, ar fi fost într'o situație mult mai rea dacă toți aceștia ar fi rămas în țara lor; căci cu toată marea cerere de muncă în aceste țări, oferta brațelor ar fi depășit-o. Mai mult încă toți acești neproducători sau puțin producători rămânând însă consumatori numărul lor ar fi apasat și asupra salariilor, ar fi scumpit și alimentele.

La noi însă nu poate fi vorba de aceasta, densitatea populației e încă slabă, ea nu devine îngrijitoare decât față de tehnica agricolă înapoiată și organizarea economică

(1) Scraba.

primitivă, prin urmare soluția nu poate fi decât în schimbarea acestui al doilea factor.

Cu atât mai hotărâtoare e această soluție cu cât e impusă și de nevoile crescânde ale Statului modern. Dela 60 de milioane cât era bugetul la 67 și până la cele aproape 300 de azi, distanța e însemnată, fără a socoti încă bugetele comunelor și județelor. Toată această sarcină bugetară și sporul ei fatal se reazimă în mare parte pe producțiunea agricolă, factorul de căpetenie al avuției naționale. Producțiunea agricolă rămânând neschimbată și la unitatea de cultură, sub acest raport e chiar probabil că dă îndărăt, și prin întinderea suprafeței cultivate, căci micul spor anual pe care statisticele îl arată, micșorarea chiar în 1907 a întinderii supuse agriculturii, dovedesc că exploatarea și-a ajuns limitele în condițiunile economice actuale, e de temut ca nevoile fatal crescânde ale fiscoi ne îndestulate prin sporul producțiunii să nu atace însuși izvoarele acestei producțiuni. Atunci povara lor ar fi cu neputință de purtat.

Ar fi folositor să se știe cât apasă această sarcină a impozitelor asupra locuitorilor și asupra venitului lor. Pentru a stabili aceasta însă ne lipsesc datele. O încercare a fost făcută în anul 1900 de d-l N. Filipescu cu prilejul raportului asupra bugetului din 1900—1901. După d-l Filipescu impozitul plătit de fiecare locuitor către stat, județ și comună era de 42 lei, Belgianul plătește 48, Italianul 62 etc. După cum spune d-l Filipescu aceste cifre nu au nici o însemnătate, întru cât nu sunt puse în raport cu avuția fiecărei țări. „Este știut „că Italia e o țară oberată de impozite de și un Italian „plătește statului 47 lei impozit pe an, pe când un Francez „plătește 74, căci bogăția Franței e nepotrivit mai mare „ca cea a Italiei. De asemenea un Român care plătește „31 lei (impozit de stat numai) e mult mai împovărat de „sarcini către stat de cât un Belgian care plătește 31 lei, „ori decât un Olandez care plătește 44. Din nenorocire ne

„lipseesc elementele necesare pentru a evalua averea Ro-
„mâniei și a compara cu cea altor țări“.⁽¹⁾

Și azi suntem tot atât de săraci în date pentru a putea face această evaluare. S'a publicat totuși o statistică a succesiunilor pe anii 1900—901—902 și 903, numărul anilor fiind prea mic însă, concluziile la care am ajunge prin ajutorul acestor date nu pot avea nici o temeinicie; și în lipsa datelor statistice toate evaluările făcute pe alte căi nu vor fi decât problematice. Cu părere de rău scurtez acest capitol deși el are o prea mare însemnătate, căci poate aci s'ar găsi explicația multora din neajunsurile economiei țărănești. Dacă creșterea cu mult mai mare a suprafeței cultivate între anii 1862 și 1905 de cât a populației rurale în același interval de timp, nu a dat o bună stare țăranului nu puțin a contribuit și impozitele care au absorbit o bună parte din acest spor de muncă. În acest interval populația a sporit cu 54%, întinderea cultivei cu 83,6%, iar sarcile statului cu 500%, pe când bugetul țărănesc a descrescut prin schimbarea în defavoarea lui a raportului învoelii, prin efitinirea muncii și prin micșorarea producției pământului propriu. Nu trebuie uitat că marele consumator și unicul productur, căci pe el se reazemă întreaga producție, e țăranul și orice creștere bugetară se resfrânge în definitiv asupra lui. Nu îi e destul numai a face un transport cu vitele, cum s'a zis, spre a-și plăti dările, suntem din nenorocire printre țările unde țăranul plătește mult, prea mult. Și bugetul cu mari excedente, creșterea vertiginoasă a vănilor sau a impozitelor indirecte n'ar trebui să ne prea bucure; căci nu o mai mare bogăție a țăranului le plătește, ci dările mai numeroase și mai grele.

* * *

Acesta este cadrul în care trebuie deslegată chestiunea agrară, soluțiunea trebuie să satisfacă aceste două nevoi ineluctabile: sporul populației și creșterea sarcinilor fiscale.

(1) N. Filipescu. Raport general asupra bugetului din 1900—901.

Cu atât mai mult soluțiunea nu poate fi alta cu cât față de starea culturală înapoiată a țăranului ele au aproape forța legilor materiei.

Cu firea lui contemplativă de pastor, cu nepriceperea lui în formele economiei moderne, țăranul e un instrument pasiv în fața acestor două fatalități cari îl apasă: oferta din ce în ce mai mare a brațelor în târgul muncii și par-tea crescândă pe care fiscul i-o răpește din modestul lui buget. Și lipsindu-i reacțiunea metodică amândouă aceste pricini împing la un rezultat fatal: deprecierea din ce în ce mai mare a muncii lui.

Cum se poate îndeștula nevoia de hrană, mări cererea muncii în raport cu sporul populației, ușură povara impo-sitelor? Toată cheștiunea socială sta aci: o stare din ce în ce mai bună a clasei muncitoare. Schaeffle zice în mod brutal că cheștiunea socială e o cheștiune de stomac.

Soluția nu poate fi decât în sporirea producției ca urmare a schimbării tehnicei agricole; căci cultura intensivată va cere brațe mai multe și va absorbi sporul populației, pro-ducția mărită va plăti salarii mai bune, amândouă mărand bugetul muncitorului îi vor îmbunătăți soarta. A căută re-solvirea cheștiunei agrare în sistemul agricol actual înseamnă a deslegă cuadratura cercului. Pe „drumul bătut“ al îm-proprietării sau al servituților de cultură nu vom găsi nici o îndreptare, mai rău chiar, încetul cu încetul mica pro-prietate va absorbi, pe cale legală sau revoluționară, în-reaga mare proprietate, iar cheștiunea agrară va rămâne tin picioare, *căci problema producției nu s'a deslegat*. Care e valoarea producției sistemului agricol actual? D-l Colescu(1) socotește la 157 lei valoarea brută mijlocie la hectar a întregii producției agricole din 1905. Scăzând din această sumă, dife-rența de prețuire a produselor căci sunt socotite cu prețul târgului de desfacere, port, etc., valoarea sămânței, amorti-zarea vitelor și instrumentelor etc., supraprețuirea porum-

(1) L. Colescu. Statistica agricolă pe 1905, pag. 94.

bului, datorită recoltei deficitare din 1904 și sub mijlocii din 1905, pe care toate la un loc le socotesc la 50 de lei, valoarea netă mijlocie la hectar, inclusiv renta, salariile și profitul, era în 1905 de 107 lei. Pentru cele 2.28 H. cât revine unui muncitor agricol venitul lui ar fi de 243 lei, din care ar trebui să scază amortizarea valuării pământului și impozitul funciar, i-ar rămâne deci aproximativ 199 de lei, cu 38 de lei mai mult decât ar trebui să obție ca salariat în sistemul actual de muncă. Atât ar câștiga țăranii deveniți proprietarii întregii suprafeți cultivate. Și nu am socotit încă cele 70 — 80 mii suflete cu care sporește anual populația rurală, nici milioanele noi cu care bugetul trebuie încă îndesat. Acesta ar trebui să aibă în vedere reformatorii cari își caută inspirația în legiuirile regulamentare sau în acelea a lui Vodă Stirbey.

„Intensivitatea cererii muncii salariate se reduce la productivitatea momentului a economiei naționale. Salariul e mai jos în țările unde tehnica și formele exploatației nu s'au schimbat de secole" (1) D'Avenel demonstrează prin studiul salariilor în curs de 700 de ani (2), că singurul lucru care a influențat prețul muncii în trecut a fost numărul brațelor oferite și întinderea pământului de cultivat. La început când pământul era larg și brațele puține salariile au fost mari, și dacă salariile sau menținut dela 1226 la 1380 cu toată creșterea populației, aceasta se explică prin abundența pământului incult. Sporul continuu al populației însă a redus prețul muncii și a făcut să crească prețul pământului. De câte ori prin războaie, epidemii, densitatea populației se micșoră prețul salariilor crește, sau în orice caz valoarea lor reală era mărită, căci produsele pământului scădeau odată cu micșorarea consumatorilor. Nici îndulcirea moravurilor din timpurile moderne, nici *liberarea*

(1) Schmoller.

(2) D'Avenel. Paysans et ouvriers.

politică a revoluției nu putu îndrepta această decadentă a stării lucrătorilor. Nu se credea la 1789 că ar fi existat vre-o dată o stare mai bună pentru lucrători în trecut și nici nu se închipuia vreuna mai bună pentru viitor. Acest joc al factorilor vechi a fost complect schimbat în secolul nostru prin intervențiunea unui element nou *știința*, ea a înmulțit forța de producțiune a omului și a rupt anticul echilibru între populație, pământ și subsistențe. Populația franceză s'a urcat dela 25 milioane cât eră în 1790 la 39 miltoane în 1899, pe când salariile reale s'au mărit cu 50 sau 75%. Acest fapt nu s'ar fi putut întâmpla în trecut când capacitatea de producție a omului eră limitată prin slaba forță a brațelor lui, prin mica producție a cerealelor, prin mica suprafață a țării lui. Știința a intervenit și a înmulțit productivitatea omului. Și d'Avenel termină astfel studiul său: „Il est donc possible que la science dérange encore, à notre avantage, le viel equilibre entre le travail la population et la terre, sous le quel nos pères vivaient courbés. Il est certain qu'elle l'a, depuis un siècle, prodigieusement changé. Mais la loi subsiste tout entière, loi éternelle que les lois politiques n'influenceront pas: ces dernières se flatteraient vainement d'améliorer le sort du plus grand nombre, en modifiant la distribution des *richesses existantes*, lorsque c'est seulement par la création des *richesses nouvelles* que ce sort peut devenir meilleur. Pour que les salaires augmentent encore, il n'est qu'un moyen: multiplier les produits d'avantage que les hommes, afin que le travail de l'homme acquière vis-à-vis d'eux un plus haut prix“.

Cum se poate face această sporire a produselor în agricultură și care sunt condițiile necesare pentru aceasta? Voi da oare care desvoltare acestei expuneri, căci o socotesc cu deosebire necesară la noi unde se consideră agricultura ca o artă cu tehnică seculară și imuabilă și al carui rezultat fatal depinde de ploae sau soare.

În evoluția societăților schimbarea tehnicii agricole a fost o consecință fatală a creșterii populației. Din această cauză popoarele care trăiau din vânătoare au fost nevoite să învețe creșterea vitelor, popoarele nomade să se oprească pe loc și să înceapă agricultura; și aceeași nevoie împing azi înlocuirea cultivei estensive prin agricultura intensivă.

Intensivarea cultivei are ca principal efect sporirea produsului brut pe unitatea de suprafață, aceasta sporire depinde:

- 1). de felul recoltelor.
- 2). de rendementul lor.
- 3). de frecvența în succesiune și de intensitatea lor ⁽¹⁾.

I. Produsul brut variază după felul recoltelor și după prețul de vânzare. După felul lor, coeficientul de producție e variabil și depinde de natura plantelor; în aceeași condițiuni de climă pământ și cultură, ovăzul dă un produs mai mare de cât orzul, porumbul mai mult de cât meiul, altul secară și altul grâul. Agricultura noastră a făcut un mare pas înainte când a micșorat întinderea cultivei estivale, care în clima noastră cu primăvară scurtă e foarte aleatorie și a început cultura cerealelor de toamnă; nu mai puțin câștigător a fost înlocuirea grâului de primăvară prin grâu de toamnă, care e mult mai sigur și mult mai productiv, a meiului prin porumb. Și proporția cerealelor de primăvară e încă prea mare, cultura noastră poate mări produsul printr'o mai bună alegere a semănaturilor. Dar nu numai atât, în aceeași specie sunt varietăți a căror produs variază foarte mult. Porumbul dinte de cal are o producție îndoită de cât porumbul cincantin; varietățile de grâu sunt foarte numeroase și în alte părți s'a ajuns prin selecțiuni metodice la rezultate surprinzătoare, s'a obținut plante care în aceeași condițiuni de climă sau cultură dau un produs mult mai mare, fiind mașini de transformare mai perfecte care utilizează mai bine substanțele nutritive din pământ. Cu o alegere mai chibzuită a semănaturilor și cu selecționarea

(1) F. Bernard. *Systèmes de culture*, pag. 48.

metodică a semințelor, agricultura noastră poate nădăjdui, în aceleași condițiuni de cultură, la o producțiune superioară celei de azi.

Cu aceeași producțiune prețul de vânzare e un element principal în determinarea produsului brut. Amândouă împreună fac ca valoarea produsului brut să fie foarte deosebită la o recoltă de ovăz, grâu, sfeclă, legume, etc.

II. Rendementul pe unitate de suprafață pentru aceeași recoltă variază cu intensitatea culturii; grăul produce 6 hec. în Algeria, 10 în Statele unite, 13 la noi, 17 în Franța, 27 în Anglia. Acest rendement variabil deprinde, în afară de varietatea plantei, de asolament, de prepararea pământului, de numărul arăturilor, de îngrijirile care se dau plantei în timpul vegetației, etc.

Semănarea grăului în ogor, prășila de două ori a porumbului, ogorul de toamnă pentru semănăturile de primăvară, plivitul, succesiunea rațională a recoltelor sunt tot atâtea operații culturale care executate de întreaga noastră cultură ar da economiei naționale un produs brut mult mai ridicat și mai constant. Grăul semănat în mazăriște și porumbul în ogor de toamnă au un spor de 25% peste producția culturi obișnuite care seamănă în miriște.

III. Indesșirea și intensitatea culturei variază cu sistemul de cultură. În sistemul postoral mixt pământul după ce a produs un număr de recolte se lasă câțiva ani dearândul pentru pășune și pe urmă se semănă iar, în sistemul trienal ogorul sterp revine tot la trei ani, agricultura noastră întrebuințează ca ogor sterp 525.249 hectare (1), în cultura continuă pământul hrănește plante fără odihnă. Această trecere de la cultura cu ogor sterp la cultura continuă produce nu numai o repetiție mai deasă a recoltelor pe același loc, dar și un produs brut mult mai mare. „Produsul brut care se ridică în sistemul trienal la 70—80 lei la hectar ajunge la 150—180 lei, numărul vitelor crește în mare pro-

(1) L. Colescu. Statistica agricolă din 1905.

porție și rendementul cerealelor sporește cu mai bine de o treime, valoarea funciară a pământului are o plus-valută considerabilă, pământul care valora 500 — 700 de lei hectarul se vinde câțiva ani mai târziu cu 100 — 1400" (1).

Acest rezultat e obținut prin înmulțirea vitelor cari ținute în stabulație permanentă măresc cantitatea îngrășămintelor, nutrețurile semănate înlocuiesc miriștele și pășunile naturale, cerealele sunt alternate cu rădăcini pentru nutreț sau cu leguminoase, vitele mai numeroase fac cu puțință speculațiunii accesorii bazate pe produsul lor. Aceasta e cea ce se chiamă agricultura intensivă; prin această transformare venitul brut agricol crește în mod considerabil, speculațiunile variate micșorează riscul întreprinderii, cultura bună a pământului, alegerea și selecționarea plantelor, restituirea fertilității solului asigură o producție constantă.

Știința care a creat industria mare, a făcut și această revoluție în cea mai veche și cea mai însemnată îndeletnicire a omului, lucrul pământului; marile descoperiri chimice și fiziologice dela începutul veacului trecut au făcut începutul acestei schimbări a artei agricole, care merse crescând până acum, când agricultura ajunge să aibă, pe un șir de ani, preciziunea întreprinderii industriale, fără uniformitatea mecanică și lipsa mulțumiri intelectuale a acștia; căci în agricultură mintea omului în luptă cu schimbătoarele împrejurări are mereu de deslegat probleme noi. Și progresul nu se va opri aci, epruveta chimistului și microscopul bacteriologului pătrunzând mai adânc în tainele firei vor da plugarului mijloace noi.

Cari sunt factorii care determină sistemul de cultură? I. Mediul natural, el pune limite precize în alegerea plantelor și a sistemelor de cultură. Latitudinea, altitudinea, compoziția fizică și chimică a pământului, pricipitațiile atmosferice sunt condițiuni fatale peste care puterea omului

(1) F. Bernard. Systèmes de culture, pag. 226.

nu poate ușor trece. În stepele răsăritene ale Rusiei, în regiunea centrală a Statelor-Unite, peste tot unde ploaia abia dă 300 m.m. anual, apăsarea legilor fizice e fără îndreptare, căci miracolul Egiptului nu se poate repeta ori unde. Foametea endemică în unele părți ale Rusiei e mai mult o chestie de meteorologie decât o chestie agrară.

La noi ploaia e hotăritoare, totuși în aceste limite cultura noastră, fără a nădăjdui producțiuni de 35 hecto la hectar și chiar mai mult pe care le obține cultura din nordul Franței, are încă mult de câștigat.

Grandeau studiind productivitatea grâului în diferite clime, constată că rendementul scade cu cât cultura lui se coboară mai jos spre sud. Căci grânelor de mare producție, mare parte de origine engleză, le trebuie primăvară lungă și soare potolit ca să poată ajunge la completă dezvoltare. În țările meridionale primăvara scurtă și căldura precoce le micșorează cantitatea și calitatea. Mi-aduc aminte că în primii ani ai practicei mele agricole adusesem din străinătate mai multe varietăți selecționate de grâu; după ce cu multă trudă le ferisem de gerul unei ierni uscate, așteptam cu nerăbdare rezultatul încercării mele, vegetația merse de minune în primăvară, spicele ereau mari, frumoase; dar iuțeala soarelui de Iunie le încrămeni pe loc și în loc de grăunțe am cules pleavă.

Cu toate acestea fără a putea ajunge rendementul grânelor englezești, căci tardivitatea vegetațiunii pare a fi după Grandeau condiția indispensabilă producțiunii mari, selecțiunea metodică a cerealelor noastre poate să ne dea varietăți cari în limitele climei să fie cu mult mai productive decât varietățile cultivate astăzi. Și aceste limite ale climei cultura mai îngrijită, sporirea rodniciei pământului, succesiunea rațională a plantelor le poate face mai depărtate, rendementul devenind mulțumitor chiar în anii secetoși când ploaia nutrește de 400 m. m.

II. Al doilea factor în determinarea sistemului de cul-

tură e mediul economic pe care îl formează: târgul de desfacere, munca, capitalul și prețul produselor.

a) Târgul de desfacere e o condiție neapărată a intensivării culturii, acest debușeu îl dă cu deosebire existența în apropiere a unei populațiuni neagricole considerabile, puțința desfacerii nelimitate fiind condiția cea mai prielnică pentru a produce intensivarea culturii și varietatea producției. Agricultură țărilor industriale e, din acest punct de vedere, cea mai favorizată.

Târgul nostru intern de desfacere fiind foarte limitat, suntem desigur în situație inferioară cu deosebire pentru unele producțiuni agricole și produse animale accesorii cari nu se pot trimite la distanțe mari; totuși prin înmulțirea cererii orășenești, prin organizarea exportului de carne s'ar putea, până la un punct, micșora mult acest neajuns al despărțirii desfacerii.

b) Prețul muncii și abundența brațelor în timpul muncii are o importanță deosebită în determinarea intensivării. Am arătat mai sus că populația noastră agricolă e îndestul de deasă spre a putea corespunde cererii de muncă mărită a culturii intensive. Deși în teorie aceasta e adevărat, realitatea e ceva deosebită. Deși avem populație multă agricolă, noi nu avem încă muncitorul salariat liber fără de care o agricultură intensivă nu e cu puțință. Această rea organizare a muncii e datorită greșitelor concepțiuni după care s'au făcut împroprietăririle; inalienabilitatea a oprit formarea unei clase de salariați și a ținut pe toți țărani legăți de petecul lor de pământ, făcându-i plugari, iar prin întinderea neldestulătoare i-a silit în acelaș timp să devie lucrători salariați ai mării culturi. Suprimarea inalienabilității pământurilor țărănești va pune capăt acestei rele organizări a muncii.

c) În al treilea rând și tot atât de important în determinarea sistemului de cultură, e capitalul. Cu cât intensivarea culturii crește, cu atât și capitalul întrebuințat la hectar devine mai mare: în sistemul jacerii se socotește 40 de lei capital fix și circulant la hectar, în cultura exten-

sivă 100 de lei, în cultura trienală din Beauce 300—400 lei, în cultura intensivă din nordul Franței 700—800 lei (1).

Pentru o cultură mai rodnică la noi o îndoire, poate chiar ceva mai mult, a capitalului existent pe unitatea de cultură ar fi îndestulatoare; iar prin restrângerea exploatațiunilor intensivarea s'ar putea obține fără o nouă investire de capital. Pricina care oprește concentrarea exploatării e datorită puținței unei rentabilități a capitalului mai ușoară în sistemul muncii de azi. Voiu arăta aceasta mai la vale.

d) Prețul cerealelor este iarăși un factor determinant în alegerea sistemului agricol, căci cultura intensivă nu-i cu puțință decât cu prețuri urcate, „ori și o operație agronomică care mărește produsul brut produce și cheltueli de producțiune mari“ (2). Roscher demonstrează că prețurile fiind mici numai cultura extensivă, siberiană cum zice el, e rentabilă, și pe măsură ce prețurile cresc devin profitabile și sisteme mai superioare de cultură. Taxele vamale urcate asupra cerealelor în Franța nu au alt scop decât a menține cultura intensivă actuală, căci cu muncă și îngrășămintă se poate produce grâu ori cât, numai prețul de vânzare să îndestuleze cheltuelile și profitul.

La noi prețurile cerealelor, care au fost atât de joase, afară de mici excepțiuni, în intervalul dela 1894 la 1901, încep să fie mai urcate și e foarte probabil că creșterea lor va fi durabilă, sunt cauze care explică aceasta. Dar în tot cazul prețurile mijlocii ale cerealelor nu vor împiedica intensivarea cultivei noastre, căci rodnicia naturală a pământului nu are nevoie de prea multe îngrășăminte, numai azotul poate ar fi necesar și aerul ni-l cedează, prin ajutorul „siderației“, pe un preț potrivit.

Am arătat condițiile în care se poate intensiva cultura și mări produsul brut. Această schimbare a tehnicei pro-

(1) F. Bernard, *Systèmes de culture* pag. 56.

(2) Roscher. *Economie politique rurale*, pag. 121, 123, 125.

duce o creștere însemnată a economiei naționale. Dar efectul ei nu e numai economic, chestiunea socială însuși este deslegată. Cultura intensivă plătește mai multe salarii, căci cererea ei de muncă e mai mare.

Am dat în altă parte⁽¹⁾ după Settegast zilele de muncă necesare unui hectar de cultură în diferite sisteme. Pabst socotește la 100 jug. cadastralé, 57 hectare:

pentru cultură extensivă 7—10 muncitori

" " alternă 11—14 "

" " intensivă 15—20 "

D-l Maior, dela care împrumut această citație, adaugă: „la noi putem socoti cu 1—2 oameni mai mult, fiindcă lucrătorii noștri sunt mai slabi“ (2).

Salariile sunt proporționale cu intensitatea cultivei. Iată care e, după F. Bernard, variațiunea rentei și a salariilor în raport cu creșterea produsului brut: (valoarea în lei la hectar).

Cultura arabă, (Algeria, Tunis)	produs brut	10 ;	partea proprietarului	8 ;	salarii	2.
Meteciagiul Corsican	" "	30 ;	" "	20 ;	" "	10.
" din contru Franței	" "	80 ;	" "	40 ;	" "	40.
" din Sud-Vest	" "	150 ;	" "	50 ;	" "	50.
Beauce, Brie	" "	400 ;	" "	100 ;	" "	100.
Cultura industrială din Nord	" "	700 ;	" "	140 ;	" "	160.

Din acest tablou se vede că deși renta și salariile cresc în mod absolut, salariile se măresc mai repede decât renta și partea lor proporțională din produsul brut sporește odată cu acesta pe când partea proporțională a rentei pământului descrește. După Convert (3), cultura cereală distribue 100 lei salarii pe hectar, cultura industrială 150.

Am socotit necesar să dau aceste cifre spre a proba că agricultura nu e o întreprindere moartă și că numai în transformarea ei chestiunea socială își va găsi deslegarea, sporind cantitatea produselor de împărțit între factori pro-

(1) C. G. Noul proiect de lege pentru învoelile agricole.

(2) Maior. Economia rurală pag. 350.

(3) Convert. Les entreprises agricoles.

ducțiuni: pământul, capitalul și munca. Aci se arată influența Științei de care vorbește d'Avenel și care a schimbat cu totul apăsarea fatală ce legea populației exercită în trecut asupra salariilor. „La 1789 produs brut agricol în Franța eră de 2.700 milioane și venitul proprietarilor atinge 1.100 milioane de lei, partea lor eră deci de 40%; în 1882, mai puțin de un veac în urmă, acest raport s'a coborât la 24%, de oarece venitul net al pământului nu-i decât de 2.645 milioane pe când produsul brut agricol depășește 11 miliarde.

Acest raport va deveni și mai însemnat cu cât producția agricolă se va mări, partea absolută a tuturor factorilor producțiunii va spori, dar pe când remunerația proprietarilor se va micșora relativ, a lucrătorilor va crește (1)^a. Pentru o mai bună probă dau aci cifrele luate dintr'o exploatație agricolă căruia i s'a studiat comptabilitatea dela 1840 la 1894:

	PE HECTAR ÎN LEI	
	Cultura veche	Cultura nouă
Arendă, imposite . . .	65	84
Salarii	78	192
Cheltueli generale . .	41	44
Cumpărături	78	392
Beneficii	38	128

*
* *

Cele ce preced probează în deajuns că prin intensivarea culturai și salariile se măresc și cererea de muncă crește. Pentru noi, problema care ni se pune azi nu poate fi deslegată decât în această direcție, altfel cu toată protecțiunea legilor făcute sau care se vor mai face, *legea populației* mai puternică va apăsă fatal asupra salariilor și deprecierea muncii țăranului va fi din ce în ce mai mare. Și cum fie care sistem de cultură nutrește o anume populație, timpul

(1) D. Zolla, Etudes d'Economie rurale pag. 392.

nu-i depărtat când munca pământului nu va mai îndestula nevoia, chiar micșorată, a oamenilor. Emigrarea va fi fatală, și nu emigrarea unui popor sănătos a cărui organizare economică dezvoltată nu ajunge să îndestuleze cu belșug traiul locuitorilor, ci emigrarea unui popor săracit, a cărui agricultură sălbatecă a sleit pământul și oameni, fără ca această bogăție stoarsă din sudoarea muncitorului și din sleirea moșiei să existe măcar sub forma de capitaluri naționale acumulate.

Tot viitorul nostru e în pământ și prin pământ, rodnicia lui mărită va trebui să îndestuleze nevoile statului și munca lui să hrănească o populație a cărei densitate să se apropie de cei 70 locuitori kl. □, pe care clasificăția lui Ratzel îi dă ca limită țărilor pur agricole ale Europei meridionale. „Două lucruri determină gradul de bogăție și de putere al națiunilor: forța lor numerică și întinderea mijloacelor de consumație; însă aceste două lucruri depind de starea mai mult sau mai puțin prosperă a agriculturii. Dacă trebuie ca producția agricolă să urmeze creșterea populațiilor, căci numai astfel sporul lor e cu puțință, trebuie cu deosebire aceasta pentru ca soarta lor să se îmbunătățească. Nu e nici o creștere a prosperității sociale care să nu aibă ca condiție indispensabilă realizarea vreuneia din îmbunătățirile pe care agricultura le ar putea face“ (H. Passy)

Se poate oare perfecționa agricultura noastră. După cum am arătat mai sus, determinanți sistemelor de cultură nu se opun. Pământul cu o admirabilă compoziție fizică și chimicește încă nu prea săracit, nu așteaptă decât o cultură mai bună spre a rodi cu îmbelșugare. Clima nu pune limite prea precize, toate cerealele se pot cultiva cu înlesnire; mijlociă precipitațiunilor atmosferice, fără a fi prea mare, e totuși mulțumitoare, e mult superioară Rusiei și cam la limitele celei din Ungaria. Seceta, ale cărei dezastruoase efecte le-am resimțit de curând în 99 și 904, e un fenomen relativ, ea nu capătă o așa de mare însemnătate la noi, decât din pricina culturii sălbatică și rutinare; în sarcina aceștia

cade mare parte din răspunderea recoltelor deficitare din anii secetoși. Brațele sunt cu îndestulare și nu e nevoie decât de diferențierea muncitorilor și o mai bună organizare în distribuția muncii pe regiuni. Prețurile, cu deosebire în ultimii ani, au fost mulțumitoare; capitalurile încă nu lipsesc pentru o exploatare mai restrânsă. Singurul factor care ne e defavorabil e târgul de desfacere, depărtarea lui și lipsa de organizare în exportul vitelor și a derivatelor agricole pun deocamdată oarecare piedici unei agriculturi intensive în adevăratul înțeles. Dar până să ajungem aci, nu-i oare atâta de făcut ca în limitele desfacerii actuale, să sporim producția și să mărim cererea de muncă? De sigur că da.

Dacă toate acestea sunt adevărate, de ce oare cultura noastră nu s'a îndreptat către o mai spornică producție și de ce acest admirabil izvor de bogăție, care a fost pământul nostru, nu și-a dat roadele care trebuia să le dea și a ajuns azi să hrănească greu populația cari îl locuiește?

Agricultura noastră a rămas aceeași și nu s'a intensivat, de oarece temelia organizării ei este neeconomică; avem cele două extreme păcătoase ale culturii: cultura parcelară și cultura latifundiară. Criza agrară nu-i o criză de repartitie de proprietate între cei mari și cei mici, ea este o *criză de producție*. Fiind simplu salariat al unei tehnici superioare, țăranul ar fi avut o soartă mai bună ca cea de azi. Neputința a eșii din cultura sălbatică cu producție mică, e datorită felului cum e organizată munca agricolă, atât în mica cultură cât și în marea cultură; aceasta e piedica care oprește schimbarea sistemului nostru agricol. Nodul întregii chestiuni e aci, căci nu se poate nădăjdui pe o sporire a producției fără schimbarea totală a sistemului agricol, actual.

Voi examina pe rând la mica și marea cultură această neeconomică organizare a muncii.

(Va urma)

CONST. A. GAROFLID

RĂSĂRIT

Mesteacănii singuri rămas-au, în munți,
De strajă pădurii bătrâne, și'n zări
Plutesc fășii albe, fantastice punți:
Pe cer, între culmi, peste codri, cărări.

Și soarele-aprinde pe-a ulmilor frunți
Cunună de raze, și'n calde vibrații
Stropește cu aur arșarii cărunți
Și spuma de valuri: noean de cântări...

Trăind iarăși anii de dulci suferinți,
Mi-apari fermecată din lumi de mister,
Mai albă ca'n visul întâii dorinți...

Cu ochi de lumină și-obrajii de flori,
Cu-o mână la sânu-ți sfioasă cobori,
In nimb de văpae, cărarea din cer.

G. TUTOVEANU.

ÎN AMINTIREA LUI ASCOLI

La 21 Ianuarie se împlinește anul, de când s'a stins, în Milano, creatorul școalei moderne italiene de filologie și una din gloriile ei, Graziadio Isaia Ascoli. Născut în Gorizia friulană la 16 Iulie 1829, Ascoli datorește solidele sale cunoștințe pe terenul filologiei autodidactismului. Când în anul 1861 e chemat la Milano, spre a i se încredința catedra de filologie comparată și sanscrită a Academiei științifice și literare, numele său pătrunsese deja în republica învățaților. Dar mai ales aci desfășoară dânsul acea bogată și variată activitate filologică, ale cărei rezultate au fost atât de binefăcătoare pentru dezvoltarea studiilor filologice în Italia. O simplă comparare a stărei în care se aflau aceste studii înaintea lui Ascoli, cu actuala lor stare, ne convinge de frumosul rezultat obținut după o activitate neprețetată de aproape jumătate veac.

Filologia modernă italiană datorește desigur actuala ei înflorire în primul rând activității filologice a lui Ascoli, care, prin studiile sale, prin formarea unei pleiade de filologi și prin întemeierea vestitului *Archivio glottologico italiano*, a pus bazele fundamentale studiilor de filologie italiană. Intenția noastră nu e de a sintetiza în rândurile următoare această bogată activitate filologică⁽¹⁾. Ea în sine e prea variată și complexă, prea multe ramuri ale științei filologiei moderne atinge, pentru ca să poată fi condensată

(1) Un asemenea studiu de altfel și lipsește. Oarecari indicații însă, atât asupra biografiei cât și asupra activității lui Ascoli, s'au dat cu prilejul unor cuvinte de laudă scrise în amintirea lui. O listă a acestor cuvinte dă C. Salvioni, *G. I. Ascoli e il dialetto friulano*, în *Memorie storiche Farogiuliesi*, III, 116, notă. Bibliografia aproape completă a operelor și tuturor studiilor lui Ascoli o dă P. E. Guarnerio, *Graziadio Ascoli*, în *Rivista di filologia e d'istruzione classica*, XXXV [Torino 1907] 246.

în câteva pagini de revistă. Ceea ce vom căuta să desprindem din întreaga activitate filologică a învățatului italian va fi numai activitatea i desfășurată pe terenul filologiei românești, ca una care pentru noi prezintă un mai deosebit interes. Iar această activitate se reduce la următoarele trei micuțe studii:

a. În „Sull'idioma friulano e sulla sua affinità colla lingua valacca, schizzo storico-filologico“, Udine, 1846, se încearcă A. să probeze o afinitate oarecare între dialectul friulan și limba noastră. E prima lucrare de filologie a savantului nostru și, ca atare, prezintă desigur multe părți slabe. El însuși se pronunță mai târziu despre dânsa cu un dispreț cam exagerat⁽¹⁾. Dar nu-i mai puțin adevărat iarăși, că încercarea de a proba o afinitate oarecare între limba română și dialectul friulan e, având în vedere situația lor geografică, cam riscată. De aceea nici surprinzător nu-i, că toate acele puncte de asemănare, invocate de Ascoli în vederea tezei sale, apar astăzi sub o cu totul altă lumină⁽²⁾ și nu mai pot justifica admiterea unui contact intim între limba noastră și dialectul friulan⁽³⁾. Analoage asemănări, ca acele observate între dialectul friulan și limba română, poți, dacă cercetezi lucrul cu multă băgare de samă, găsi între oricare altă limbă romanică și limba noastră⁽⁴⁾.

b. În „Colonia straniera in Italia“⁽⁵⁾, Ascoli pe baza unui material de limbă obținut dela parohul Antonio Micetich din Berdo (Brdo, Colle san Giorgio ; unul din puținele sate,

(1) În *Studj orientali e linguistici*, fasc. III [Gorizia 1861] 335 : lavoro insignificatissimo, che ho sentito, non senza sgomento ricercarsi in questi ultimi tempi da qualche studioso; apoi în *Archivio*, I, 477 : un mio scrittarello infantile, du mi ripugna citare.

(2) Toate acele puncte de atingere sunt sau aparente sau întâmplătoare, și își găsesc aproape toate explicarea lor. Printre dânsese se găsesc unele compărări atât de naive, încât provoacă mai târziu surâsul maestrului însuși. Vezi asupra acestor amănunte, C. Salviani, art. cit.

(3) Ideia lui Ascoli a fost reluată de Schuchardt, *Vokalismus*, III [Leipzig] 1868, 44. și de O. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine* [Paris 1901] 228.

(4) Și de fapt asemenea încercări nu lipsesc. Damé, înșelat de asemenea asemănări aparente și fortuite, se încercă într'un *Studiu comparativ între limbile românească și provençală*, în *Buciumul Român*, II, [Iași 1877]. 207, să probeze că dintre toate limbile romanice numai cu provenșala și catalana se aseamănă în mod mai intim limba noastră. Se înțelege dela sine, că studiu e lipsit de orice valoare științifică, și citat mai mult ca o curiozitate.

(5) Apărut : *Studj orientali e linguistici*, fasc. III, [Gorizia 1861] 331 și reprodus în *Studi critici*, I [Milano 1861] 49.

în care s'ar mai vorbi binișor românește)⁽¹⁾, a cărui limbă maternă eră limba românească din Istria, probează în mod evident înrudirea idiomului istrian ca limba română, contribuind prin cercetările sale la așezarea definitivă a acestui graiu, pe care A. îl numeă atunci: „il valdarserse“, printre dialectele limbii române. Cercetările lui Ascoli asupra dialectului istrian constituiesc o dată însemnată în dialectologia noastră. Pe lângă importanța de a fi redat limbii române un dialect, până atunci nerecunoscut⁽²⁾ și asupra căruia se emiteau cele mai curioase teorii⁽³⁾, mai prezintă importanță și prin faptul, că modifică vechea împărțire a limbii române în două dialecte în sensul unei împărțiri nouă în trei dialecte.

c. În „Sulla voce per cento nel rumeno“⁽⁴⁾ arată A. cauzele, care au provocat dispariția lui *cĕntum* în limba românească. Potrivit legilor fonetice *cĕntum* ar fi trebuit în limba noastră să deă formele de singular: dr. *ĕint, mr. *tsint, forme care ar fi trebuit la plural să sune dr. *ĕintsi, mr. *tsintsi. Aceste forme de plural însă s'ar fi confundat din punctul de vedere al scheletului cu formele: dr. ĕinĕi, mr. tsintsi=quinque. În vederea evitării acestei confuzii formale, formele lui *centum* au dispărut din limbă, iar în locul lor s'a împrumutat forma slavonească: *sută*. Măcar că asupra motivului principal care se ascunde în toată această argumentare s'ar putea face oarecari rezerve⁽⁵⁾, totuși explicația e destul de ingenioasă, pentru ca să fie luată în serioasă considerare.

Cum se vede, activitatea savantului italian pe terenul filologiei românești e destul de însemnată, pentru ca să justifice aceste cuvinte comemorative.

Halle a/s.

C. D. GĂLUȘCĂ.

⁽¹⁾ După Weigand, *Enciclopedia Română*, II, [Sibiu 1900], 893.

⁽²⁾ Înaintea lui Ascoli, singurul filolog italian Biondelli, *Studii lingvistici*, Milano, 1856, pag. 56, (în special la p. 58) constată asemănarea ce o prezintă graiul italian ca subdialectul bănățean.

⁽³⁾ Asupra tuturor acestor curioase teorii, vezi G. Vassilich, *Sui Rumeni dell' Istria, riassunto storico — bibliografico*, în *Archeografo triestino*, nuova serie, XXIII (Trieste 1900) 178.

⁽⁴⁾ Publicat în *Supplementi periodici all' Archivio glottologico italiano*, II (Torino-Roma, 1895) 131.

⁽⁵⁾ Ascoli admite, dacă l-am înțeles bine, la baza fenomenului dispariției lui *centum* în limba noastră principiul diferențierii. O diferențiere însă pe terenul sunetelor în scopul unei diferențieri a înțelesului n-o admite H. Paul, *Prinzipien*, (Halle 1898) 231. Alții judecă altfel.

ȘOAPTA LACULUI

*Peste codrul plin de umbră
Suflă vântul depărtării,
Ca o barcă de-aur, luna
Urcă lin în largul zării.*

*Pe cărarea povârniță
Sună frunza subt picioare:
Speriată, o copilă
Drumu-și pipăie, tresare...*

*Cum în cerul orb de stele
Vârful unui plop se bate
Negru peste fața lunii,
Sufletu-i așa se zbate.*

*Cel mai drag flăcău ascunse
Înșelare'n jurământ,
Poate-o va primi mai bine
Lacu'nfiorat de vânt.*

*Sălcii şușuesc în umbră
Nuferi se clătesc pe ape
Și copila par'c'aude
Glasul lacului aproape.*

*„Vino'ndurerato, vino,
Eu de mult te așteptam.
Când treceai pe mal cu dragul
Patul morții 'ți pregătiam.*

*Când de soartă biruită
Dorul de viață-l perzi
Marea liniște te-așteaptă
Subt un strat de ape verzi.*

*„Nici un freamăt, nici o veste...
Nici un dor, nici gândul urii...
Sfântă pace stă pe frunte-ți
Și-un suris în colțul gurii.*

*„Pletele imbelșugate
Impletite cu liane
De pe stâncile nverzite
Curg în undoeri bălane.*

*„Subt perdeaua mea de ape
Moare vorba cârtitoare;
Dormi în unda-mi străvezie
Nemișcată, zâmbitoare...”*

*Ademenitor e glasul
Apelor, frumoasa fată
Tâmpla 'și proptește'n palmă
Zâmbitoare, nemișcată...*

*Nuferii în clipot saltă...
Tot mai larg e cercul undei...
Nu priviă din mal o fată
În adâncul apei?... Unde-i?*

*Lacule, dușman al vieții,
Valurile ți le'mpacă!
Din frumos odor rămase,
Fluturând, un vâl de-o cracă.*

G. VÂLSAN.

AMERICANISM LITERAR

În publicațiile beletristice românești, au eșit la iveală de câțva timp mai ales următoarele două fapte:

Întâi, înflorirea neașteptată a unei fățușe „demagogii literare”. Scriitori, cunoscuți publicului, nu se sfiesc să-și schimbe ca din senin părerea despre unii literați, fie spre a-i ponegri, după ce-i lăudaseră, fie spre a-i lăuda, după ce mai întâi îi ponegrise. La demagogia politică, s'a adaogat astfel o nouă demagogie, tot așa — ba poate și mai primejdioasă. Una conrupea în deosebi pe nevoiașii maselor electorale; această din urmă își aruncă mreaja asupra tuturor celor ce scriu sau citesc, — până și asupra nevrâșnicilor de pe băncile școlii. Adevăr sau eroare e tot una. Criticul demagog nu năzuește decât spre o singură țintă: popularitatea.

Alții, mai puțin înzestrați — și de aceea și mai nepăsători față de artă, — au pus la cale ceva și mai practic: un soi de „americanism literar”, o largă industrializare a scrisului, însoțită de înrolarea bănească a autorilor. Condeile încep a fi arvunite, ca și secera, sapa sau alte unelte de muncă. Și astfel, cu toată tinerețea culturii noastre, ne îndrumăm, pare-se, cu dinadinsul spre ceiace Sudermann numește cu un cuvânt grozav: *ein ästhetisches Zuchthaus*..... o „galeră” pentru literați.

Iar roadele acestei direcții nesănătoase încep de pe acum a eși la iveală.

Dela semetia de odinioară a celor ce credeau numai în scrisul lor, am ajuns, iată, în timpurile din urmă, să auzim mărturisiri ca acestea:

„Cu *piața* noastră restrânsă..... nu se va putea *niciodată* desvolta *prin sine* o literatură românească“.

Viitorul, 12 Dec. 1907.

Așa dar, categoric: prin sine *niciodată*, ci prin piață... și poate, mai știi, prin. . . lăcașul pomenit mai sus de Sudermann....

Descurajătoare vremuri !

Cei ce au prins a înțelege rostul mișcării noastre culturale, într'o vreme când „luceafărul“ lui Eminescu eră la zenit; când singure aceste vorbe: „nemuritor și rece“ păreau multora nu numai o concepție despre artă, ci în deobște despre orice viață închinată unui ideal, acelora le vine greu să-și stăpânească mirarea, când aud acum astfel de epigonice jeluiri. Căci, față de cultura mai răspândită în mase; față de prisosul tipăriturilor; față de bunăvoința ce înconjoară talentele tinerilor, ducându-i pe unii chiar din ziua întâi în fața Academiei, unde Eminescu n'a ajuns nici până în ziua din urmă, ar fi fost de așteptat ca bunul renume al literaturii și faima cea bună a scriitorilor să se înalte tocmai acum mai sus decât ori și când. În locul criticei demagogice, firesc ar fi fost ca ceice judecă operele altora să nu fi pierdut din vedere nici o clipă nivelul atins în critica noastră de treizeci și mai bine de ani; iar în locul scrisului industrial, ar fi fost iarăși mai îndreptățită speranța într'o înflorire a scrisului liber, isvorit numai din dragostea și bucuria de a scrie.

Dar și mai mirați trebuie să fie cei ce au apucat vremurile mai vechi ale desvoltării noastre literare. Fie-ne deci îngăduită, în chip de parenteză, o cât de scurtă privire în spre trecut.

I

Mulți dintre contemporanii „renașterii” noastre, și mai toți bărbații din generația premergătoare ei, au fost — după cum se știe — de o mare cumpătate, nu numai la scris, dar chiar și la citit. Cărțile cunoscute pe atunci erau aproape toate numai de cuprins religios, iar dintre acestea: *Mineiul*, *Triodul*, *Ceaslovul*, *Evanghelia* și *Apostolu'* erau și ele mai mult ascultate în biserică decât cetite. Ca opere literare treceau doar *Psaltirea* și *Viețile Sfinților*, alături de care mai erau cetite *Arghir*, *Alexandria* și alte câteva, pe care mulți din tineretul de azi nu le mai cunosc nici măcar după nume.

Iată ce se află spre pildă pe la începutul veacului al XIX-lea în biblioteca bătrânului Negruzzi, cuprinsă toată „în coridor, într'o ladă pururea deschisă”, după cum ne spune fiul său Costache Negruzzi în „Păcatele Tinerețelor”:

Tipărite:

Viețile Sfinților din toate lunile.
Moartea lui Avel (poem de *Gesner*).
Numa Pompilius (romanț de *Florian*).
Patimile Domnului Nostru, în versuri.
Istoria lui Arghir și a preă frumoasei Elene, idem.
Despre începutul Românilor, de *Petru Maior*.
Floarea Darurilor.
Întâmplările Francezilor și întoarcerea lor dela Moscova.
Talmudul jidovesc.

Scrise de mână:

Letopisețul lui *Neculai Costin*.
Cavalerii Lebedei (romanț de *M-me Genlis*).
Incunjurarea Cetăței Roșele (romanț idem).
Lentor, Tragedie în versuri.
Sapor, idem.

Matilda (romant de *M-me Cottin*).

Mano Lesco (romant).

Tarlo sau străinii în Elveția (idem).

Cugetări de *Oxenstern*, etc. etc.

Alături de letopisețe, să găsești — și încă scrise de mână — „Cavalerii Lebedei“, romant de *M-me Genlis*, „Matilda“ de *M-me Cottin*, ori alte romănuri de acestea! Cine s'ar mai osteni măcar o minută în vremurile noastre, atât de bogate în tipăriri!

Pe atunci se osteneau însă, căci tiparnițele erau foarte rari. Sub Mihai Sturdza, în toată Moldova erau numai șase. Și stă scris la regulament (art. 29) că:

„Ori și unde, de către dregători sau poliție s'ar descoperi vreun teasc de tipografie sau litografie, afară de cele mai sus arătate, să se sfareme, și pe proprietar să se arestuească. Iar acesta trebuie să fie responsabil cu avere *văzută*, în toată vremea, pentru ori și ce abatere“.

Să dai la lumină o carte, eră deci pe vremea aceea o greutate reală. De aci și creștineasca evlavie a celui ce așterneă cuvântul pe hârtie, cu gând să-l ducă la tipograf. De aci cucernicia ce se vădește în titlurile cărților care sunau aproape ca o pisanie de biserică:

Din mila Domnului... în Anul mântuirii... cu blagoslovenia Înalt Prea Sfințitului... s'a tipărit... s'a tâlcuit din elinește... de smeritul... robul lui Dumnezeu... Dumnealui vel vornic... mare comis... și altele, și altele.

Iar alături de această pravoslavnică smerenie, ce-l ce-și agonisiă un așa odor de carte, mai adăogă și dela sine unele înștiințări mai puțin evlavioase: Această carte a fost cumpărată cu galbeni (atâția) sau dăruită de (cutare) în anul după holera... și cine o va fură să fie afurisit de cei 318 sfinți părinți, adunați în soborul dela Nikea. Și mai urmau uneori și alte desiderate, și mai naive, care azi ispițesc spre zâmbet chiar pe cetitorul cel mai potolit la fire.

Cei de atunci nu zâmbeau însă cătuși de puțin. Și când scriau,

și când tipăreau, gândul lor pare că era mereu numai la cele veșnice. Și tot la veșnicie pare că se gândeau chiar și când era vorba de păstrarea cărților. Scoarțele erau luate din lemn de stejar ori de fag; îmbrăcate cu piele, și incopciate cu câtărămi de alamă sau de fier. O treime a bibliotecelor era lemn curat. Trebuia vârtute să mănuești bucoavnele acele cu pagina dintr'o coală întreagă. Erau anagnoști anume, ca să sprijinească mâna celor mai bătrâni și să le ajute a ține cartea înaintea ochilor.

Față de volumele de azi — unele, micuțe, ca pentru mâni de copil și cu scrisul mărunț și curat ca o gravură pe oțel — chitaburile acelea cu scoarțe dintr'o scândură, și cu slovele cât bondarii, erau întocmai ca niște pachiderme antedelvianice în alăturare cu vietățile gingașe din timpurile noastre. E un adevărat interes istoric să fie păstrate aceste cărți ale bătrânilor, spre îndelunga lor pomenire în generațiile viitoare. Căci, după cum erau cărțile, tot așa erau, în unele priviri și cetitorii de atunci: greoi la scris, greoi la citit, dar cu atâta mai temeinici la cuget. Precum credeau în scrisul lor, așa credeau în scrisul altora. — Și în adevăr, când tipărirea unei cărți era o ispravă a obștei (uneori, pe fila delă urmă, stau înșirate numele celor ce se legaseră să cumpere câte un exemplar sau mai multe spre a înlesni plata tiparului) putea cineva să ieșă ușor o lucrare săvârșită cu atâta osteneală? Și s'ar fi ostenit atâta lume pentru a da la lumină scrierile unui om ce li s'ar fi părut nevrednic de credință?

Au venit apoi alte timpuri. Din mersul agale al producției tipografice, mărginită mai mult la cărți religioase, ne-a săltat cu un pas înainte ziarul.

O foaie care să vină singură acasă, și să-te înștiințeze zilnic despre multe de toate, asta era o mare noutate și o mare trebuință pe acele vremuri, când în cugetul bărbaților de seamă începuse a miji preocupări de cultură apuseană; întrunirile publice nefiind încă cunoscute în viața noastră semi-

orientală, ziarul apărea ca un adevărat prevestitor de bine.

Și în adevăr, din *bine* și gândul de *mai bine* au eșit cele dintâi ziare — opere de jertfă și patriotică dărnicie. Căci cel ce vrea cu dinadinsul să scoată un ziar, trebuia în acele vremuri de aspră cenzură să-și asigure mai întâi o tipografie. Adeseaori, scriitorul a fost în acele timpuri una cu tipograful.

Interesantă această epocă a gazetarilor-tipografi, de oarece ea corespunde unei faze etice a ziarismului: a publiciștilor de convingeri. În zadar, nu scria nimeni pe vremea aceea; pentru deșartăciuni și glume, nu deschidea nimeni sîpetul, ca să cumpere un „teasc de tipografie,” și să răspundă în tot timpul cu „avere văzută” pentru cele scrise.

Și tot ca opere de sacrificiu s’au ivit apoi îndată și revistele. E vrednică de relevat împrejurarea că cea mai veche dintre revistele românești de azi „Convorbirile Literare” au început având o tipografie pe seama lor !

A fost deci, nu prea de mult, și pentru carte, și pentru ziar, și pentru revistă o vreme de cinste: a scrisului rezemat pe convingeri, și a tipăritului întemeiat pe jertfe.

N’a durat însă mult, și obiceiuri nepilduite au eșit la iveală. — Mulțumită unor streini, cunoscători de vițiile societăților îmbătrânite, a apărut dela un timp ziarul de curată speculă. E caracteristic că cea dintâi foaie de acest soi s’a impus publicului prin partea sa curat negustorească: prin vânzarea de produse medicinale, igienice, neigienice... și tot deodată prin atățarea gustului pentru publicații senzaționale, pentru povestirea crimelor, a întâmplărilor diverse și a tot ce poate ademini atenția oamenilor de rând. Isbânda a fost însă deplină.

Dar ca dovadă că răspândirea acelui ziar și a acelor ce l-au imitat n’a fost cumva o nevoie adusă de desvoltarea culturii noastre, e faptul că Românii de peste munți, mai ridicați în întocmirile vieții lor de toate zilele, n’au ajuns nici până azi să aibă o gazetă cu scop de dividendă, ci se mul-

țămesc cu foile lor duminicale și cu câteva ziare de caracter cultural-național. Cuvântul la ei n'a ajuns încă o „marfă“, și prin urmare n'a ajuns să se folosească de toate abaterile nelegale, pe care le îngăduie negustoria cu o marfă așa de subtilă, care îți permite să nu mai deosebești la dividende centina câștigată prin cinste de cea dobândită alături de regulile onoarei. În regat, așa ceva a fost însă cu puțință.

Alături de ziarul de speculă, s'a ivit apoi îndată și volumele de speculă, născute adeseaori chiar din foiletonul ad-hoc al unor asemenea gazete. *Eroii banului*, *Crimele Parisului*, *Mizerabilii Londrei*, etc., etc... Cine s'ar încumeta să mai înșire titlurile cărților acelora și să măsoare toată molima sufletească, pe care a răspândit-o asupra bietului popor naiv, zecile de mii de volume cu astfel de cuprins?

Mai scăpase doar revista, neatinsă încă de spiritul de *afaceri*.—Prin numărul mai restrâns al cetitorilor, prin colaborarea gratuită, ea rămăsese încă o manifestare culturală deplin dezinteresată. Și ar fi fost o fericire, ca măcar periodicele acestea să fi rămas cu totul scutite de unele trivialități ale comerțului american.

A sosit însă și aci momentul: impresarii, „piață“, literatură cu vadea...

Se poate o mai mare deosebire față de generația renașterii și de cele dinainte?

Tocmai când te așteptai să răsară dafinul, răsare fără nici o sfială vulgara pălămidă a interesului. Când socoteai că spiritul scriitorilor și conducătorilor de reviste se va înviora cătând la pilda celor ce și-au înălțat privirile peste timpul lor, îndreptându-le spre cele impersonale și durabile, tocmai atunci vine la unul: ispita demagogiei, la altul a centei, a clubului politic și altor și altor interese trecătoare...

Sărmana vreme a scrisului pentru jertfă. Sărmane timpuri ale generației, când Bariț în Transilvania, și alții în Țara Moldovei și în Valahia propovăduiau cititorilor și scriitorilor să-și țină „duhul vrednic!...“

II.

Şi acum, închizând parenteza asupra trecutului, ce să răspundem noi, ceşti de azi, celor ce ne vorbesc de piaţă în literatură şi artă?

La o atare rătăcire e greu să răspunzi oricum, şi mai ales e greu să răspundă oricine. De aceea să chemăm în sprijin pe un mare cugetător, să lumineze el pe cei ce vor avea dorinţa sinceră de a-l pricepe.

„Frate... eşti un muritor fără minte... Niciodată nu-ţi vei vinde viaţa sau o parte din viaţă, într'un chip mulţumitor. Dăruieşte-o, ca o inimă împărătească; preţul să fie Nimic: ai câştigat astfel într'un aume înţeles, Totul. Omul eroic, — şi nu e fiecare om, slavă Domnului, un erou virtual? — astfel trebuie să facă în toate timpurile şi în toate împrejurările. În vârsta cea mai eroică, ca şi în cea mai ne-eroică el va spune, precum spunea Burns cu mândrie şi cu umilinţă despre Căntecele lui Scoţiene, „mici picături" de Melodie Cerească într'un veac aşa de puţin melodios“.

Altfel, lucrările tale, scriitorule „care ai privit numai la *critici* la drepturi de *reproducere*, la *librari*, la *popularitate*“, nu vor ajunge „să fie un *lucru*, pentru că *Adevărul* nu este intrinsul. Deşi imprimat, lustruit, comentat, celebrat, vândut în douăzeci de ediţii, ce sunt toate acestea? Un nimic... o părere. Uitarea blajină îl roade într'una nerăbdătoare, până ce haosul căruia îi aparţine, îl va înghiţi iarăşi“.

Carlyle, *Past and Present* (Conv.-Lit. XLI, p. 2043, 2044).

— Cum adică? Vreţi ca scriitorul să trăiască în afară de legea obişnuită a dreptăţii care leagă de orice muncă şi răsplata ei?

Nu. Departe de noi gândul ca un artist, fie că are la îndemână *cuvântul*, fie că are *marmura* ori *culoarea* ori *sunetul* muzical sau ce-va fi având, să rămână din principiu desmoştenit de folosul material ce ar izvorî din operele sale. Pe lângă răsplata morală — cea mai de căpetenie — aibă, dacă se poate, şi pe cea materială. Dar nu de asta e vorba, ci de coborîrea sufletească a acelora cari au ajuns să mărturisească: nu mă pot asocia la nici o operă de generositate

culturală, fiindcă tot scrisul meu e pe bani... e vândut cu luna sau cu anul, aci sau dincolo... E vorba, de scrisul-industrie, de iobăgia sufletească a acelora ce-și necinstesc darul, fabricând literatură la sorocul anunțat de un casier oarecare. Brunetiére, un cunoscător, a profetizat mai de mult la ce ajung acești profesioniști, îmboldiți la spate de impresariu: „*l'abondance et la régularité sont devenues le principal de leurs moyens de succès*”; — adevărat belșug și tahigrafie: cât mai *mult* și cât mai *repede*!

De acest fenomen neliterar, de succesul prin abundența volumelor și a incasărilor, confundat cu succesul literar, de aceasta ne îngrijim; la acești industriași ai scrisului, care lasă opera să sfârșească *in piscem*, fiindcă postașul așteaptă la scară, la ei și la astfel de opere zadarnice ne gândeam, când citam pătrunzătoarele cuvinte ale lui Carlyle.

Dealtfel, căderea eră de prevăzut, și e de mirare cum de n'a fost priceput un lucru așa de elementar, mai ales de cei ce au o anumită măsură de real talent. Acestora trebuie să le fie deplin înțeles că, pentru ca mugurul să dea floare și apoi rod deplin, îi trebuie întâi și mai întâi de toate căldura și lumina curată a soarelui. Să închizi planta în seră și să o silești a da flori înainte de termen, nu putea fi nici o bucurie, căci astfel de flori n'au miros și mai ales nu dau niciodată roade de laudă. Experiența neamurilor și a veacurilor stă martoră.

Ce minunată seră literară ar fi fost și ar fi America, dacă înrolarea condeielor ar putea duce pe cineva până la crearea rodului minunat ce se numește operă de artă! Ce potop de avuție, ce ploae de aur și de argint! Minele Californiei și ale Anzilor au trimes peste mări „flote de aur și de argint”. Și totuși, cu tot prisosul acesta de avere, cu toată dărnicia atâtor moderni Cresus, ce umilintă literară și artistică! Noroc că s'a găsit descultul de Bret Hart cu buchetul său de floricele bine mirositoare, care au scăpat cinstea culturii de peste Ocean, făcându-ne să ertăm belșugul tipografic al miilor de ziare și reviste așa de bine plătite, dar așa sterpe literaricește. E o

adevărată binefacere că în pustiul acela dintre Boston și San-Francisco poți întâlni chipul blândului pastor Emerson, pe al liricului Longfellow, sau măcar figura bizară a umoristului Samuel Klains (M. Twain), ori silueta și mai bizară a nefericitului Ed. Poe. Și nici pe aceștia nu i-a ridicat cum-va aurul Californiei, ci din contra, ei au dat o relativă strălucire culturală societății ce a împărțit și stăpânit acel aur. Vorba lui Freiligrat către Bret Hart: *du, Goldgräber...* tu săpătorule de aur! — Aur erau novelele cu subiecte din viața minerilor.

Și în adevăr, fără metaforă, novelele acestea sunt poate singurele fire de metal prețios, de care urmașii își vor aduce aminte cu recunoștință, când toată sierra va fi scormonită până în temelie și despoiată de tot aurul și argintul său.

E destul convingătoare această experiență?

Dacă nu, gândiți-vă la altele. Amintiți-vă încercările de patronare bănească a scriitorilor începând dela vremea lui August și sfârșind cu Louis XIV și cu alți suverani moderni. Nu credem să se fi scris un rând mai bine, decât s'ar fi scris și fără această tutelă. Mai rele însă, de sigur. Dovadă odele de curtenire, epopeele fără vlagă, ploaia de madrigale, de sonete, de scrisori „prețioase”... și câte alte opere bastarde, căzute pe încetul în domeniul maculaturei literare.—Cetiți încă odată pagina din Buckle, unde se vede ce netrebnică a fost înrăurirea lui Louis XIV asupra artiștilor.

Și dacă e așa — și așa este — nu mai poate fi nici o îndoială că adevărul e de partea frumoaselor cuvinte ale lui Carlyle: „Scriitorule, nici odată nu-ți vei vinde viața în chip mulțămitor”. Creațiunea literară, cât timp rămâne vrednică, e o *jertfă*... o lepădare de tine însuși. Acesta e singurul preț, pentru care se poate câștiga nemurirea.

Și acum a încheierea :

Cu toată silința aceloră ce au adus vulgaritatea și demagogia agitațiilor politice până în sfera senină a artelor; cu tot americanismul unuia și altuia, e sigur că biruința va fi pe partea operelor pornite din adevărata desinteresare. Ca și bătrânii, noi avem încrederea că *prin sine* (fără „piață“ și „impresarii“) va înflori și va spori o sănătoasă și frumoasă literatură românească. Avem convingerea, că „literatura secundară“ ce se desvoltă de pe urma scrisului industrial, va cădea pe încetul în uitare. Epidemia își va face cursul până la capăt, apoi va veni întremarea; căci natura prevăzătoare pune totdeauna lângă molimă și leacul, iar leacul demagogiei și americanismului literar, va fi însăși energia morală a scriitorilor cu adevărată chemare. Suntem încredințați că valul acesta tulbure se va opri la timp și anume se va opri la picioarele, nu la frunțile literaților aleși. Innecați nu vor fi decât cei fără menire spre un viitor artistic de seamă.

Dacă am atras totuși luarea aminte asupra celor două înrîuriri vătămătoare, a demagogiei (despre care va mai fi vorba în curând) și a americanismului, am făcut-o nu atâta pentru scriitori, ci mai ales pentru cei ce din interese personale îi duc în ispită. Cum nu înțeleg aceștia că, prin subordnarea materială față de impresariu, se nimicește tocmai farmecul personalității artistului, care este esențial autonomă? Nu înțeleg că, dacă eră scăzut cel ce-și ploconează dactilele, spondeele ori troheele lui August, sau alexandrinele lui Louis XIV, e neasemănat mai scăzut autorul care a ajuns „ohabnic“ la un *oare cine* sau la biuroul de plată *oare care*...? Dacă eră greu să fii poetul unui rege, nu e cu atât mai greu și mai înjositor să fii poetul, novelistul, dramaturgul... unei coterii, a unui club, sau a casierului unei tipografii?

Se înțelege, că unui așa „maitre“, i se servește o „atare“ literatură, — un scris mercantil, adecă fără nici un raport cu arta. E adevărat. Dar tocmai aci păcătuiesc cei ce organizează americanismul: pângăresc însuși darul cel

tainic al artistului. Ademenindu-l și apoi silindu-l spre maculatură, îl duc cu vremea numai la maculatură. Cel mai fin și mai bogat instrument muzical, sub năvala unui sgomot necurmat, poate cu vremea să-și istovească sonoritatea sa cea prețioasă. Imprăștiindu-și gândul și simțirea în nimiciurile momentului, scriitorul se poate trezi într-o bună dimineată că scrie cu mâna sa un cuget care nu mai e al său. Opera ajunge atunci o stărpitură și o rușine, căci toate greșelele se plătesc. Și dacă aceasta e adevărat indeobște, e cu atâta mai adevărat pentru conștiința simțitoare a artistului, care va purta totdeauna lângă sine umbra faptei sale neartistice — lipsa de sinceritate.

Eată de ce, spre binele scriitorilor, dorim îndepărtarea oricărei ademeniri, care îi îndeamnă să aducă în publicitate chiar și scrisul ceasurilor lor neliterare. — În jurul fiecărui pom roditor, stau vestejite multe flori dintre cele care „au bătut la poarta vieții”; dar acelea sunt măturate și se aruncă de obicei în gunoiu, nu se înșiră în vitrina ... tipografiilor.

Intr'un fel însă, e bine că am văzut și astfel de încercări americane. După cei ce credeau în scrisul lor și al altora, e bine că am cunoscut speța indoeulnică a celor ce cred așa de puțin chiar în propriul lor scris, încât sunt gata să se înroleze pe cea d'întăiu galeră. Eră fatal...

După ziarul de jertfă, a venit gazeta de speculă. După cartea tipărită din convingere, a venit șirul nemilostiv al volumelor de interes bănesc. După revista de sacrificiu și curată obiectivitate, au venit reviste slujind interese politice și personale. Inevitabil.

Dar tot așa de inevitabilă va fi și reacțiunea. Căci din mulțimea celor mediocri și triviali, natura, pornită veșnic în drumul spre mai bine, scoate la iveală floarea rară a omului de geniu, a scriitorului-artist, care știe că totdeauna „talentul obligă”, întocmai ca și noblețta, fiind el însuși cea mai desăvârșită noblețta.

Acela, scriind, știe că scrie pentru ideal, nu pentru pecunia sau pecus; publicând, aci sau dincolo, azi sau mâne (mai de grabă *mâne*), cu bani sau fără bani (de obicei *fără*), știe că publică pentru împăcarea cugetului său, pentru respectul adevărului și înălțarea gândului, nu pentru ațâțarea poftelor cuiva sau mulțumirea poftelor sale. Un astfel de scriitor e „al său“, nu al altuia; și nu numai că e liber, dar e mai mult decât atâta: e suveran, adecă tot ce poate fi mai departe de iobăgie și de galeră...

Aceștia sunt speranța zilei de mâne; aceștia vor fi purtătorii de steag ai literaturii viitoare.

Pe unii ca aceștia nu-i va îndupleca nici un impresariu.

Streini de orice grabă interesată, scrierile lor vor eși la lumină numai atunci, când va sosi „plinirea vremii“, după cum se zicea odinioară, și de aceia, ele vor fi citite cu adâncă evlavie a bătrânilor de toți cei ce măsoară idealul literaturii românești, nu după condica de plată sau de venituri, ci după nivelul marilor opere literare, ce au rămas ca moștenire veacurilor.

S. MEHEDINȚI.

CRONICA LITERARA SI ȘTIINȚIFICA

1. Fap t e.

Astronomie. — Intr'o comunicare recentă, ținută la societatea astronomică din Paris, d. C. FLAMMARION și-a expus teoria sa asupra arhitecturii cerului sub titlul de „Curenți de stele”. După W. Herschel — cel dintâi care s'a pronunțat mai coordonat în această materie — Calea lactelui ar fi o imensă nebuloasă de formă lenticulară, neregulată, și faptul că ea înconjură cerul nostru s'ar explica admitând că soarele ocupă planul median al acestei lentile. În potriva acestei teorii s'a ridicat astronomul englez Proctor, după care Calea lactelui ar fi constituită din curenți de stele în formă de spirală. Aceiași teorie, extinsă însă asupra universului întreg, a fost susținută și de C. FLAMMARION în comunicarea sa, așa încât se pare că acești curenți de stele în formă de spirală ar fi legea fundamentală a universului întreg.

C. B.

Biologie. — Pentru cei ce au studiat științele naturale după vechile metode, pot fi interesante aceste rânduri, cu privire la noua metodă *biologică*, scrise de un naturalist român cu ocazia studiului făcut asupra unui soi de albină (*Megachile Bombycina*) care își face cuibul în tuburile trestiiilor de pe acoperișul caselor din satele Moldovei și Rusiei meridionale. Metoda nouă cere nu numai pura descriere — adică o catalogare sistematică de observații biologice, — ci descrierea animalului sau plantei din punctul de vedere al *funcțiunilor* sale. „O anume speță are caracterele sale specifice, o organizație mai mult ori mai puțin proprie, dar spre a înțelege aceste caractere, această organizație, trebuie să vezi animalul *funcționând*; spre a-i înțelege articulația aparatului bucal trebuie să-l vezi nutrindu-se; spre a-i înțelege structura aripelor și labelor, trebuie să-l privești mișcându-se. . . Și încă aceste considerațiuni nu ajung să ne dea o idee completă despre o anume speță. Animalul trebuie privit și în raport cu condițiunile fizice ale regiunii și în luptă cu celelalte spețe împrejmuitoare *mediul fizic* și *mediul biologic*”.

Pe calea aceasta știința câștigă, fiind că pe când metoda pur descriptivă dă une-ori întâietatea unor caractere mărunte, metoda „*biologică*” mai nouă face să reiasă adevăratele caractere ale vieții.

[A. POPOVICI-BĂZNOȘANU. — *Bul. de la Soc. des sciences de Bucarest*].

G. V.

Demografie. — *Moartea și civilizația.* Cu prilejul unei cercetări asupra progreselor Germaniei, profesorul WERNER SOMBART, stabilește câteva fapte de un interes mai general. Populațiunea Germaniei crește mereu, la 1870 avea 40,8 milioane locuitori, în 1907 a ajuns la 61 milioane. Această stare înfloritoare nu e datorită natalității care descrește (dela media de 37,4‰ pentru perioada 1891—1900 a ajuns la 34‰ în 1905), ci unei însemnate scăderi a mortalității (dela 30‰ în 1870, la 20‰ în ultimul timp) determinată de favorabile condiții economice și igienice.

Se constată că scăderea natalității e un fapt comun tuturor țărilor civilizate și Sombart scoate încheerea: „cu cât o țară e mai civilizată, cu atât nașterile sunt mai puține” și chiar că „scăderea numărului nașterilor e o consecință a progresului”. Așa fiind, în orașe natalitatea e în scădere, pe când la populațiunea rurală să mențină.

În țara noastră și mortalitatea și natalitatea sunt în creștere.

E. P.

Filologie. — C. H. GRANDGENT, profesor de limbi romanice la universitatea Harvard [Harvard University], una din cele mai vechi universități din nordul Americii, publică în Boston, în *Hesth's Modern language series*, o introducere în latina vulgară: *'An introduction ty vulgar latin'*. Lucrarea, care se adresează în primul rând studenților dela filologia romanică, nu urmărește alt scop decât să dea un rezumat al stării actuale, în care se află studiile privitoare la latina populară. După o scurtă introducere istorică, se tratează pe larg, dar într-o formă foarte elementară, gramatica latinei vulgare (vocabular, sintaxă, fonetică și morfologie).

C. D. G.

Geografie. — *Grosimea coajei pământului.* Un englez, R. I. STRUTT, constatând că radiul se găsește destul de uniform răspândit în pământ și că mai ales rocele ignice îl conțin, a tras concluzia că *scoarța pământului nu poate fi mai groasă de 15 mile*. Dincolo de această grosime, materiile radio-active ar produce o căldură de 1500°, căldură la care n'ar putea rezista nimic în stare solidă. Dealtminteri, studiul iutei cutremurilor atestă acest fapt.

S. V.

Higienă. — *Alcoolismul.* Din suma de 2.500 milioane ruble, venitul anual al Rusiei, o sumă de 500 milioane ruble, a 5-a parte, provine din monopolul pe alcool. Pentru a preîntâmpina efectele dezastruoase ale abuzului de alcool, statul rusesc rezervă anual o sumă de 2½

milioane ruble societăților anti-alcoolice. Cu această sumă s'au înființat ceainării, menite să înlocuiască debitele de vin și de rachiu; s'au întemeiat teatre de propagandă în care se dedeau melodrame, opere și chiar balet. De curând s'a adus un proiect, prin care se șterg din bugetul statului cele 2 1/2 milioane ruble, destinate instituțiilor antialcoolice spre a se creă mai multe școli primare, ca și cum răspândirea instrucțiunii în masele poporului ar aduce scăderea alcoolismului! Proba contrarie o dă Danemarca, statul cel mai luminat din țările scandinave, dar în același timp cel mai mare consumator de alcool din toate statele Nordice.

C. N.

Istoria Românilor. — *Un document.* Noi, Alexandru Dimitrie Ghica V[oe]v[od], cu mila lui Dumnezeu, a toată Țara Românească.

Vechiu obicei au fost consfințit, sărutarea de mână, ca un deosebit semn de cinste și de supunere către Domnul Țării, socotind Domnia mea drept destoinică dovadă de acel cuvenit respect îndeplinirea datoriilor din partea fiește căruia, supunerea la pravili și la poruncile stăpânirii și adevărată dragoste către persoana noastră, care nu suntem la îndoială că se vor păzi cu scumpătate de către toți, Noi desființăm pe viitorime acel obicei al sărutării de mână.

Sfatul administrativ este poftit a da această a Noastră Domnească punere la cale, în cunoștința obștii.

Alexandru Ghica V[oe]v[od].

1834, Iulie 21, Giurgiu.

[Alexandru Ghica, venea dela Constantinopol, unde fusese întărit Domn. Dintr'o colecție particulară].

*

Pedagogie. — La cel de al doilea Congres internațional de igienă școlară, ținut de curând la Londra, s'au ridicat multe cestiuni și s'au făcut multe propuneri, pe cari este bine să le cunoaștem, măcar că mijloacele administrațiunii noastre școlare nu îngăduie să le punem în practică.

Pentru problemele asupra localurilor și instalației materiale a școalelor, discuția a fost mai ușoară pentru că toți congresiștii erau de acord asupra principiului. Pentru cestiunile privitoare la igiena școlarilor, la ajutorul medical al lor, la educația fizică, la regimul de muncă, părerile au fost mult mai împărțite. Așa, deși la congres luau parte un număr însemnat de reprezentanți ai psihologiei experimentale, s'a recunoscut necesitatea ca fiecare școală să aibă medicul ei, care să facă o cercetare amănunțită a sănătății tuturor școlarilor și

a condițiilor în cari ei trăesc în familie și să formeze pentru fiecare un *carnet sanitar*. S'a cerut chiar ca copiii să nu mai fie de fel căutați în familie și ca toată sănătatea publică să fie supravegheată de școală. În privința educației fizice, a fost luptă între partizanii gimnasticeii metodice și aceia ai jocurilor în aer liber, cari au *precum-pănit*. Pentru coloniile școlare, s'a propus ca ele să fie organizate nu numai în vederea igienei elevilor, ci și în vederea deșteptării spiritului de inițiativă, dându-li-se chiar lor, pe cât se poate, grija conducerii coloniei, așa cum se face în Olanda. În general s'a observat la congres tendința de a lua cât mai multe din atribuțiile familiei și inițiativei individuale și de a le da școalei. Totdeodată, s'au făcut multe rezerve asupra rezultatelor, de multe ori artificiale ale studii-lui în laborator a organizației mentale a elevilor, cari duc la generalizări ca acestea: atenția copiilor crește dela Octomvrie până la Decemvrie și scade din Ianuarie până în Iulie!

M. A.

Teologie. — În lumea creștină apusană face mare zgomot un studiu de muzică apărut de curând *L'origine byzantine de la notation neumatique de l'Eglise latine*. Prin el călugărul THIBAUT dovedește că notația muzicală și primele cântări ale bisericii latine își trag origina din notația și muzica bisericii răsăritene.

Studiul stă în legătură cu dorința Papei Pius al X-lea de a introduce iarăși în biserica latină vechiul cânt gregorian al cărui ritm și caracter nu-i încă bine hotărât. Tot acest studiu mai dovedește că notația muzicală bisericească este născută din semnele prozodiei grecești, părere nouă și foarte justă.

N. M. P.

2. Recensii.

Dr. D. Busuiocescu. *Cestiunea Arendării Moșiei Moara Grecilor din județul Vaslui, proprietatea Academiei*, (pag. 142, București 1907).

Potopul broșurelor neserioase în cercetarea cestiunii țărănești, a ajuns îngrijitor. Lucrarea d-lui D. Busuiocescu, e una din excepțiile îmbucurătoare.

Autorul cercetează un singur caz, arendarea unei moșii a Academiei, și, cu date nelndoelnice, adunate cu chibzuială, arată cum, ridicarea arendeii e strâns legată, în țara noastră, de exploatarea muncii, nu de ridicarea productivității solului sau creșterea valorii de schimb a produselor agricole.

Prin metoda exactă a expunerii, lucrarea slujește ca document, interesant pentru acei ce ar dori să se îndeleptnicească cu studiarea legăturilor dintre întreprinzător (arendas) și muncitor (plugar).

I. R.

Nicolae Docan, *Notiță despre Monetele lui Petru Mușat*. Extras din An. Ac. R. S. II, Tom. XXX, 66 p.p. și o planșă, preț 1 leu, Buc. 1907.—Cercetând un material de peste 900 de monete și fragmente de monete d. DOCAN a reușit să deie unul din cele mai temeinice studii de numismatică. „Notița” se alcătuiește din două părți, un studiu și un catalog în care sunt descrise vre-o 250 de monete dela Petru Mușat. Față de mulțimea considerabilă de variante a monetelor rămase dela un singur Domnitor, rezultatul unor repetite retrageri a monetelor aflate în curs ori a imperfecțiunii fabricațiunii, o descriere și o înțelegere cât de minuțioasă a deosebirilor dela moneta la moneta rămâne zadarnică ca și „un dicționar în care cuvintele nu ar fi enumerate într-o ordine strict alfabetică ci înșirate la întâmplare” și de aci nevoia unei clasificări științifice.

Gruparea în clase pe care o face d. DOCAN are drept bază numărul florilor de crin din scutul de pe revers. Pe monetele lui Petru Mușat florile de crin din scut sunt dela 2—7, se formează deci șase clase.

Diviziunile acestor clase sunt întemeiate pe relațiunile cari există între numărul florilor de crin din scut și între modul de scriere al legendelor, la unele monete scrierea e directă, la altele retrogradă.

Catalogul e lucrat cu o scrupulozitate rară. Nu este dată numai transcrierea legendei și natura cercurilor de perle respective, ci sunt notate toate particularitățile de căpetenie întâlnite în fiecare legendă, terminațiunile neobișnuite, erorile de gravură, dimensiunea, pozițiunea sau forma anormală a unor litere.

EM. P.

Mario Roques, *Recherches sur les conjonctions conditionnelles* să, dedacă *en ancien roumain* (Sonderabdruck aus den *Mélanges Chabaneau*) Erlangen, 1907.

Conjuncțiunea latinească *si* s'a păstrat în limba română sub forma *se*, *să* cu o dublă valoare. 1) ipotetică (*dacă*), 2) finală. Ca conjuncțiune finală *să* s'a păstrat în româna dela nordul Dunărei până astăzi; ca conjuncțiune ipotetică s'a găsit din secolul al XVII în luptă cu conjuncțiunea *de*, care la rândul său, a fost treptat înlocuită de conjuncțiunea *deca*, *deacă*, *dacă*. Cercetând vechile noastre texte, pentru a urmări acest proces de înlocuire al conjuncțiunilor, d-nul Mario Roques ajunge la următoarele concluziuni:

1) Cele mai vechi texte (Psaltirea Scheiană și Codicele voronețian) întrebuintează numai pe *să* cu înțeles ipotetic; în aceste texte *de* are valoarea unei conjuncțiuni temporale (când);

2) Evangheliile, publicate de Coressi după manuscrise anterioare, înfățișează lupta între *să* și *de*;

3) Procesul de înlocuire al lui *să* prin *de* nu se face de o potrivă de repede pe toată întinderea limbei române;

4) Chipul, în care s'a săvârșit acest proces de înlocuire ne dă de gândit că în istoria lui *de condițional* românesc a jucat un rol oarecare conj. slavonească *da*.

Dacă alături de *de condițional* se găsește în texte încă din sec. XVII; azi în limba literară a luat aproape cu totul locul lui *de condițional*.
N. C.

*

Dr. phil. Ioan Marian. *Ein Beitrag zur Untersuchung der Grundrentennatur*, pag. 95, Borna-Leipzig, 1907.

E întâia lucrare a d-lui Marian și fapt interesant de amintit, prima încercare a unuia dintre Românii tineri, de a analiza o problemă fundamentală a economiei sociale.

Lucrarea sa „o contribuțiune în cercetarea naturii rentei fundiare” ar fi putut fi intitulată „cercetare critică asupra teoriei rentei în genere și a rentei fundiare în deosebi, după Rodbertus”.

Autorul expune pe scurt și metodic sistemul lui „Ricardo al Germanilor”, — marelui teoretician Rodbertus — cu o claritate demnă de laudă și, încărcat cu multe cunoștințe din istoria doctrinelor, ne arată legătura între acel care poate fi numit părintele adevărat al socialismului științific și școala economică a clasicilor englezi.

Ne arată, mai departe și *concepțiunea socială* a problemelor economice, care faceă, în chip firesc, ca Rodbertus să privească și să valoreze *renta* sub un aspect cu totul altul, de cum eră privită în vechia școală atomistă.

Lucrarea d lui Marian, făcută în seminariul celui mai bun cunoscător al lui Rodbertus, Adolph Wagner, recunoaște valoarea de nețăgăduit a teoriei lui Rodbertus, dar relevază și unilateralitatea ei în concepțiunea rentei.

Această lucrare făgăduiește țării noastre, atât de săracă în domeniul economiei sociale, un economist conștiincios.
I. R.

*

J.-M. Baldwin. — *Dictionary of Philosophy and Psychology* 3 vol. din cari ultimul în 2 tomuri. New-York și Londra 1901—1906. Ed. Macmillan.

S'a sfârșit de curând publicarea unei opere de cel mai mare interes pentru cei ce se ocupă cu cestiunile filosofice. Cetitorii au la îndemână în acest dicționar un instrument de studiu care răspunde foarte bine cerințelor timpului nostru și care a izbutit să rămână ferit de defectele pe cari publicațiunile de acest fel le-au avut în totdeauna. În adevăr, un dicționar filosofic a fost totdeauna mai greu de înfăptuit, decât un dicționar pentru oricare altă știință. Stabilirea unei înțelegeri între profesioniștii științelor exacte este cu mult mai ușoară decât sta-

bilirea înțelegeri între filosofi. Pe când în știință, cercetările noi caută să păstreze pe cât se poate legătura cu adevărurile admise cari alcătuiesc diferitele științe; în filosofie, s'a părut că un fel de a vedea nu-și capătă justificarea decât dacă răstoarnă felul de a vedea anterior. Prefacerile filosofiei sunt mult mai rezezi decât acelea ale științei. În asemenea împrejurări, întreprinderea unui dicționar filosofic are mai multe riscuri decât acela a unui dicționar științific. Dicționarele sau enciclopediile filosofice, când au fost opera unui singur om, cum a fost de pildă *Summa Theologiae* a S-tului TOMA din Aquino, sau Dicționarul filosofic al lui BAYLE, ori acela al lui VOLTAIRE care merită mai puțin acest titlu, s'au mărginit să expună vederile personale ale unui singur cugetător. Nici vorbă de obiectivitate științifică. Dar nici chiar când dicționarele au fost opera mai multor filosofi, ele n'au putut să rămână libere de spiritul de sistem. Așa s'a întâmplat cu *Enciclopedia* veacului al XVIII, sau, în domeniul strict filosofic, cu acel *Dictionnaire des sciences philosophiques*, publicat pe la jumătatea secolului trecut sub conducerea lui AD. FRANCK și care era până astăzi singura operă de acest fel care se putea folosi. Dicționarul lui FRANCK însă, în loc de a fi o imagine a filosofiei care ne apare astăzi ca cea reală a timpului în care el eră publicat, este așa alcătuit încât nu face decât să sprijine sistemul excesiv de spiritualist al autorilor lui. În prefață, editorul își cere aproape iertare că a consacrat câteva notițe reprezentanților celor mai de frunte ai științei, unui GALILEI, unui AMPÈRE, unui LAMARCK; de aceea, el nu mai are astăzi decât un interes pur istoric.

Cu totul într'un alt spirit a conceput BALDWIN dicționarul său. Întâi de toate a avut în vedere publicul căruia se adresează și a cercetat trebuințele acestui public. Cititorul n'are nevoie într-o asemenea lucrare de vederile proprii ale autorului diferitelor articole, ci de ceea ce, pentru acest autor ca și pentru toată lumea este considerat ca *adevăr științific*. De aceea subiectele pur filosofice ca Dumnezeu, bine, lege, natură, substanță, vor fi tratate numai din punct de vedere istoric, pe când cestiunile în cari diferitele științe vin în atingere cu filosofia, vor lua o mare dezvoltare. „Una din cele mai sigure afirmări ale filosofiei, la sfârșitul veacului trecut, este că, ori la ce concluzie ar ajunge un filosof la sfârșitul operii sale, el trebuie să fie om de știință la începutul ei, să fie un om înarmat cu cunoștința naturii. Lipsa acestei cunoștințe este punctul slab al multora din cei ce se ocupă azi cu filosofia“. Deci cât mai multe informații asupra metodelor și rezultatelor științei, cât mai multă stăruință asupra interpretării prin critica filosofică a acestor rezultate, cât mai multă explicare a marginilor naturale ale experienței, vor alcătui metoda acestui dicționar. Numeroase figuri ajută la înțelegerea articolelor.

Colaboratorii aleși din mai toate țările înaintate în cultură, au urmărit pe lângă scopul de informație pur științifică și pe acela de a fixa terminologia filosofică. La congresul de filosofie, ținut în 1904 la Geneva, se exprimase trebuința unei fixări a terminologiei. Orice filosof avea până acum libertatea de a da oricărui termen, orice înțeles ar voi, cu condițiunea de a-l explica și justifica. Această licență în terminologie a dus la starea de astăzi, când se pot înnumăra cu sutele înțelesurile unui termen filosofic. O reacțiune în privința acestei stări o începe mișcarea pentru întemeierea *Logisticii*, a unei științe care să exprime prin simboluri legile gândirii, întocmai cum algebra reprezintă prin simboluri legile seriilor numerice. Dicționarul lui BALDWIN își ia și el sarcina de a lucra pentru fixarea terminologiei. Pentru aceasta el dă toate însemnările diferiților termeni filosofici și explică mersul gândirii care a dat naștere acestor însemnări. Fiecare termen are echivalentul său în limbile franceză, germană și italiană. Articolele speciale se ocupă cu terminologia fiecăruia din marii filosofi (terminologia lui KANT e tratată în 9 pagini) și apoi cu istoricul terminologiei filosofice grecești, latine, scolastice, etc. Dicționarul caută astfel să țină locul unei Academii internaționale pentru terminologia științifică.

Ultima parte a Dicționarului, volumul al 3-lea, care din cauza mărimii lui este împărțit în două tomuri, se ocupă cu bibliografia filosofică. Un adevărat tezaur pentru cercetător.

În așa chip alcătuit, Dicționarul lui BALDWIN va avea o viață mai îndelungă decât cea a celorlalte opere similare: el nu se va schimba paralel cu evoluția filosofiei, ci paralel cu aceia mai înceată dar mai hotăritoare a științei.

M. ANTONIADE.

3. Reviste

La Revue, 1 Ianuarie.— *Ce que boivent les savants, les écrivains et les artistes*. Rezultatul unei anchete. Socotim suficient a spicui 2 răspunsuri. Unul este al marelui astronom C. FLAMMARION: „... n'am băut nici odată apă și nu o prețuiesc decât pentru întrebuințarea externă. Beau vin, bourgogne, bordeaux, champagne... numai să fie bun, lucru asupra căruia sunt foarte dificil. Bunicul meu era podgorean și a murit în vârstă de 90 de ani, imi pare într'un an de recoltă proastă, când soarele nu fusese destul de prielnic“. Al 2-lea răspuns este al romancierului PAUL BOURGET: „pentru mine alcoolul în oricât de slabă doză ar fi luat și sub orice formă este o împedicare absolută dela muncă“. Între aceste 2 limite se cuprind firește toate răspunsurile. SEFER BEY: *Sublima Poartă*—odată reședința marilor viziri, cari au dus spre glorie Imperiul Otoman, azi un cuibar de intrigi, umplut de

mediocrități. După o scurtă schițare a împrejurărilor, cari au contribuit la umilirea Sublimei Porți, prin câteva trăsături caracteristice, cu o fină nuanță de ironie SEFER BEY zugrăvește pe principalii bărbați de stat cari ocupă acum scena politică la Constantinopol. DR. S. BERNHEIM (*la Stérilisation de l'air*) descrie aparatul foarte simplu de care s'a folosit și rezultatele minunate la care a ajuns în sterilizarea aerului. Pornind dela 10.000 bacterii pe metru cub a ajuns după 2 1/2 ore la 1.660 bacterii; într'un alt rând pornind dela 45.000 de bacterii a ajuns la o. JACQUES DE COUSSANGES schițează aptitudinile artistice și activitatea literară a defunctului rege al Suediei Oscar II. EMIL FAGUET, o concisă analiză a maximelor lui Chateaubriand. N.

Revue des deux Mondes, 1 Ianuarie.—Un studiu întemeiat pe realități a lui PAUL LEROY-BEAULIEU, *Franța în Africa de Nord*. După o introducere asupra operei Franței în Algeria dela 1830 și în Tunis dela 1881 autorul cercetează situațiunea Franței în Maroc „nu ținem noi Marocul ci el ne ține pe noi”. „Toate silințele trebuie să tindă ca să ne scăpăm. Aplicarea clauselor conferinței de la Algesiras ne ajunge” și mai departe arătând ce mareș imperiu african are Franța, autorul spune: „să nu ne împrăștiem puterile... să știm să ne măr-ginim noi care stăpânim de pe acum imensități”.

VICENTE GEORGES D'AVENEL, își continuă observațiile foarte interesante asupra Statelor-Unite. „Americani de azi nu mai au nimic britanic decât limba; ba și aci au introdus un număr de cuvinte cari nu se găsesc în dicționarele marii Britanii”.

Evenimentele petrecute acum câțva timp în Coreia: abdicarea Împăratului, noua convențiune prin care Coreia întreagă trece sub administrația Japoneză, războiul civil, etc., au dat loc unui studiu de informațiune a lui VAY DE VAYA, *sfârșitul unui imperiu*, japonizarea Coreei.

La Revue de Paris, 1 Ianuarie.—Marele istoric bizantinist, CHARLES DIEHL, publică sub titlul de *Les Amours d'Andronic Comnène*, unul din portretele sale asupra vieții bizantine din secolul XII-lea. „Andronic Comnenul este tipul desăvârșit al bizantinului secolului al XII-lea, cu toate calitățile și viciile sale”. Odată scăpat din închisoare, fusese închis în urma unei aventuri care eră neplăcută și împăratului Manuil. Andronic luase calea către Haliciu și atunci trecând prin țara noastră a fost prins de „Vlahi” la 1164, una din primele mențiuni sigure despre Românii dela nordul Dunării. E.

Deutsche Rundschau, No. 4.—Der Jähutempel în Elefantine, v. HERMANN GUNCKEL. — Documentele arameano-egiptene proaspăt descoperite la Elefantina, în vecinătatea cataractelor Nilului, aruncă o

neășteptată lumină peste viața socială, politică și economică a răsăritului în timpul stăpânirii persane. Archiva unei familii evreiești informează despre populația pestriță din orașele Egiptului, unde trăiau alături Indigeni, Persani, Evrei, Nubieni, Babiloneni; imigranții din Palestina, se îndeletniceau cu vânzarea caselor, a locurilor de construcții și cu împrumuturi de bani; aveau judecăți între dânsii sau cu străinii de neamul lor; trecerile dela o religie la alta și căsătoriile tinerilor de nații deosebite nu erau tocmai rare.

În dărămăturile templului ebraic din fortăreața Elefantinei, — unde cărmuirea persană statornicise o colonie de soldați israeliți, — s'au găsit foi de papirus al căror conținut privește nimicirea, de către preoții egipteni, a locașului sfânt, închinat lui Iehova, și stăruințele puse pe lângă locțiitorul satrapului pentru ca să îngăduie reclădirea. I se destăinuie cercetătorului toată dușmănia, — uneori ascunsă și alte ori fățișe, — a sectelor religioase din vechime; icoana templului din Elefantina, — sprijinit pe coloane de piatră, prevăzut cu cinci porți în loc de una (cât avea templul din Ierusalim), înzestrat cu vase scumpe de aur și argint, acoperit cu bârne și scânduri de cedru, — răsare deslușită din noaptea trecutului; politica religioasă a cuceritorilor Perși, atitudinea lor împăciuitoare față de toate credințele ocrotirea deosebită, de care urmașii lui Cambise au învrednicit pe închinătorii lui Iehova, toate aceste cunoștințe se precizează multumită prețioaselor manuscrise, cu care trecutul îmbogățește istoria popoarelor din răsărit.

L.

CRONICA ARTISTICA

CASA MEȘTERULUI ANTONIE MOGOȘ

Dacă arta noastră populară nu se bucură încă de considerația ce i se cuvine, cauza este desigur că nu o cunoaștem în deajuns. În genere produsele țărănești ajung la cunoștința noastră prin alterarea banală a târgoveților sau, în cazul cel mai bun, prin exemplarele ei cele mai comune. Artă adevărat populară, neprefăcută încă, nu se vede prin orașe, de-alungul căilor ferate. Trebuie căutată prin regiunile mai adăpostite, prin colțurile mai ferite de pretinsa civilizație a târgurilor. Acolo numai ea și-a păstrat individualitatea și naivitatea ei. Acestea îi dau de altfel farmecul ei particular, cu toate formele adesea rudimentare în cari e îmbrăcată. Ori cum ar fi ele însă, aceste manifestări trebuie să ne intereseze; dacă nu din punct de vedere al frumuseții lor, care neapărat că nu se întâlnește la toate, dar desigur prin caracterul lor. Căci în aceste produse ale mâinei țaranului se reflectează o parte din sufletul lui. Un refren de doină, o ie înflorită sau o furcă minunat crestată ne desvăluie în toată sinceritatea inima poporului. Prin ele ajungem să-l cunoaștem mai bine și să-l iubim mai degrabă decât prin frazeologia uneori prea înflăcărată, alteori prea pesimistă, ce de atâta vreme ni se servește asupra țaranului român.

Una din marile misiuni ale Muzeului de etnografie și artă națională este tocmai de a aduna cât mai multe asemenea documente originale ale poporului românesc.

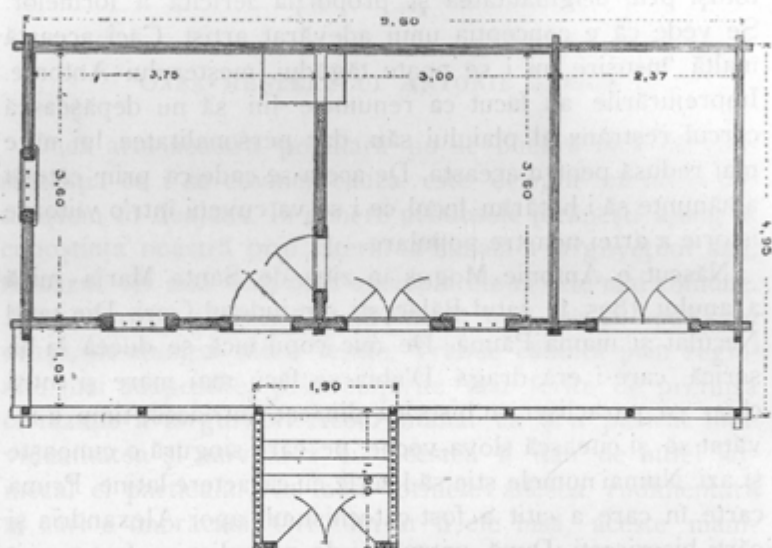
Ultima și desigur că nu cea mai puțin importantă din achizițiunile Muzeului este Casa meșterului gorjan Antonie Mogoș. Aceștia și operei sale sunt închinat rândurile de față. Ca unuia din puținii reprezentanți ce ne-au mai rămas dintre adevărații meșteri ai poporului de la țară. Artă lui e curată, necorcită de înrăuriri streine. E surprinzătoare totuși prin originalitatea și proporția fericită a formelor. Se vede că e concepția unui adevărat artist. Căci această înaltă însușire nu i se poate tăgădui meșterului Antonie. Imprejurările au făcut ca renumele lui să nu depășească cercul restrâns al plaiului său, dar personalitatea lui nu e mai redusă pentru aceasta. De aceia se cade ca prin câteva amănunte să-i hotărîm locul ce i se va cuveni într-o viitoare istorie a artei noastre populare.

Născut e Antonie Mogoș în ziua de Santa Maria mică a anului 1835, în satul Bălăcești din județul Gorj. Din tatăl Neculai și mama Păuna. De mic copil încă se ducea la biserică, care-i era dragă. D'abia se făcu mai mare și intra chiar ca paracliser în biserica din sat. Într'acest timp a învățat să și citească slova veche, pe care singură o cunoaște și azi. Numai numele știe să-l scrie cu caractere latine. Prima carte în care a citit a fost catechismul, apoi Alexandria și cărți bisericești. După patru ani de paracliser a fost numit cântăreț la aceeași biserică.

Armată n'a făcut; a scăpat ca fiu de văduvă și în schimbul a doi poli! De altfel bilet de naștere sau de botez nici n'are. Conдика în care fusese trecut a ars deodată cu casa popei care l-a botezat.

În vârstă de 28 ani și jumătate s'a însurat cu o fată din comuna învecinată Ceauru. Aci s'a stabilit de atunci încoace, fiind numit și cântăreț al bisericii din sat, funcțiune ce fără întrerupere mai ocupă încă și azi. Însurat în două rânduri a avut opt copii; patru i-au murit. Era proprietar a 16 pogoane de pământ, din cari, după ce a dat copiilor, i-au mai rămas pentru el numai vre-o două pogoane. Mai posedă și casa cu loc mare de grădină, o vacă, o iapă și o cocie (tră-

surică) cu care se duce la târg. Căci moș Antonie Mogoș e dintre fruntașii satului său. Are leafă ca cântăreț la biserică — 33 lei pe trimestru — și mai e om cu meserie, nu simplu plugar. El e meșterul care a ridicat casele cele mai chipeșe și porțile cele mai frumoase de prin cătunele Tămășești, Stolojani și Ceauru.

Planul casei lui Mogoș.

De mic încă, el se îndeletnicea cu lucrarea lemnului. Îi eră drag să cioplească, căci, de învățat, n'a avut dela cine. Doar ce a putut să prindă văzând pe alții lucrând. Eră însă așa de dibaciu din fire, încât în curând a întrecut pe toți meșterii mai bătrâni ca el. Și mai eră harnic, nu pregetă la muncă. Cu banii agonisiți prin ridicarea caselor prin satele vecine a ajuns să-și clădească și casa lui. Pe aceasta însă n'a făcut-o după porunceala altuia, ci după cum l-a tras pe el inima. Și într'adevăr, a isbutit să o facă mai mândră de cât toate celelalte: un giuvaer în felul ei. E nu numai cea mai frumoasă din toată regiunea aceea, dar, desigur, una

din cele mai interesante din toată țara. Aceasta e părerea tuturor acelor cari au văzut-o.

Un asemenea exemplar unic în felul său, nu trebuia să se distrugă, fără a fi păstrat ca model al unei arte care azi dispăre. Acesta mi-a fost de îndată gândul, când am descoperit casa lui Mogoș. Intențiunea de a o aduce la muzeu mi-a fost favorizată prin hotărîrea ce avea stăpânul ei de a o dăruia, chiar în vara trecută, spre a o înlocui cu alta de zid. Totuși însă, propunerea de a mi-o vinde cu de-a întregul s'a părut tare ciudată moșului Antonie. A trebuit să mă întorc în trei rânduri la Ceauru până să ajungem la o înțelegere⁽¹⁾. Cu cât eu, mai ales în urma constatării potrivirii proporțiilor casei cu sala muzeului în care plănuiam să o instalez, eram mai decis să o cumpăr, cu atât stăpânul ei se codia mai mult să se despartă de ea. Căci la început nu-i venea să dea crezământ celor ce-i spuneam că am să fac cu casa lui. Dar, în cele din urmă se hotărî a primi cei 500 lei ce i-am dat și vânzarea fu încheiată. Moș Antonie Mogoș s'a ținut întocmai de cuvânt: casa a fost desfăcută cu cea mai mare îngrijire și transportată fără să se fi pierdut nimic. În București a fost din nou ridicată tot de meșterul Mogoș, care, cu toți cei 73 de ani, e încă viov și stăruitor la muncă. Fotografia alăturată ne arată înfățișarea simpatică a sfîtosului moșneag.

El a plecat foarte măgulit, văzând cîntea ce s'a făcut operii sale.

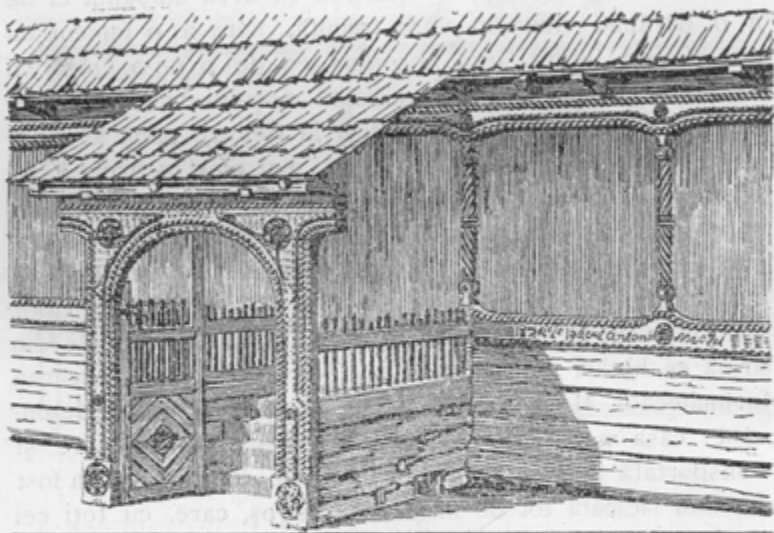
Eră tare mândru moșul când, pentru a doua oară, isprăvi de ridicat casa sa. Știa că acum o înălțase pentru vecie și că numele său eră menit să rămăie nemuritor de acum înainte.

Și avea cuvânt să se fălească. Căci i se cuvenea atîta considerare. Casa lui e, într'adevăr, o operă de seamă; este nu se poate mai reușită, în proporțiuni ca și în amănunte.

(1) Împlinesc aci o plăcută datorie de a exprima viile mele mulțumiri, pentru neprețuitul ajutor ce mi-au dat în această împrejurare, d-lui dr. Culcer, prefectul județului, d-lui I. Georgescu, directorul prefecturii, precum și d-lui C. Nițulescu, secretarul comunei Ceauru.

Orice descriere nu poate da o imagine mai bună decât vederile aci reproduse.

E tipul caselor din regiunile muntoase, cu păduri în belșug. Toată casa e de bărne de ștejar; toată e de lemn, fără nici o cărămidă. Unele grinzi sunt lungi de câte 10 metri. I-a trebuit 70 de copaci, pe cari singur i-a cioplit cu barda. A lucrat la această casă trei ani de zile. Pe frunta-

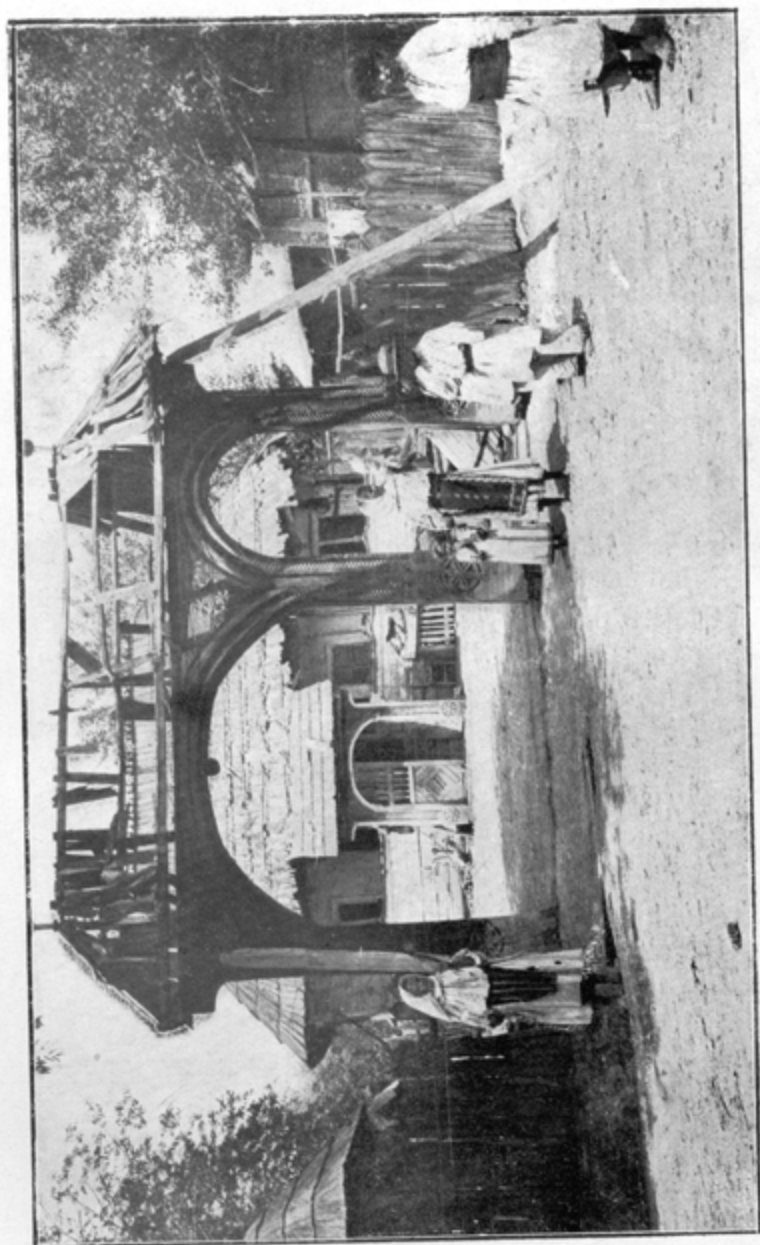

Casa lui Mogoș, azi în Muzeul de Artă națională.

Detaliul fațadei cu data și semnătura pe fruntar.

rul casei, reprodus mai sus, se vede cioplit anul începerii lucrării: 1875; pe ștenapul porții: 1878. Grinzile și toate încheeturile lor sunt așa de bine croite, încât s'au așezat și „încheiat” perfect la reconstituirea în muzeu.

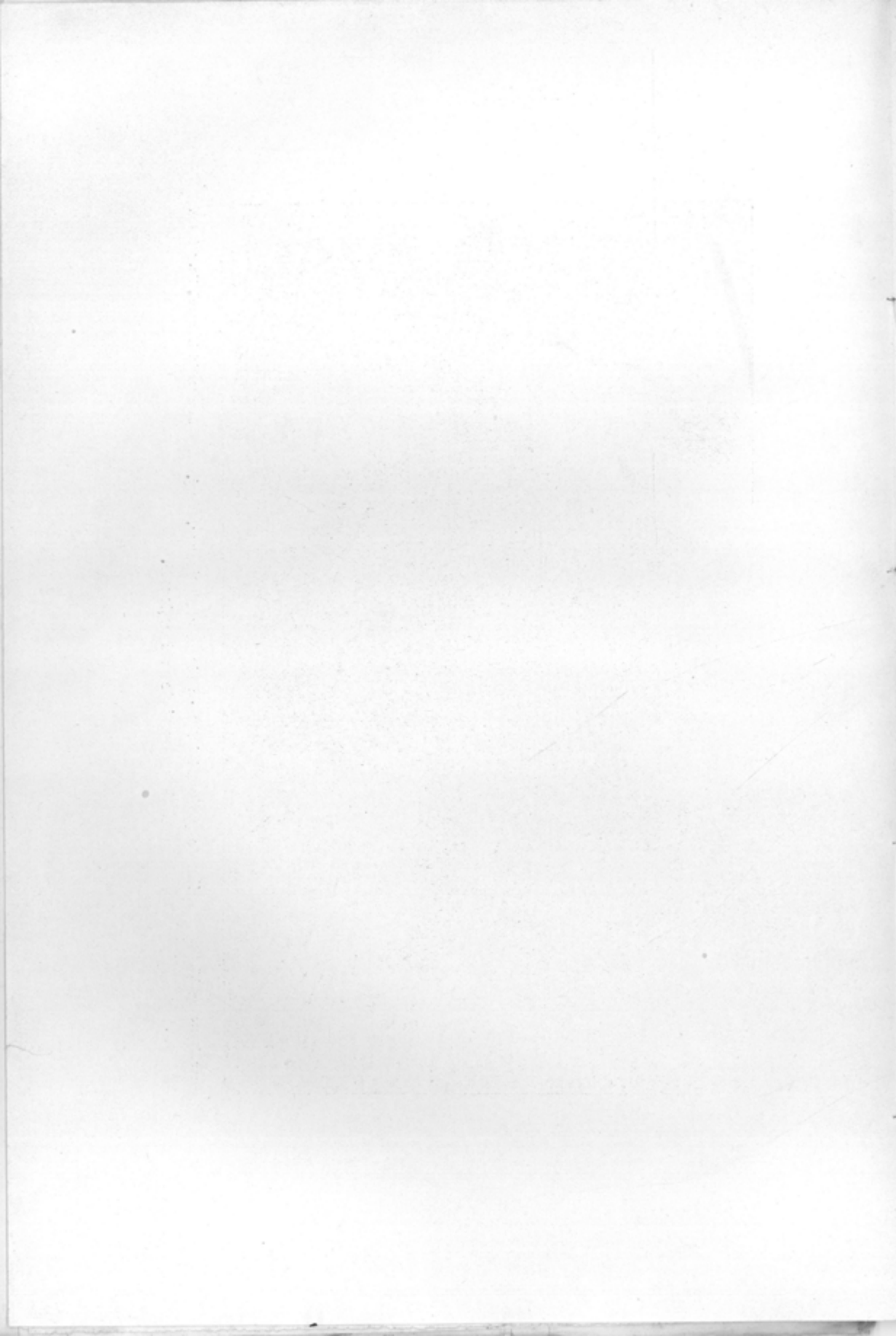
Economia casei este foarte simplă, după cum se vede în plan. Două „hodăi” și o pivniță. Odaia principală de $3,75 \times 3,60$ m., are două ferestre mici, cu zăbrele sau „ce-buce” de fier; odaia din mijloc n'are decât o ferestruie; iar ultima încăpere, zisă și pivniță, primește lumina prin deschiderea ușii, mult mai largă, în acest caz. Înălțimea încă-

Reproducerea oprită.

Poarta și Casa lui Mogoș din comuna Căpâra, Gorj.
Azi în Muzeul de artă națională.

„Convorbiri Literare”, No. 1 (1906).

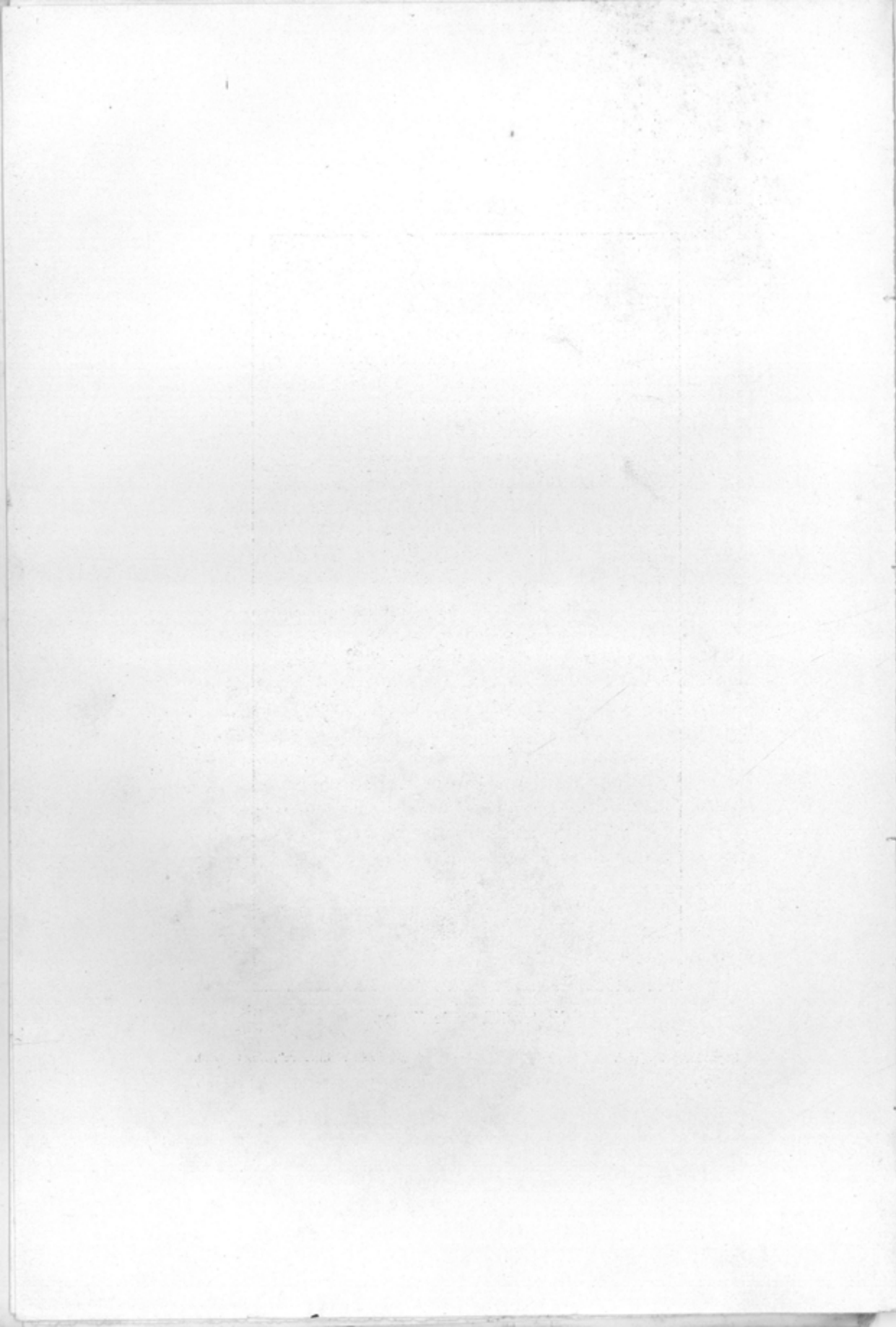

Meșterul Antonie Mogoș.

Reproducerea oprită.

„Convorbiri Literare”, No. 1 (1908).

perilor este numai de 2 metri din vatră până'n podeală; ușile însă și mai mici (1,72), așa că nu poți intra fără a te aplecă.

Dealungul casei se întinde cerdacul sau tinda, largă de un metru. Jumătatea de jos e închisă de bărne groase, de „temeiul și prăgarul“ casei. Cealaltă parte e deschisă. Pridvorul acesta constituie fațada principală, podoaba casei. Și aceasta e într'adevăr tare mândră la casa lui Mogoș. Toată e înflorită cu sculpturi. Cei șapte stâlpi, mai ales, sunt minunați. Scunzi și subțiri, sunt totuși destul de bine legați, ca să poată susține cu ușurință greutatea ce-i apasă. Și, deși așa de rudimentari ciopliți, ei conțin, în germen, toate elementele coloanei clasice. Deaceea produc o impresie așa de plăcută și desăvârșită. Au baza și capitelul la fel: de formă patrată, cu câte „o floare făcută cruce“ pe fiecare față. Fusul stâlpului e cu glafuri, lucrate în spirală, „sucitură făcută cu dăltușul“. Stâlpii nu au aceeași grosime peste tot. Prezintă o umflătură — clasică entasis — și mijlocul e însemnat chiar printr'o creștătură în formă de inel. Proporția și eleganța acestor stâlpi e admirabil reușită. În fața stâlpilor mărginași și a altor câți-va corespund la perete niște pilăștri, „undree“, cu aceiași „sucitură“ ca ornamente. Stâlpii sunt prinși în fruntarul de pe prăgar și susțin fruntarul de sus, care corespunde architravei. Aceasta este dintr'o singură bucată. Ambele fruntare au muchiile cioplite „în șarpe“ și „în colțuri“. Partea fruntarelor între stâlpi e scobită, aducându-se puțin a boltă. Tot boltite sunt și cele două încheieturi laterale.

Deasupra fruntarului de sus apar capetele grinzilor, pe cari e așezată „cosoroaba“ sau cornișea. Și aceasta are creștături în colțuri.

Nici intrarea în casă nu e obișnuită. Are o formă mai bogată, mai răsărită. În fața celor 4 trepte e o portiță. Și aceasta, întocmai ca și poarta cea mare, are stâlpii sau „ștenapii“, brațele și fruntarul încrestate și înflorate. Poarta și perețele scării e cu grătar. Imbrăcămintea porței, ca și a

ușilor are la mijloc un „ochi“ cu o floare lucrată cu „paznicul“ sau compasul.

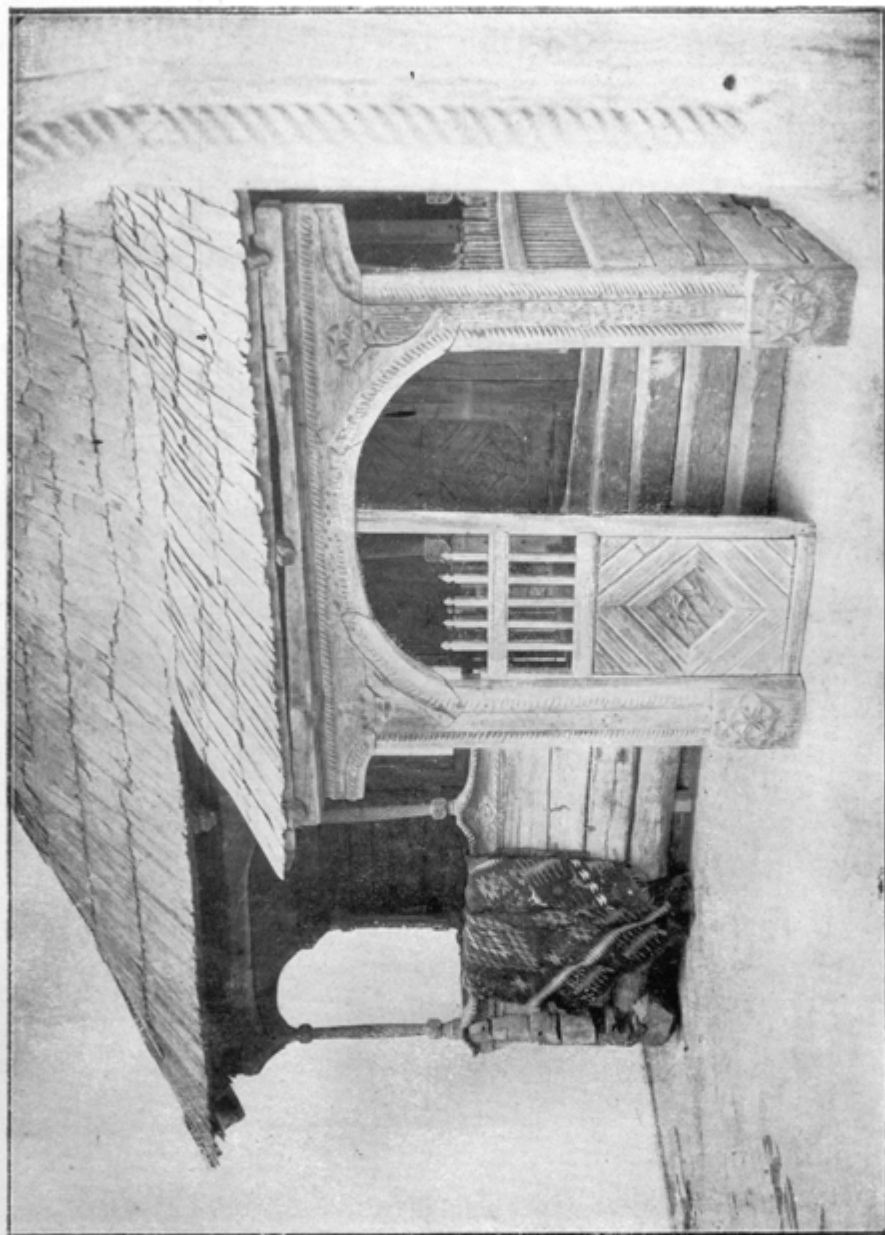
Casa e acoperită cu șindrilă, care se încheie printr'o muche de „ciocârlani“; iar în ambele colțuri ale acoperișului se înalță „țapii“. Sala muzeului e, din fericire, destul de înaltă pentru a fi permis reconstruirea întreagă, chiar și a acoperișului, casei din Ceauru.

Astfel locuința lui Mogoș e întocmai refăcută în muzeu. Rămâne să i se completeze mobilierul și mai ales podoaba tindei, pentru a o înveseli și a-i da aparența unei case locuite încă.

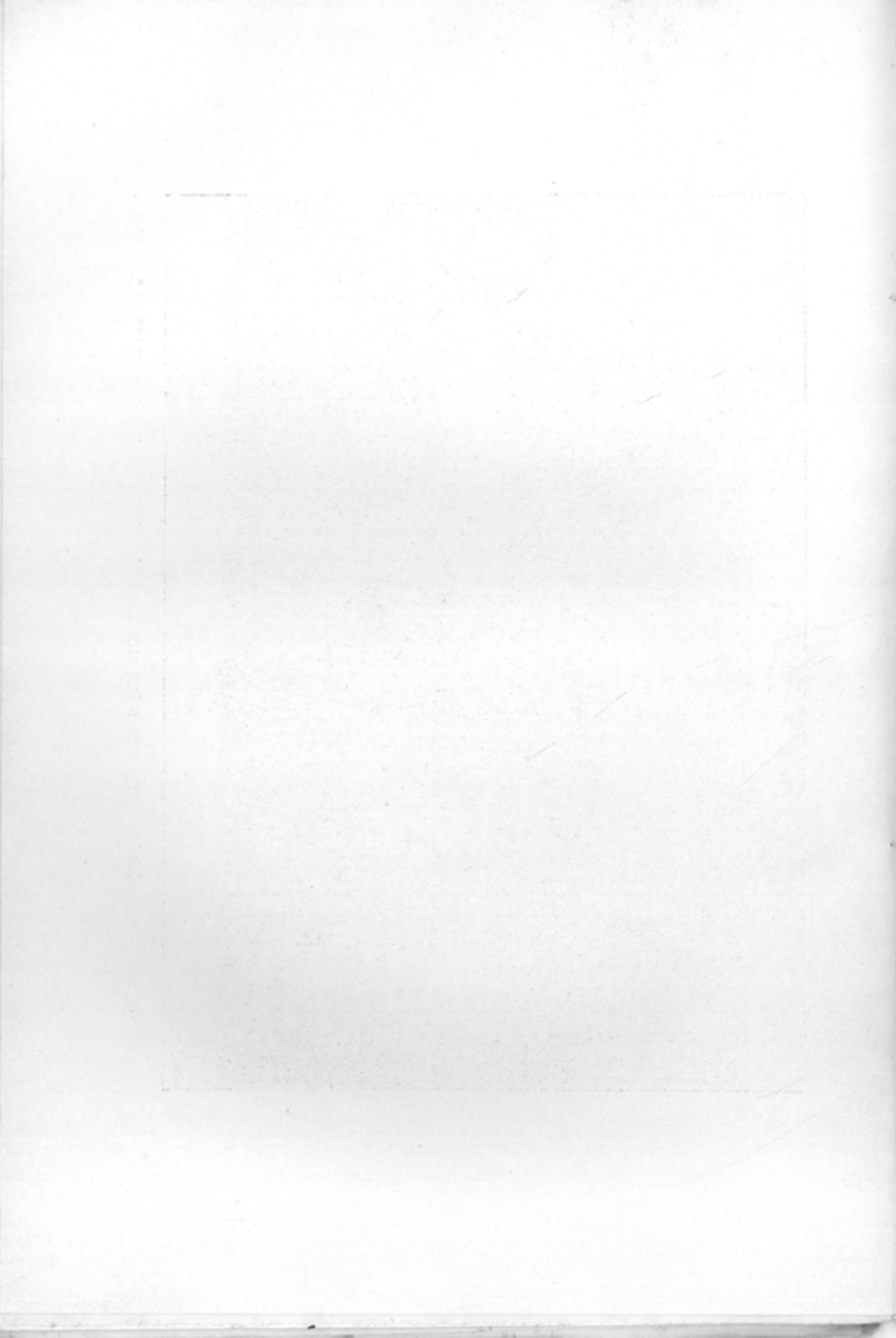
Întreprinderea, îndrăzneță în sine, de a instala într'o sală de Muzeu o casă întreagă, poate să nu găsească aprobarea tuturor. Am crezut-o însă destul de întemeiată pentru a o aduce la îndeplinire. Alții să spună dacă am reușit pe deplin.

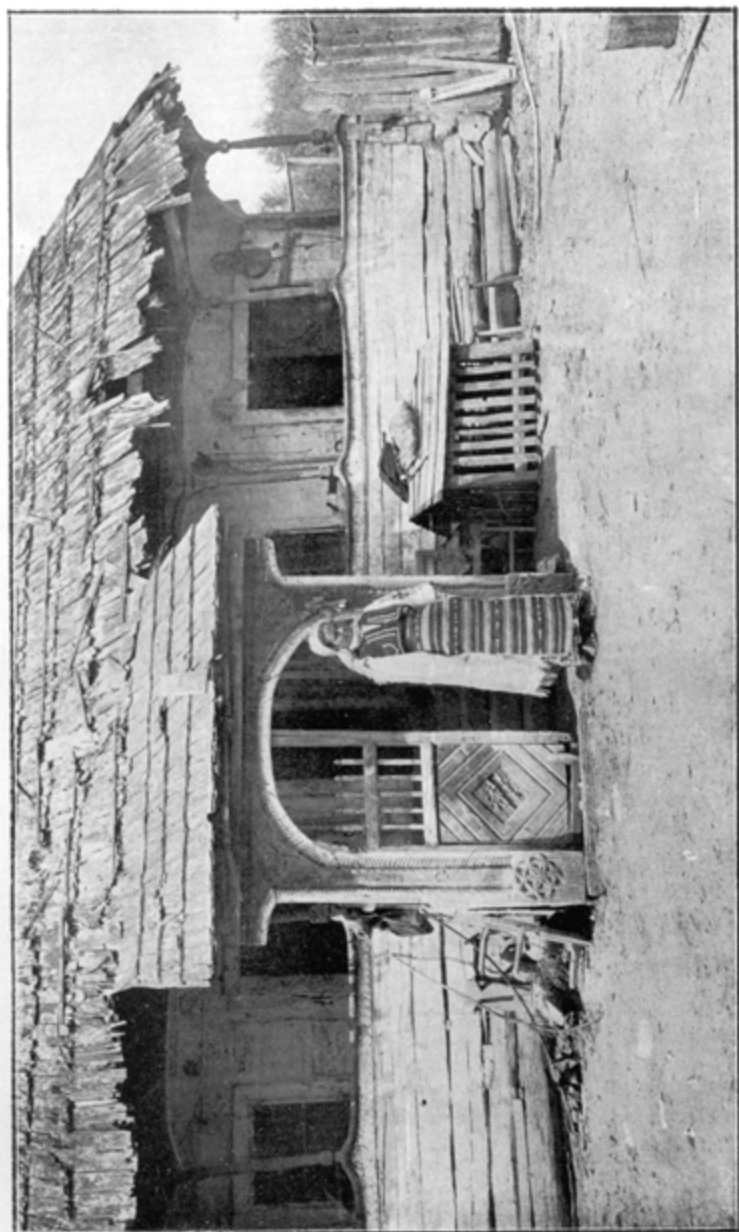
Am asigurat cel puțin unul din cele mai caracteristice tipuri ale locuinței munteanului nostru. Și cu asemenea opere ne putem mandri. Deși nu cunosc încă o altă casă, care să poată sta ca frumusețe alături de a lui Mogoș, totuși am mai întâlnit multe altele demne de admirație. O dovadă evidentă — și nu e singura — a simțului artistic firesc, pe care-l are poporul nostru. Căci după cum mi-a mărturisit moșul Antonie, el nu a făcut casa sa după vreun izvod, ci numai „după închipuirea“ lui. Adesea se trezeă din somn —'mi spuneă meșterul Mogoș — gândindu-se la casa ce ridică, la florile cu care eră s'o înfrumusețeze. El nu eră un simplu copist, ci un artist creator în adevăratul înțeles al cuvântului. Truda creațiunei l-a muncit și pe el, cași pe cel mai ilustru artist. Sculpturile lui sunt rudimentare, naive, nu însă lipsite de originalitate. Technica și tipul sunt neapărat comune. Opera lui Mogoș are însă stampila personalității sale. Ca atare cred că merită să figureze într'un Muzeu, tot atât de bine cași pânzele cutărui pictor eșit din Academiile streine.

Cu atât mai mult, cu cât casa aceasta este nu numai un

Reproducerea oprită. Casa lui Mogoș, așa cum a fost reconstruită în sala Mazeului. „Convorbiri Literare”, No. 1 (1908).

Reproducerea oprită.

Casa lui Mogoș din comuna Ceauru.
Azi în Muzeul de artă națională.

„Convorbiri Literare” No. 1 (1908)

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1911

1911

document artistic dar și social. Chiar aceia cari nu se pot înălța până la aprecierea estetică a lucrării lui Mogoș, nu vor putea totuși să-i nege însemnătatea ei socială. Țăranul, care singur își clădește un asemenea cămin, este incontestabil inzestrat cu însușiri cari merită, cel puțin, considerațiunea noastră.

Și în ziua de azi, mai mult decât ori când, am crezut necesar să pun în vederea tuturor o așa de frumoasă pildă a însușirilor înalte ale țăranului român.

Astfel numai Muzeul de artă națională își împlinește menirea socială ce o are.

AL. TZIGARA-SAMURCAȘ

CRONICA ECONOMICĂ

STATISTICA SOCIETĂȚILOR PE ACȚIUNI.

Acum două luni am terminat lucrarea referitoare la bilanțurile societăților anonime și cooperative din țară pe anul 1906. Adunarea tuturor acestor bilanțuri nu a fost ușoară, căci bilanțurile sunt încheiate și publicate la intervale diferite și nu puteam să le publicăm, la rândul nostru, decât pe mari categorii de întreprinderi, în vedere de a da putința să fie comparate între ele.

După cum am spus în prefața lucrării, alcătuirea unei statistice referitoare la societățile pe acțiuni din țară o pusesem la cale, cu regretatul statistician F. Robin, acum cinci ani. Numirea sa ca șef al statisticii generale din Ministerul de Finanțe ne-a făcut să renunțăm la ideea de a face o lucrare împreună, rămânând ea să fie întreprinsă prin serviciul ce el conducea, dându-i-se proporțiuni mai mari. Incetarea din viață a lui F. Robin, în primăvara anului trecut, a avut de urmare întreruperea lucrării.

Ne-am gândit însă că o culegere, chiar pe un singur an, a tuturor bilanțurilor, prezintă destulă utilitate. Am reușit să alcătuim, pentru întâia oară, statistica societăților pe acțiuni din țară și am găsit că în anul 1906 am avut în țară 167 societăți anonime, dispunând de un capital de 342 milioane lei, și anume:

No.	Felul Societăților	Capital în lei
61	Bănci	69 milioane
4	Asigurări	10 "
3	Credite Financiare	11 "
63	Întreprinderi comerciale și industriale .	100 "
36	Petrol și mine	152 "

Bănci.— În București aveam 16 societăți de credit, cu capitaluri variând între 12 milioane și 45 mii lei. Capitalul tutulor acestor societăți eră de 57.850.000 lei, dispunând de un numerar în casă la sfârșitul a-

nului 1906 de 168 $\frac{1}{2}$ milioane lei, iar beneficiul net realizat de ele a fost de 12 $\frac{1}{2}$ milioane lei.

În categoria aceasta nu am coprins Loteria de Stat (capital 3 milioane lei) și Muntele de Pietate (capital un milion lei), cari nu și-au publicat încă bilanțurile.

În județe au funcționat 45 Societăți de Credit, având un capital de 11 milioane lei, din care :

2	bănci cu un capital de	1.000.000 lei
1	» » » » »	651.000 »
3	» » » » »	500.000 «
4	» » » » »	intre 4—500.000 »
4	» » » » »	3—400.000 »
10	» » » » »	2—300.000 »
10	» » » » »	1—200.000 »
10	» » » » »	sub 100.000 »

Numerarul aflat în casa acestor bănci la sfârșitul anului 1906 eră de 1 $\frac{1}{2}$ milion lei și beneficiile nete realizate atinsese suma de 1 $\frac{1}{2}$ milioane lei aproape.

Toate băncile din țară, în număr de 61, aveau în portofoliul lor efecte comerciale, în valoare de 112 milioane lei, din care valoarea portofoliului societăților de credit din județe eră de 11 milioane lei.

Asigurări.—Societățile de asigurare, în număr de patru, dispun de un capital de 10 milioane lei, având fonduri de garanțe de peste 60 milioane lei și beneficii realizate aproape 2 milioane lei, în anul de care ne-am ocupat.

Creditele funciare aveau puse în circulațiune scrisuri în valoare de 485.260.025 lei, din care 299.768.225 lei scrisuri funciare rurale, 159.505.900 lei scrisuri funciare urbane București și 28.985.900 lei scrisuri funciare urbane Iași.

Datoria proprietarilor eră de 299 milioane lei la Creditul rural de 159 $\frac{1}{2}$ milioane la Creditul urban și de 26 milioane lei aproape la Creditul urban din Iași.

Capitalul celor trei instituțiuni de credit eră de 11 milioane lei aproape, din care 578 mii lei în numerar și 10.422.000 în efecte. Capitalul de rezervă se urcă la 28 $\frac{1}{4}$ milioane lei din care 14.700.000 lei în efecte.

Profitul net obținut de Creditul rural a fost de 450 mii lei, și Creditul urban din București a realizat un profit net de 593.164 lei.

Întreprinderile comerciale și industriale, în număr de 63, dispuneau de un capital de peste 100 milioane lei, iar beneficiile nete ale lor au atins 12 milioane lei.

Aceste întreprinderi se repartizau astfel: 7 exercitând industria de hârtie și a tiparului; 10, având de scop industria și comerțul de ali-

mentațiune; 7, industria de transport și iluminat; 7, mașini și metalurgie; 2, sticlărie; 2, bazalt și ciment; 7, industria și comerțul lemnului; 5, industria textilă; 2, produse chimice; 14, întreprinderi comerciale diverse.

Societățile de petrol, aveau la sfârșitul anului 1906 un capital de 152 $\frac{1}{2}$ milioane lei, iar beneficiul lor nu au depășit 10 milioane lei.

Desvoltarea pe care o iau societățile anonime și numărul lor, care crește din an în an, dovedește îndeajuns progresele pe cari le facem pe tărâmul comercial și industrial. Capitalurile mari nu se pot aduna decât prin asociațiune și ar fi de dorit ca Românii să contribuie cât mai mult la alcătuirea lor.

În statistica bilanțurilor ce am început să pregătim pentru anul 1907, vom arăta care este partea capitalului românesc în capitalurile de peste 400 milioane lei, cari sunt investite în întreprinderile societăților anonime, la începutul anului în care am intrat.

CHR. D. STAICOVICI.

CRONICA POLITICĂ

LEGEA ÎNVOELILOR AGRICOLE

Legea invoelilor agricole, votată de Corpurile Legiuitoare a fost promulgată și a intrat astfel în vigoare.

Împrejurările excepționale în care a fost propusă și votată această lege, în urma răscoalelor din primăvara trecută și a manifestului lansat de Guvern, precum și faptul că ea este chemată a regulă raporturi economice și juridice, care interesează mai bine de patru cincimi din populația totală a țării, îi dau o însemnatate ce nu se poate tăgădui.

De aceea credem că nu este fără interes, a fixa aici punctele principale aduse în discuțiune cu această ocaziune, dispozițiunile de căpetenie ale noiei legi, precum și de a indica efectele probabile ale aplicării ei.

* * *

Discuțiunea ce a avut loc în Parlament nu s'a mărginit numai la cestiunea invoelilor, ci, precum eră și firesc, a căutat să pue în lumină diferitele cestiuni, cari vin în atingere cu starea morală și materială a țărâtimei.

Dacă, în ce privește starea morală, toți au fost de acord pentru a recunoaște că ea este rea și că, țaranul nostru este cu desăvârșire înapoiat ca cultură, apoi nu a fost tot așa în ceea ce privește starea lui materială. Aci părerile au fost împărțite. Unii, recunoscând că ea nu este ceea ce ar trebui să fie, au arătat că, totuși nu se poate zice că este nici așa de rea, și și-au întemeiat modul lor de a vedea, pe dovezi cari n'au fost infirmate. De această părere este, — sau, în tot cazul, eră acum patru ani — și domnul Ministru de Finanțe, ale cărui aprecieri foarte interesante în această privință, au fost citate în cursul discuțiunii. Alții au prezintat această stare ca desnădăjduită, descriind-o în culorile cele mai întunecate. Eră aci o vădită exagerare.

Asemenea, dacă toți, animați de aceeaș dorință d'a ocroti pe țaran, au fost de acord în ceea ce privește nevoia modificării legii invoelilor și asupra punctului că ea trebuie, de aci înainte, să devie obligatorie, oprindu-se puțină de a mai contractă după dreptul comun, apoi diver-

giușele au apărut adânci între partide, când a fost vorba de a se ști, care putea fi eficacitatea unei legi de învoeli, ori cât de bună ar fi ea, pentru îndreptarea relei stări dela sate, precum și pe ce baze trebuia alcătuit noul regim al învoelilor.

Unii, liberalii, au văzut tot răul în actualele raporturi dintre proprietari și țărani. Ei au zis : « e uzură și intervenim prin lege, pentru a o împiedica ».

Ceilalți, conservatorii, au atribuit unor cauze mult mai complexe și mai numeroase, relele de cari suferă țărănimea. Pentru dânsii nu se putea zice, că este uzură și în orice caz, mijloacele de intervențiune propuse erau inadmisibile.

În jurul acestor puncte au urmat desbaterile. Nu este nimic mai delicat decât a preciza noțiunea uzurei, în materia de contract de muncă. Spațiul ne lipsește aci, pentru a intra în amănunte, în această privință. Vom indica numai, că singura legislație, care — după cunoștința noastră — a admis uzura drept de nulitate a contractului de muncă, legislația germană, a fixat un criteriu precis și restrâns de apreciere în această materie. Dar în afară de cestiunea teoretică, se poate oare susține în fapt, că, în general, învoelile la noi ar fi uzurare? Aceasta este cestiunea ce trebuia limpezită, căci pe dânsa s'a bazat o întreaga campanie, dusă în contra proprietarilor. S'au anunțat statistici, în această privință, cari, dacă ar fi apărut la timp, ar fi fost poate discutabile, din punctul de vedere al valorii lor, fiind dată priza în care au fost alcătuite dar cari, când vor apare acum, vor fi de sigur, discutabile, din punctul de vedere al utilității lor.

D-nul Ministru de Interne, a indicat în treacăt o cifră, aceea de 75 lei, ca reprezentând arenda anuală medie, a unui hectar de pământ dat în învoială. Această cifră a fost contestată de un reprezentant al minorității, d-nul N. Filipescu, care a dovedit că, la noi, valoarea pământului este departe d'a # crescut în proporția în care a crescut în alte țări nouă ca a noastră, și este departe d'a fi atins pe aceea din țările imediat vecine cu noi și că salariile, cari în regimul nostru agricol servă drept normă de evaluare a arendei pământului dat în învoială, sunt, în general, în constantă creștere și că pot suporta comparația cu salariile agricole din alte țări, de pildă din Franța.

Spusele d-sale au rămas fără replică. Așa încât se poate zice, că s'a făcut dovada că învoelile nu sunt uzurare, pe când dovada uzurei rămâne încă de făcut.

Cei cari au susținut existența uzurei au conchis că statul trebuie să intervie pentru a o reprimă. Nu este nimic de zis contra legitimității intervențiunii statului, când este vorba de a ocroti pe cei slabi. Acest principiu este admis azi de toate statele, ori cari ar fi forma lor de guvern, ori care ar fi doctrinele economice profesate de diferitele gu-

verne. Anglia, țara individualismului și a liberalismului economic clasic, a fost cea d'întâi cari a introdus în legislațiunea ei uvrieră, limitarea orelor de muncă. Pretutindeni azi se urmează o politică socială de protecțiune a muncitorilor, consistând în măsuri de igienă, de siguranță, de prevedere. Cooperațiunea este asemenea privită ca o pârghie puternică de ridicare a muncitorilor. Este însă o școală care merge mai departe și care împinge intervențiunea până la tiranie. Aceasta este școala socialistă, care preconizează intervențiunea Statului în repartitia bogăției. Și până la această intervențiune merge noua lege a învoelilor, ale cărei dispozițiuni esențiale se pot rezuma în trei: crearea de pășuni comunale, stabilirea unui minimum de salariu și a unui maximum de arendă și de dijmă și o reglementare complicată și excesivă a raporturilor dintre proprietari și țărani.

În fața acestei concepțiuni, a stat contraproiectul depus de d-l P. P. Carp, în numele partidului conservator, care culmină într-o dispozițiune relativă la contractul de muncă în bani. Aci într'adevăr există o depresiune a salariilor, a cărei cauză stă în obiceiul de-a se plăti munca cu anticipație, cu mult înainte la executarea ei. De aceea proiectul conservator interzicea plata astfel făcută, și pentru a nu privă pe țăran de acest mijloc d'ași procura resursele necesare, dispunea ca avansurile asupra contractelor de muncă să se facă de băncile populare. Această măsură ar fi avut de sigur de efect urcarea salariilor. Că, în acest obicei al plăței anticipate stă cauza răului, o recunoaște implicit noua lege, care declară că minimumul de salar nu se aplică, când învoeala se face în cele 30 de zile care preced executarea muncii. Soluția pe care o dă este însă nepotrivită, căci ea va duce la suprimarea avansurilor, fără a se pune alt ceva în loc, și se va întoarce deci contra țăranului. Îi va fi cu neputință proprietarului, a plăti cu 6 luni înainte, munca pe prețul când se execută—căci pe această bază se va alcătui minimumul, care astfel va fi în realitate un adevărat maximum—când nu va ști încă valoarea recoltei, și când nu va avea siguranța că munca va fi îndeplinită.

Vom examina în numărul viitor, cum va fi primită noua lege de cei interesați, adică de proprietari și de țărani și vom căuta să arătăm cari vor fi efectele, ce se pot prevedea, ale aplicării ei.

C. HIOIU.

CRONICA SCOLARĂ

SITUAȚIUNEA MATERIALĂ A MEMBRILOR CORPULUI DIDACTIC

De câțiva ani de zile, aproape nu e întrunire solemnă a vreunei părți din corpul nostru didactic, în care, pe lângă alte deziderate privitoare la școală, membrii acestui corp să nu se plângă mai ales de reaua lor stare materială. Și în recentul congres al învățătorilor, și mai înainte, prin diferite memorii sau prin expuneri orale ale profesorilor de curs secundar, s'a atras în mod stăruitor luarea-aminte a celor în drept asupra acestei situațiuni precare a «învățătorilor» noștri de toate treptele, precum și asupra primejdiei ce rezultă din ea pentru viitorul învățământului în țara noastră.

Chiar această stăruință unanimă pentru o chestiune de ordin material—din partea unor oameni chemați (și cei mai mulți și deprinși) a trăi mai mult într'o lume ideală—ar trebui să dea de gândit.

Nu putem intra aici în amănunte; vor fi de ajuns însă câteva cifre și puține cuvinte în treacăt, spre a îngădui o dreaptă orientare în chestiunea aceasta.

Învățătorii de sat sânt plătiți la noi unii cu 40, alții cu 60 și alții cu 85 de lei lunar⁽¹⁾. [În parentez, o mică comparare de cifre: Un camerist de la ministerul instrucțiunii publice e plătit cu 105 lei lunar, un dorobanț cu 95 de lei, un om de serviciu cu 70 de lei; ușierii de la ministerul de finanțe sânt plătiți cu 114, 95, 85 de lei, iar rândușii de acolo cu 75 de lei.]

Institutorii au un salariu de 160, 200 și 220 de lei pe lună, profesorii de curs secundar au în buget 335 de lei, iar cei de universitate 430 (agregății) și 550.

La aceste sume se adaugă «gradațiile» de 10% (mai înainte erau de 15%) după fiecare termen de 5 ani, în cei d'întâi 20 de ani de serviciu, adică numai 4 termene de gradație în tot.

(1) Sumele acestea, ca și cele următoare, sânt salariile *nominale* din buget, la care se fac reducerile obicnuite pentru pensie etc., așa încât suma primită efectiv în mână e mai mică.

Membrii corpului didactic au însă în schimb o obligație specială, impusă *numai* lor dintre toți slujbașii statului, obligație care micșorează încă simțitor sumele de mai sus: anume, când un profesor e bolnav, el trebuie să-și pună suplinitor la catedră, pe care e obligat să-l plătească *din leafa sa*, astfel încât boala, pe lângă neajunsurile ce aduce celorlalți muritori, pe lângă slăbirea sănătății și pe lângă cheltuielile ce impune tuturor oamenilor, îi mai izbește pe profesori și cu o reținere de 60% din salariu, pe timpul cât au fost bolnavi.

Apoi, prin chiar profesiunea lor, toți acești slujitori ai statului au nevoi speciale de *cultură*, care cer foarte multă cheltuială. Acești oameni, care au sarcina de a transmite copiilor și tinerimii țării cultura omenească, fie chiar sub forma ei cea mai elementară, nu pot rămâne numai cu ceea ce au învățat în școală: pentru ei este nu numai o nevoie sufletească și o chestiune de demnitate, ci și o *datorie de serviciu* de a se ține mereu în curent cu noile publicații din specialitatea lor și cu progresul metodelor de învățământ. Alară de asta, chiar natura profesiei lor le impune o viață socială ceva mai ridicată — deci alte cheltuieli neapărate.

E-cu puțină, atunci, să trăiască convenabil acești servitori ai statului, dintr'un asemenea salariu? Din 40, și chiar din 60 și 85 de lei pe lună își poate plăti un învățător de sat hrana, îmbrăcăminte, locuința, și-i mai poate rămâne încă ceva pentru creșterea copiilor, pentru căutarea sănătății lui și a familiei sale și pentru celelalte cheltuieli de neînălțurat?

Și cu cei de la oraș lucrul stă tot așa de rău. În orașele mari mai ales, viața e excesiv de scumpă. În București, de pildă, aproape nu se poate găsi pentru o familie locuință sănătoasă cu chirie mai mică de 1.000—1.200 de lei pe an, cel puțin. iar întreținerea zilnică a unei familii de 3—4 persoane, în cele mai modeste condiții, cere cel puțin 5 lei pe zi (socotind într'aceasta mâncarea, încălzitul, luminatul, spălatul și servitoarea).

Întregul salariu actual al unui institutor e absorbit dar numai de cheltuielile pentru locuință și întreținere, iar în unele părți chiar nu ajunge nici măcar pentru atâta.

Și atunci, ce fac acești oameni, spre a putea eși de-asupra nevoilor? Sau rămân necăsătoriți și duc o viață *subt* nivelul social al culturii lor și al funcțiunii lor în stat; sau, cei mai mulți, se însoară tot cu o profesoară — și, în acest caz, trebuind să lipsească amândoi de acasă o mare parte din zi, suferă creșterea copiilor lor proprii și viața lor de familie; sau trebuie să caute resurse nouă în alte ocupații în afară de școală — și, atunci, nu mai pot da școalei tot sufletul lor, nu mai pot avea acea libertate de spirit și acea lipsă de griji, care, la ei mai mult decât la oricare alții, e o condiție esențială pentru îndeplinirea cu folos a sarcinei delicate ce li s'a dat în alcătuirea statului. Nu mai vorbesc de o altă urmare a acestei stări, — de ușurința cu care *politica*, politica rea, poate

prinde pe cei mai nevoiași dintre oamenii stăpâniți de asemenea griji: neavând independența materială, mulți dintre ei își pierd, din pricina asta, și independența morală și ajung adesea agenți electorali ai oamenilor politici fără conștiință.

Cu profesorii de liceu și cu cei de universitate, având în vedere cerințele mai mari în toate privințele ale situațiunii lor respective, lucrul nu stă mai bine.

Și, pentru toți, nu trebuie uitat încă ceva: trebuie să luăm în seamă că meseria aceasta de «învățător» este una din cele care mistue mai mult sănătatea trupească și energia sufletească a unui om. Să stai zile întregi de-a rândul, ori măcar și numai câteva ceasuri pe fiecare zi într-o cameră unde respiră 40—80 de inși (adesea și mai mulți), care cu câteva minute înaintea, prin sburdălnicia firească a vârstei, au ridicat tot praful din clasă în slavă; să fii silit adesea a petrece aceste ceasuri de lecție într-o încăpăre umedă, nesănătoasă, sau care slujise odinioară drept adăpost vitelor ⁽¹⁾; să ai mintea vecinic încordată în fața atâtor ochi vii care cer de la tine lumină și îndreptare; să fii și acasă la tine într-o continuă tensiune sufletească, cu cercetarea lucrărilor în scris ale elevilor, cu pregătirea cursului pentru zilele următoare [știu oare mulți, că pentru pregătirea unei singure ore de curs unui profesor conștiincios de liceu îi trebuie multe cea uri și adesea zile, iar unuia de universitate mai multe zile întregi?] și cu grija exactității până la minut: trebuie să recunoaștem că o muncă de așa delicatețe și de așa încordare rar vor fi având alți slujitori ai statului. De altfel, cercetările statistice în privința longevității medii a diferitelor profesii omenești, făcute în alte țări, au arătat că profesorii de toate treptele sânt (împreună cu medicii) printre oamenii cu viața cea mai scurtă.

În țara noastră, de vre-o 40 de ani încoace viața s'a scumpit cel puțin împătrit. Eră lucru drept și cu minte, ca remunerarea funcționarilor statului să țină seamă de acest fapt. Așa s'a și făcut cu toți ceilalți. Numai cu membrii corpului didactic s'a procedat altfel: nu numai că nu li s'au mărit salariile nici cu o pară, dar chiar s'au scdzut, astfel încât remunerația lor de acum este, nu în mod relativ, ci în mod absolut, mai mică decât cea de la 1864.

O astfel de stare din ce în ce mai rea a celor ce îmbrățișează învățământul trebuie să aibă și urmări mai îndepărtate: Una din ele ni se pare a fi scăderea importanței sociale a acestei clase de oameni culti și, printr'asta, o împuținare a valorilor în viața publică și în viața de cultură a

(1) Chiar în capitala țării se află un liceu la care, de ani de zile, încăperile a 2 clase sânt într'un fost grajd, de pe al cărui fronton, până de curând, un cap de cal privea nedormit la profesorii și copiii ce treceau pe sub el.

țării. De unde, înainte vreme, profesorii de orice grad și în deosebi profesorii de la școalele secundare erau oameni de inițiativă culturală și elemente fruntașe în viața socială mai ales în orașele de provincie, de la un timp încoace cei mai mulți par'că se tem sau se rușinează să iasă din colțul lor. Locul părăsit astfel de ei e prins de elemente cu mai puțină cultură, și adesea cu mai puțină cuviință, ceea ce nu poate fi spre folosul propășirii neamului. Doar învățătorii, prin înființarea băncilor populare, încep a câștiga iarăși rolul firesc de elemente conducătoare și active în viața poporului de la țară.

Problema aceasta ni se pare însă că nu se mărginește numai la cei de azi și la interesele unei clase, ci atinge interese sociale mai înalte. Dacă statul va continua să mențină această stare de lucruri, e de prevăzut o scădere a nivelului învățământului. Până acum câțiva ani eră un fel de tradiție, ca elementele cele mai bune dintre absolvenții școalelor noastre să se îndrepte spre profesorat. Acum însă, pare că lucrurile se schimbă: privind starea de inferioritate în care e ținută cariera didactică și înlesnirile ce înfățișează altele, în deosebi cele administrative, judecătorești și militare, elementele de elită din tinerețea noastră nu mai sânt atrase spre profesorat. Garanția de stabilitate în funcțiune, care eră una din ademenirile carierei didactice, nu mai e acum un apanagiu al ei: prin legi și prin moravuri se introduce din ce în ce mai mult imobilitatea și în administrație și în justiție. Și, pe când aceste cariere au câștigat astfel o nouă însușire, ele oferă încă pe de-asupra atracția unei pregătiri mult mai ușoare, a unei retribuții mai mari, a unei poziții sociale mai însemnate, cum și perspectiva înaintării. Pentru profesorat, singura schimbare ce s'a făcut a fost o prelungire a muncii de pregătire și o îngreuiare a condițiilor de pătrundere în această carieră. Având apoi, pe lângă perspectiva unei vieți grele și monotone și a rămânării pe loc în rang, și pe aceea a unei vecinice sărăcii și a unei situații sociale nepotrivite cu sarcinile și cu bogăția de cultură adunată în sufletul celor ce ajung profesori, nu e de mirare dacă mințile cele mai agere vor lua drumul altor profesii. Va fi un câștig, firește, pentru societate, în unele privințe; dar acest câștig nu va compensa nici pe departe paguba ce va rezulta pentru cultura neamului nostru, când spre cariera de învățători și de educatori ai copiilor noștri se vor îndrepta mai ales elementele cele mai șterse, care n'ar avea loc în altă parte unde e mai bine.

De aceea socotim că această chestiune a îmbunătățirii situațiunii corpului didactic e o chestiune de stat, pentru care trebuie găsită o deslegare, cât mai curând.

Nenorocul acestor căsniți slujbași ai statului este că sânt prea numeroși și că orice urcare a salariilor, cât de mică, cere un spor destul de apreciazabil în bugetul ministerului instrucțiunii publice. Considerațiunea

... Dar și de astă dată planul lucrării a fost stat de vânt, înalt câștigul ei nu se putea prevedea decât într-un timp foarte în-

aceasta însă nu poate fi un cuvânt hotărîtor pentru cine se gîndește mai departe decât ziua de mâine.

Îmi vine în minte o observație foarte judicioasă, ce am auzit-o de la un bătrîn om politic: noi creem mereu slujbe și instituții nouă și nu organizăm cum se cade nimic din ceea ce avem; la noi se clădește numai în extensiune, și aproape nimic intensiv; de aceea creațiunile noastre sociale nu au destulă tărie și nu dau rezultatele ce așteptăm.

Ar fi, poate, vremea să se facă un fel de „commasare“ a instituțiilor și a organelor vieții statului. Atunci, desființându-se ce e inutil, reducându-se ce e lux, și concentrându-se tot ce poate fi strîns la un loc, s'ar putea da mai multă putere și mai mult suflet întregii noastre culturi.

În orice caz, e o chestiune de dreptate și un interes de stat ca să se dea corpului didactic mijloacele de traiu potrivite cu chemarea sa deosebită și cu rolul ce trebuie să aibă în viața unui popor cu aspirațiuni de cultură.

I. A. R.

DELA ACADEMIE

Fapt de mare însemnătate culturală și națională:

S'a imprăștiat în public prospectul mult doritului și mult așteptatului *Dicționar al limbii române*, lucrare întocmită și publicată după indemnul și cu cheltueala M. S. Regelui Carol I.

Pe lângă numărul acesta al Convorbirilor literare se împarte în științarea Academiei, din care credem folositor a reproduce aici scurta notă preliminară asupra împrejurărilor prin cari a trecut prepararea lucrării și în cari ea începe acum a se publica.

Iată ce spune Academia în această privință:

„ACADEMIA ROMÂNĂ, chiar dela începutul ei, pe când se numia Societate Academică, a căutat să alcătuească un Dicționar al limbii române, și în anul 1869 a însărcinat pe membrii săi I. Eliade-Rădulescu, A. T. Laurian și I. C. Massim, cu elaborarea unui asemenea proiect. Acești membri, ajutați mai târziu de colegii lor I. Hodoș și G. Bariț, au dat la lumină *Dictionariulu limbii romane* și *Glossariu care cuprinde vorbele d'in limb'a romana straine prin originea sau form'a lor, cumu și cele de origine indouiosa*. Meritoasa lucrare însă nu corespundea cerințelor științei, deși autorii au terminat-o cu cel mai mare zel.

„În anul 1884, Protectorul Academiei Române, M. S. REGELE CAROL I, deschizând într-o ședință festivă sesiunea generală, a ridicat din nou chestiunea Dicționarului și a pus la dispoziția Academiei și mijloacele materiale trebuitoare.

„În urma acestui generos indemn, Academia Română a încredințat lucrarea celui mai renumit linguist ce-l aveau Românii în acel timp, d-lui B. P. Hasdeu, care a început opera sa sub titlul „*Magnum Etymologicum Romaniae*”; însă în decurs de 13 ani d-l Hasdeu a publicat trei volume, cuprinzând numai litera A și începutul literei B, și o vieață de om nu ar fi fost în stare să ducă la capăt lucrarea sub forma aceasta.

„În anul 1897 însărcinarea de a alcătui Dicționarul s'a dat d-lui profesor universitar Al. Philippide, căruia i s'au adăos colaboratori, pentru strângerea materialului, d-nii S. Fl. Marian, membru al Academiei Române, I. Urban Jarnik, profesor la universitatea din Praga, și patru foști studenți ai d-lui Philippide aleși de d-sa. Extragerea materialului lexical a ținut 2 ani, după cari d-l Philippide a început redactarea. Dar și de astă dată planul lucrării a fost atât de vast, încât sfârșitul ei nu se putea prevedea decât într'un timp foarte în-

depărtat. Comisiunea Dictionarului, aleasă de Academie încă din anul 1897 și compusă din d-nii I. Kalinderu, T. Maiorescu, N. Quintescu, D. Sturdza și Gr. Tocilescu (în 1907 a fost adăos la comisiune și d-l St. C. Hepites, spre a revedea mai ales partea științifică), a propus—pentru o mai grabnică înaintare—câteva prescurtări la planul de lucrare al d-lui Philippide. Însă d-l Philippide nu s'a învoit cu modificările propuse, și la 1 Ianuarie 1906 lucrarea a fost încredințată d-lui profesor Sextil Pușcariu, membru corespondent al Academiei Române, care a prezentat un program în conformitate cu dorințele Comisiunii. Programul se publică în fruntea întâiului fascicol românănd ca introducerea pentru întreaga operă să apară la sfârșitul ei.

„În Iunie 1906 d-l Pușcariu și-a asociat pe d-l Ioan A. Rădulescu-Pogoneanu înpărțind mai apoi între dâșii lucrarea astfel, încât d-l Pușcariu să redacteze cuvintele vechi ale limbii, iar d-l Rădulescu neologismele, având a revedea fiecare partea celui alt, pentru eventuale îndreptări, modificări sau întregiri. Afară de aceasta d-l Rădulescu mai este însărcinat cu revizuirea părții formale a lucrării, cu controlarea traducerii franceze și cu supraveghierea tiparului.

„Redactarea Dictionarului se face de d-nii Pușcariu și Rădulescu după materialul lexical cules în cea mai mare parte de d-l A. Philippide și de colaboratorii săi, și întru aceasta sunt ajutați de d-nii profesori C. Gălușcă din Iași și C. Lăcea din Brașov“.

Iacă și condițiile materiale de publicare și de vânzare:

„Lucrarea va formă trei volume, cam de câte 800 pagine fiecare.

„DICTIONARUL astfel întocmit va apărea în fascicule de câte 5 coale; cel puțin câte două fascicule pe fiecare an.

„Prețul întregii lucrări este de 60 lei.

„Pentru cei cari se înscriu dinainte, prețul este de 40 lei, plătiți: 20 lei la înscriere, 10 lei după primirea tomului I-ii și 10 lei după primirea tomului II.

„Celor înscriși dinainte li se vor trimite fasciculele îndată după aparițiunea lor.

„La 10 exemplare subscrise pe o listă, se dă unul gratis.

„Înscrierile se primesc chiar din acum la *Cassiera Academiei Române*, în București, Calea Victoriei 135“.

Pe lângă acest prospect sunt alăturate ca probă 4 pagine din text (paginile 97—100), cari cuprind cuvintele dela *Albeală* până la *Alboare*. Judecând după aceste pagine de probă, lucrarea se prezintă în modul cel mai strălucit, ea va fi marele monument al limbii neamului nostru, va fi întâia înregistrare sistematică a cuvintelor cu înțelesurile lor clasificate și luminate prin exemple scoase din cărți și din

scriitori vechi și noi precum și din bogatul și încă mult prea puțin cunoscutul graiu al poporului românesc, din toate părțile.

Salutăm cu adâncă bucurie începutul apariției acestei mari lucrări fundamentale și urăm din toată inima tinerilor profesori Sextil Pușcariu dela Univrsitatea din Cernăuți și Ion Rădulescu-Pogoneanu din București, sănătate, puteri și liniștită vieată, spre a duce cât mai grabnic înainte, până la fericit sfârșit greaua lucrare ce cu atâta cinste li s'a încredințat.

După această lucrare au oftat un lung șir dintre cei mai de frunte și mai zeloși cărturari români de mai bine de un secol. Călugărul Samoil Klein a făcut începutul pela 1780; mulți adăogând și îndreptând apoi după dânsul, la 1825 lucrarea s'a publicat și este cunoscutul *Lexicon* dela Buda. Pentru realizarea aceleiașidei s'a făcut marea și greaua, dar rătăcita muncă din care a ieșit *Dicționarul* Laurian-Massim.

Nimeni nu se va aștepta, nici un om cuminte nu va pretinde, ca lucrarea aceasta să nu aibă scăderi, lipse, greșeli! Vor fi negreșit și încă multe.

Nu trebuie să se uite însă că pentru limba noastră o asemenea lucrare se face acuma pentru *întâia oară*. *Întâia oară* acuma se culeg cuvintele limbii vii, pe care o scriu scriitorii noștri vechi și moderni și o rostește poporul în poezia, în povestirile și în toate manifestările vieții lui. Lucrarea aceasta se va îmbogăți și se va îmbunătăți de învățații filologi din generațiile actuale și din cele viitoare și meritul mare al celor cari fac acum lucrarea va fi de a fi pus în sfârșit bazele sănatoase pentru ridicarea monumentului mai presus de orice prețuire.

Ședințele Academiei dela Octombrie încaoe s'au urmat în modul obișnuit și s'au acordat mai multe burse de studii din providențialul fond Adamachi.

D-l Erbiceanu aduce mereu la fiecare ședință câteva volume manuscrise, documente sau cărți vechi rare; alții urmează pilda bună și colecțiile cresc mereu și astfel neprețuita comoară se face tot mai bogată.

În ședințele publice s'au făcut comunicări de d-l Dr. V. Babeș despre cauzele boalelor de rinichi.

B.

DELA ROMÂNII DE PESTE HOTARE

Mișcarea literară-religioasă la Românii din Ardeal și Țara Ungurească în 1907

Fiindcă în slujba bisericească, Românii întrebuințează tot numai limba lor părintească, ai așteptă, ca literatura lor să fie relativ bogată în scrieri de cuprins religios. Se întâmplă însă, tocmai din potrivă. În limba românească nici în ziua de astăzi nu avem o ediție a Santei-Scripturi, care să o poată lua tot creștinul în mână. Vechea ediție din traducerea lui S. Clain, tipărită în Blaj cu slove cirilice și apoi retipărită în Petersburg, s'a petrecut, în cât nu o mai putem căpăta nici cu bani scumpi. Și totuși, când Românii s'au hotărât să-și retipărească cărțile bisericești cu litere latine, ei ar fi trebuit să înceapă cu Santa-Scriptură, temeiul tuturor cărților bisericești.

Din această ediție pregătită cu cea mai mare îngrijire ar fi trebuit să se ia apoi părțile acelea, cari alcătuiesc Evangelia, Apostolul, Psaltirea și o parte bună din celelalte cărți bisericești.

S'a lucrat însă tocmai întors, și astfel ne-am trezit, că adeseori unul și același text din S. Scriptură este tipărit în atâtea chipuri deosebite, câte sunt cărțile retipărite cu litere latine; nu s'a avut în vedere măcar unitatea limbii păstrată de cărțile vechi. Alta e acum limba și ortografia cărților bisericești din București și alta a celor din Blaj și Sibiu, ori de aiurea. În privința aceasta am ajuns la o stare de nesuferit, din care trebuie să ieșim cât mai curând, dacă vrem să avem pretutindenea una și aceeași limbă bisericească ca cel mai puternic mijloc pentru păstrarea unității noastre naționale. De aceea este neapărat de lipsă, să se stabilească în mod definitiv ortografia limbii române, dela care să nu se abată nimenea sub nici un pretext, căci am

ajuns să vedem pe cantorii noștri cetind mai bucuros cărțile vechi, decât pe cele noi tipărite cu litere latine, numai ca să nu se poticnească în cetire și în cântare. Apoi să se pregătească neamănat dicționarul limbii române și în sfârșit credem, că ar fi bine, ca în Academia Română să se formeze o comisiune compusă din teologi distinși, filologi și scriitori buni, cari să alcătuiască textul tuturor cărților bisericești. Acest text, după ce ar trece prin revizuirea autorităților bisericești competente, atât ortodoxe, cât și mixte, să se tipărească cu banii statului român, căci dacă Ungurii cheltuiesc sute de mii cu traducerea în limba maghiară a cărților bisericești orientale, numai ca cu timpul să poată vâri limba maghiară în bisericile românești, cu atât mai vărtos ar trebui să aducă jertfa amintită statul român, atât pentru ortodocși, cât și pentru uniți, căci toți sunt un neam și un sânge.

Vederile acestea nu se țin strâns de mișcarea literară religioasă din anul 1907, dar a trebuit să le spunem aci pe scurt, pentru înlăturarea unor stări, cari le-am deplâns în a. 1907 și le vom deplânge încă mulți ani, dacă nu ne vom hotări să le punem fără amânare capăt în interesul unității noastre naționale.

Tot așa de neplăcută este împrejurarea, că deși avem la București o facultate teologică și în alte părți o mulțime de seminarii teologice (în Ardeal și Țara-Ungurească avem 5), totuși ne lipsesc în parte mare chiar și manualele științelor teologice. O parte din manualele apărute sunt niște traduceri și compilații din autorii străini, scrise într-o limbă grea și întortochiată. Însă și teologia dogmatică s'a predat până acum din astfel de traduceri, sau compilații. De aceea foarte ne-am bucurat, când am văzut, că d-l *Dr. V. Suci* profesor în Blaj, a publicat în 1907 două volume de *teologia dogmatică*, cari cuprind partea ei fundamentală. Acest manual scris într-o românească, care dovedește o mare înaintare față cu scrierile de mai înainte și într'un stil limpede, din care însă ne-ar fi plăcut să lipsească unele forme de dispută scolastică, expune toate temeliile, pe cari se înalță clădirea religiunii creștine. Autorul nu se mulțumește cu ceea ce au scris alții, ci lucrând independent, își scoate dovezile mai totdeauna din izvoare de prima mână, și primește lupta cu toți contrarii religiunii creștine. De aceea cartea d-sale se poate ceti cu folos și de mireni mai luminați. Sperăm, că d-l Suci va merge și mai departe și ne va da în curând și volumele din *teologia dogmatică specială*.

Tot în 1907 a publicat și d-l *Dr. Iosif Olariu* din Caransebeș un „*Manual de teologia dogmatică ortodoxă*“, care în parte mare este numai o copie de pe „*Teologia dogmatică ortodoxă*“ a Rusului *Macarie*, tradusă românește de arhiereul Gherasim Piteșteanu.

Cu scop vrednic de laudă au publicat d-nii *Dr. Ișidor Marcu* și *Șt. Roșianu* din Blaj scrierea „*Alcoolismul*“ pentru ca să contribuie la stărpirea din poporul nostru a păcatului beției. O scădere are însă această carte, că nu e scrisă pe înțelesul poporului. Noi credem, că puțini cetitori vor pricepe ziceri ca aceasta: „fibrina este mai jos de proporțiunea normală cu diminuarea proprietăților plastice, astfel că sângele, care e un vehicul de ferment, răspândește în tot organismul atonia generală“. Sunt cuvinte citate de autori din cartea lui *Dr. I. Antoniu*: „*Doctrina beției*“, dar asemenea cuvinte întâmpinăm și altele multe, scrise de înșiși autorii. Cu toate acestea scrierea lor n'ar trebui să lipsească din mâna celor chemați a lucra pentru înălțarea morală a poporului nostru.

În a. 1907 au apărut apoi mai multe reviste și foi menite a promova literatura religioasă, ca „*Unirea*“ în Blaj, „*Revista teologică*“ în Sibiu, „*Răvașul*“ în Cluj, „*Biserica și școala*“ în Arad și „*Foaia diecesană*“ în Caransebeș. Ar fi de dorit, ca una fiecare să fie ajutată de scriitori buni, cari să țină mai mult seamă de trebuințele intelectuale și morale ale poporului.

DR. A. BUNEA.

*

DIN BUCOVINA

Rutenizarea completă a institutului pedagogic.

Slavismul progresează la noi în țară mereu în toate instituțiunile. Cea mai însemnată școală din țară este institutul pedagogic în care se cresc tinerii, cari se dedau stării învățătoresci și cari sunt chemați a deveni apostoli luminători ai poporului.

Câtă vreme educatorii acestor tineri sunt Români, sau cel puțin bărbați cari nu asupresc pe Români, atâta vreme puteam spera că tinerii Români ieșiți din institutul pedagogic din Cernăuți, vor contribui la mărirea neamului românesc. Dela 1900 însă, mai bine zis dela sosirea directorului actual al institutului pedagogic, scade mereu numărul profesorilor români, și crește numărul Rutenilor pe zi ce merge cu o repejune înspăimântătoare.

Directorul Michael Kuschniriuk, un Rutean, prin purtarea sa neome-

nească față de profesorii Români, li îngreuiază starea la institutul pedagogic. Sub directoratul său se rutenizează corpul didactic al institutului pedagogic în mod foarte îmbucurătoriu pentru Rutenii ucraini, cei mai mari dușmani ai Românilor. Dar să vorbească cifrele!

Abstrăgând dela profesorul de religie Ilie Bendas, care a dat probe de cosmopolitismul său în era fostului president al țerii Burguignon, când a predicat în biserica catedrală din Cernăuți în limba română, *ruteană* și *germană*, și care după faptele sale nu poate fi numărat între Români, avem la pedagogic numai 3 profesori de naționalitate română, dintre cari unul provisor. Dintre aceștia d-l Leonida Bodnărescul a fugit de dragostea prea mare a d-lui Kuschniriuk la școala reală gr. or., așa încât avem de facto numai 2 profesori Români! Aceștia sunt d-l dr. Eugen Botezat (istoria naturală) și George Tofan (limba română).

Profesorii de naționalitatea ruteană sunt 5, plus 1 polon, care ține totdeauna cu Rutenii.

Suplinitori avem 2 Români și 2 Ruteni.

Profesorii de religiune sunt amândoi Ruteni; unul din ei cu toate că nu cunoaște limba română de loc, predă învățământul religiunii în școala de aplicație unde sunt în jumătate elevi Români. De aici rezultă că față de 4 profesori de naționalitatea română, avem 9 profesori de naționalitate ruteană.

Mai constatăm că noi Românii avem un singur ordinariat, căci prin trecerea d-lui Bodnărescul la școala reală, care era șef de clasă în anul al 2-lea de fete a rămas numai unicul dr. Botezat șef de clasă, așa încât din 9 ordinariate avem numai 1, ceea ce înseamnă foarte mult, fiindcă șeful de clasă reprezintă o putere mare față de director și are vot decisiv în chestii de stipendii, concedieri, etc.

Luând în vedere că d-rul Botezat, care este tot odată și docent la universitate, are de gând să părăsească în anul acesta institutul pedagogic, la care i s'a amărit viața, rămâne numai d-l Tofan ca profesor cu d-l Brăilean ca supleant, căci suplentul Avram fi și diacon la biserica catedrală și ca atare nu poate să se întrepruie cum ar trebui pentru împlinirea tuturor datorințelor serviciului foarte greu dela institutul pedagogic.

Astel vor rămâne în curând numai 2 profesori Români față de 9 profesori Ruteni. De oarece se vorbește de demult, că institutul pedagogic se va împărți la Septemvrie 1908 într'o secție română și una ruteană, se poate lesne întâmpla că secția română din lipsa de profesori nu se va putea activa, ceea ce ar fi o umilire și o rușine cumplit de mare a neamului românesc din Bucovina. Inspectorul școlar de țară pentru Ruteni, renegatul Emilian Popowicz, din părinți Români, actualmente cel mai mare dușman al Românilor, grijește precum vedem în mod excelent de peirea neamului din care se trage.

Sărmană țară a lui Ștefan cel Mare!

TĂUT.

RONETTI ROMAN

Zilele din urmă a murit la Iași, unul din literații noștri cei mai de văză, Ronetti Roman, în vârstă de 55 de ani.

Cititorii *Convorbirilor Literare* au putut aprecia vigoarea lui până, din niște fragmente publicate acum câțiva ani, dintr'o poemă intitulată „Ivan“, și care, din nenorocire, a rămas neisprăvită. În afară de frumusețile versului, ele lăsau mai cu seamă impresiunea puterii. Ceea ce caracteriză în adevăr talentul lui Ronetti Roman, era originalitatea și vigoarea gândirii, căci el era, înainte de toate, un cugetător, un om care nu se mulțumea cu impresiuni superficiale, ci pătrundea subiectul său, pentru a ajunge la sinteze luminoase. Și această gândire o exprimă într'o limbă curată, puternică și în același timp de o severă eleganță; căci el era unul din cei mai buni cunoscători ai cronicarilor noștri și trăia zilnic cu țărani, adevărații păstrători ai geniului național. Păcat că s'a stins așa de repede acest mare temperament, care părea a fi atins tocmai acum toată amploarea lui.

Poema lui, „Radu“, publicată acum 30 de ani, a fost o adevărată revelațiune și din capul locului el a intrat triumfător în cenaclul scriitorilor de elită. D-nul P. P. Carp a arătat atunci în această revistă, sub titlul: „O nouă poemă și un nou poet“, marea valoare literară a acestei opere, care era o lucrare de tinerețe, căci autorul n'avea decât 25 de ani.

De atunci Ronetti Roman, prins în vârtejul grijilor de toate zilele, cari nu-i mai dădură răgaz, a scris cu toate

acestea, fragmentele de cari vorbiam mai sus, apoi *Două măsuri*¹⁴, în care expuneă, cu o curagioasă sinceritate, modul lui de a vedea în chestiunea evreiască și, în cele din urmă, drama *Manase*, care, după niște debuturi anevoioase, a sfârșit prin a cuceri toate scenele noastre și a rămas în repertoriul Teatrului Național.

Prozatorul nu eră intru nimic inferior poetului. În toate scrierile lui, fie în versuri, fie în proză, regăsim aceeași putere de stil, aceeași probitate de spirit, aceeași conștiință literară delicată, setoasă de adevăr, care fuge de învârtiri și de tot ce e convențional, pentru a ne da impresiuni trăite.

Lui nu-i plac tezele; nu apără o cauză, nu pledează, ci reproduce, zugrăvește, creând astfel figuri cari trăesc, oameni în carne și în oase, iar nu inchipuiri de ale fanteziei. Pe *Șor*, spre exemplu, îl întâlnești la fiecare pas în Moldova, și evreul *Manase*, în neînvinsa lui mândrie de rasă, în cinstea lui intransigentă și desprețuitoare, este un principiu, care sintetizează o mentalitate specială, produs al istoriei neamului evreesc.

Fie-ne permis încă a plânge în Ronetti Roman, nu numai pe omul de litere, pe unul din corifeii literaturii noastre, dar și pe omul de bine, pe omul leal, de o cinste ireproșabilă; pe bunul prieten, de o prietenie sigură, care, deși pornit spre pesimism, nu știa să iubească pe jumătate, pe bunul cetățean și pe tatăl de familie/exemplar.

A pierit dintre noi un om superior în toate privințele și *Convorbirile Literare* se asociază la doliul literelor române.

AL. RUBIN.

BIBLIOGRAFIA LUNARĂ

- V. Alecsandri**, *Despot Vodă*, editura Sfetea, Buc. 1907.
N. Filipescu, *Cestiunea fărâneasă*, discurs, Buc. 1907.
C. Garofid, *Părerii în cestiunea agrară*, Buc. 1907.
R. Netzhammer, *Auf dem Razelm*, Buc. 1907.
Aug. Cauchy, *Șapte lecțiuni de fizică generală* (trad. de Mihaescu).
H. Lecca, *Cancer la inimă*, (dramă), Buc. 1907.
G. Ranetti, *Fabule* (Bibl. pentru toți), Buc. 1907.
Elena Bacaloglu, *Două forțe*, (roman), Buc. 1908.
Sir. Humphry Davy, *Apologia chimiei*, Craiova 1907.
Calendarul sătenilor pe anul 1908, Edit. librăriei naționale, Buc. 1908.
C. de Eckartshausen, *Isvoarele crimelor și posibilitatea de a le preîntâmpina* (Bibl. universală) Buc. 1907.
M. G. Cantacuzino, *Noțiunea de ordine* (discurs), Buc. 1907.
I. Petrovici, *Cercetări filosofice*, Iași, 1907.
M. Sadoveanu, *Vremuri de bejenie*, București, 1907.
Dr. I. Simionescu, *Rolul educativ al științelor naturale*, Iași, 1907.
S. Tzitzelca, *Sur une nouvelle classe de surface* (Rendiconti del circolo matematico di Palermo), 1907.
H. Vasiliu, *Ueber das Schicksal des in den Eiweisstoffen enthaltenen nichthydroxylierten Benzolrings im Tierkörper* (Sond. a. Mitteilungen der Landwirtschaftlichen Institute), Berlin, 1907.
Gen. C. I. Brătianu, *Câteva amintiri din rostul nostru social*, Buc. 1907.
N. Cosăcescu, *Date și observări asupra chestii rurale*, Buc. 1907.
Calendarul Cooperatorilor Români, Buc. 1907.
P. Mihăileanu, *De comprehensionibus relativis apud Ciceronem*, (teză de doctorat), Berlin.
V. V. Maniu, *Noțiuni de geografie generală. Litosfera*, Buc. 1907.
Calendarul revistei Ramuri, Craiova, 1907.
Dr. Ecat. Arbore, *Influența industriilor asupra sănătății lucrătorilor*, Iași 1907.

Correspondența:

Jean dela C. — Interesante de vorbit cu un tovarăș de excursie. Interesante de cugetat... Cum e însă scris aci, nu naște emoțiunea în cetitor. Chiar dela rândul al treilea: „Pădurea... se reducea...”!
D. M. Craiova. — Unele aproape nimerite. Altele imposibile: a corbilor rânjire!!

St. Iași. — Publicul știe mai bine, de ce nu cumpără o revistă. Nu e nevoie să o mai spunem noi: de mortuis nihil nisi silentium.

L. în Cernăuți. — Nu.

„GENERALA”
SOCIETATE ROMÂNĂ ★ ★ ★ ★ ★ ★ ★
DE ASIGURĂRI GENERALE
 CAPITAL SOCIAL DEPLIN VĂRSAT LEI 3.000.000
 FONDURI DE GARANȚII FESTE LEI 19.000.000

Sediul:
 BUCUREȘTI
 Str. Corăbiei 2
 (Dela Sf. Dumitru 1908 în
 edificiul propriu
 Str. Smârdan
 prelungită).

Agenții:
 În toate orașele țării

ASIGURĂ CONTRA DAUNELOR
 DE
INCENDIU, GRINDINA
 ȘI
TRANSPORT
(FLUVIAL, MARITIM ȘI TERESTRU)

ASIGURĂRI ÎN RAMURILE:

VIAȚA

ACCIDENTE

Asigurări după combinațiuni foarte favorabile și în condițiunile cele mai avantajoase.

Asigurări cu bonificare de 3% (trei la sută) asupra tuturor primelor plătite, etc.

Rente imediate și amânate.

Asigurările individuale cu și fără restituirea primelor.

Asigurări colective pentru lucrătorii industriali și agricoli.

Asigurarea responsabilității civile.

PROSPECTE ȘI ORICE LĂMURIRI LA CERERE

Din publicațiunile colaboratorilor mai vechi.

Literatură, Filosofie, Istorie.

ALECSANDRI V. Poezii, teatru, proză.

BOGDAN I. Vechile cronică moldovenești până la

Ureche, Buc. 1891.

— Cronică înedită, Buc. 1895.

— Vlad Tepeș, Buc. 1896.

— Documente brașovene, Buc. 1905.

— Album paleografic, Buc. 1905.

CARAGIALE I. L. Teatru, povești, schițe.

CONTA V. Încercări de Metafizică.

— Teoria fatalismului.

CREANGA I. Povești și amintiri din copilărie.

EMINESCU M. Poezii și proză.

MAIORESCU T. Discursuri parlamentare, 4 vol.

— Critică, ed. II, 3 vol.

— Logica, ed. V, 1 vol. 1898.

— Einiges Philosophisches in gemein-

— fasslicher Form. Berlin 1861, 1 vol.

— Patru povești trad. 1 volum.

— Precedente Constituționale, 1 broș.

— Aforisme asupra înțelepciunii în

— limba germană, ediția 4, 1 vol.

— 1902.

MAIORESCU T. Reforma Instrucțiunii publice, 1

— volum, 1891.

— „In contra Socialismului” trad. din

— H. Spencer, broșură, 1893.

— Copilul Kyolf, traducere din Ibsen,

— 1 vol. 1895.

NAUM A. Traduceri, Iași, 1875.

— Versuri, Iași, 1899.

— Povestea volpilor, Buc. 1903.

NEGRUZZI IACOB. Opere complete, 6 vol.

ONCIUL D. Zur Rumänischen Streiffrage, Inns-

— bruck 1887.

— Geschichte der Bukowina, Wien, 1899.

— Originile Principatelor române, Bu-

— curești 1899.

— Din Istoria românilor, nuc. 1906.

VOLENTI N. Poezii, Iași 1891.

ZAMFIRESCU DULIU. Nuvele 1 volum, 1888.

— Fără titlu, 1 volum, 1883.

— Alte orizonturi, 1 volum, 1895.

— Lume Nouă și lume veche (roman).

— Viața la țară. roman.

ABONAMENTUL :

Pe jumătate de an, 9 lei; pe un an, 18.

Pentru institutele de cultură, ofițeri și profesori secundari :

Pe jumătate de an, 6 lei; pe un an, 12.

Pentru institutori, preoți, învățători și studenți :

Pe jumătate de an, 5 lei; pe un an, 10 lei.

Pentru Austro-Ungaria, 12 coroane.

Pentru străinătate, 25 lei.

Manuscrisurile pentru *Convorbiri Literare* se trimit D-lui **S. Mehedinți**, Profesor Universitar, strada Racoviță 12. (Telefon, 17/34). Manuscrisurile ne-publicate nu se înapoiază.

Autorii, cari doresc să li se anunțe publicațiunile sau să li se facă dări de seamă în *Convorbiri Literare*, sânt rugați să trimeată câte un exemplar pe adresa D-lui **S. Mehedinți**. Tot D-sale vor fi adresate revistele, publicațiunile periodice sau ziarele care au schimb cu *Convorbiri Literare*.

Pentru abonamente și orice chestiuni de administrație să se adreseze „Institutul de Arte Grafice **Carol Göbl** S-sor I. St. Rasidescu”, Str. Doamnei No. 16, București.

Administrația „Convorbirilor Literare” având în depozit mai multe colecții din anul jubilar al revistei, cu portretele întemeietorilor Societății Junimea din Iași și articole scrise de unii din cei mai vechi colaboratori, aduce la cunoștința doritorilor că pot cumpăra anul întreg cu câte 15 lei. (Pentru profesori, învățători și preoți 12 lei).